

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
GENEL PSİKOLOJİ BİLİM DALI

CAN SIKINTISININ VE ÖDÜLÜN
YARATICILIK ÜZERİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Edanur UĞUR

Danışman
Prof. Dr. Hamit COŞKUN

BOLU 2018

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Edanur UĞUR'a ait "Can Sıkıntısının ve Ödülün Yaratıcılık Üzerine Etkisi" adlı
çalışma, jürimiz tarafından **Psikoloji** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy
birliğiyle/ oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

09.05.2018

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Meral GEZİCİ YALÇIN

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ABAYHAN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Can Sıkıntısının ve Ödülün Yaratıcılık Üzerine Etkisi**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Edanur UĞUR

09.05. 2018

ÖN SÖZ

Lisans hayatım boyunca iyi bir uygulamacı ve araştırmacı olma yolunda aldığım eğitimde edindiğim bilgilerin büyük kısmını bana öğreten, yine hem lisans hem de yüksek lisans boyunca desteğini hiç esirgemeyen ve sürekli motivasyon sağlayan, tezimin her aşamasında bana yardım eden ve her soruma, sorunuma sabırla destek olan değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Hamit COŞKUN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisansta aldığım derslerle alanımda bana yeni bir bakış açısı kazandıran ve yeni bilgiler edinmemi sağlayan, her daim güler yüzüyle bizleri motive eden ve destekleyen, yine tez jüriliğini kabul edip çok değerli katkılar yaparak her daim yanımda olduğunu bir kez daha gösteren sevgili hocam Dr. Öğr. Üyesi Meral GEZİCİ YALÇIN'a teşekkürlerimi sunarım.

Yüksek lisans tez jüriliği için talep ettiğimiz desteği geri çevirmeyip kabul eden, değerli bilgileriyle tezime yeni katkılar yapan hocam Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ABAYHAN'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Bütün hayatım boyunca beni sonsuz destekleyen, sevgilerini, şefkatlerini benden hiç esirgemeyen, her zaman arkamda duran, attığım her adımda yanımda dimdik duran ve güvenen, eğitim hayatım boyunca maddi, manevi beni hiç yalnız bırakmayan canım AİLEM'e evlatları olduğum için duyduğum gurur ve mutluluğu ifade etmek isterim.

Doğduğu günden bu yana en büyük mutluluk kaynağım olan, her zaman en büyük destekçim, sırdaşım, arkadaşım, kardeşim, sonsuz sevgisini en derinden hissettiğim, tezimde kullandığım resimleri defalarca kez çekerek ve hiç şikayet etmeyerek bana gönderen canım kardeşim Beyza YILDIZ'a teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak hayatıma girdiği günden bu yana hayatımı güzelleştiren, en zor zamanlarımla en büyük destekçisi olan, hem sevmeyi hem de seilmeyi bana en güzel şekilde hissettiren biricik eşim Yunus UĞUR'a tezime yapmış olduğu katkılardan dolayı ve sevgisini her daim bana hissettirdiği için teşekkür ederim.

Edanur UĞUR

09.05.2018

ÖZET

CAN SIKINTISININ VE ÖDÜLÜN YARATICILIK ÜZERİNE ETKİSİ

Edanur UĞUR

Yüksek Lisans Tezi

Psikoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Hamit COŞKUN

Nisan 2018, 99 + xvi Sayfa

Literatürde can sıkıntısının eğitim ortamlarında sorun yarattığına ilişkin çok sayıda araştırma bulunmasına rağmen, can sıkıntısının yaratıcılık üzerindeki etkisi konusunda yapılan araştırmalar birbiriyle tutarlı olmayan sonuçlar göstermektedir. Ayrıca bu araştırmalar, can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında rol oynayan aracı mekanizmalar konusunda bir açıklama yapmamaktadır. Son olarak can sıkıntısının nasıl önleneceği konusunda etkisi kanıtlanmış teknikler literatürde bulunmamaktadır.

Bu tezde yapılan üç araştırmayla can sıkıntısının yaratıcılık üzerinde etkisi aydınlatılmaya çalışılmıştır. İlk araştırmada can sıkıntısı ile yaratıcılık arasındaki ilişki yapılan bir korelasyonel araştırmayla incelenmiş ve can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında negatif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Bu ilişkinin bir bölümü can sıkıntısının derin düşünmeyi azaltmasından kaynaklanmaktadır. İkinci araştırmada can sıkıntısı sıkıcı bir görev verip vermeme yoluyla manipüle edilmiştir. Bu şekilde manipüle edilen durum, katılımcılar tarafından can sıkıcı olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, can sıkıntısı yaratıcılığı azaltmıştır. Sonuç olarak hem korelatif hem de deneysel araştırma can sıkıntısının yaratıcılığı azalttığını tutarlı olarak göstermiştir. Bununla birlikte ikinci araştırmada can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında derin düşünmenin aracılık etkisi bulunamamıştır. Bu durum birinci araştırmaya göre ikinci araştırmada can sıkıntısının manipüle edilmesi ve dolayısıyla daha güçlü bir değişken olarak ortaya çıkmasından kaynaklanabilir. Üçüncü

araştırmada can sıkıntısı ve ödölün yaratıcılık üzerinde ortak etkisi incelenmiştir. Bu araştırmada can sıkıntısından sonra verilen ödölün yaratıcı performansı artırmada en etkili teknik olduğu ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada aracı değişkenlerin rolünün ortaya çıkmamasının katılımcı azlığından kaynaklandığı düşünölmektedir. Özet olarak, ortaya çıkan bu etki, verilen ödölün sinerjik etkisinin ve telafi süreçlerinin söz konusu olmasından kaynaklanabilir.

Anahtar kelimeler: Can sıkıntısı, Yaratıcılık, Obje Kullanımı, Düşünce Üretimi, Ödöl, Ödölün Etkisi

ABSTRACT

THE EFFECTS OF BOREDOM AND REWARD ON CREATIVITY

Edanur UĞUR

Master Thesis

Department of Psychology

Advisor: Prof. Dr. Hamit COŞKUN

April 2018, 99+ xvi Pages

Despite numerous studies in the literature have consistently reported the problem of boredom in educational environments, recent studies investigating the impact of boredom on creativity have produced inconsistent outcomes. Moreover, these investigations do not make a statement about the intermediary mechanisms that play a role between boredom and creativity. Finally, the proven techniques for how to prevent boredom are not experimentally available in the literature.

Three studies conducted in this thesis have tried to elucidate the effect of boredom on creativity. In the first research where a correlational study of relationship between boredom and creativity was conducted, it was found that there was a negative relationship between boredom and creativity. A part of the relationship between boredom and creativity stems from a reduction in the deep ideas. In the second research, the boredom was manipulated by a tedious task. The situation that was manipulated in this way was also described as boring by the participants. In addition, boredom reduced creativity. In conclusion, both correlative and empirical research has consistently shown that boredom reduces creativity. However, there was no mediating effect of deep thinking between creativity and boredom in the second study. This outcome may be due to the fact that the manipulation of boredom in the second research emerges as a stronger variable than boredom in the first study. In the third research, the effect of boredom and reward on the creativity was examined in a single research paradigm. In

this research, it was revealed that the reward given after the boredom was the most effective technique to improve the creative performance. It is thought that the insignificant modification effect in this study is due to small sample size. In summary, this effect may arise from the synergistic effect of the reward and the compensation process.

Key words: Boredom, Creativity, Object Uses, Idea Produciton, Reward, Effects of Reward

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖN SÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
TABLolar LİSTESİ	xv
ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvi

GİRİŞ	1
-------------	---

I. BÖLÜM

1. LİTERATÜR VE KURAMSAL TEMELLER	3
1.1. Yaratıcılık Kavramı	3
1.2. Yaratıcılığın Evreleri	5
1.3. Yaratıcılık Kuramları	6
1.3.1. Psikanalitik Kuram	6
1.3.2. Gestalt Yaklaşımı.....	7
1.3.3. İnsancıl (Hümanistik) Kuram	8
1.3.4. Bilişsel Gelişimsel Kuram	9
1.3.5. Faktöryalist Kuram	9
1.3.6. Bilişsel Uyarılma Modeli.....	11
1.3.7. Çağrışımsal Bellekte Düşünce Arama Modeli.....	11
1.3.8. Çift Yönlü Yaratıcılık Kuramı	12
1.4. Can Sıkıntısı Kavramı	13
1.5. Can Sıkıntısının Türleri	15
1.5.1. Felsefi Açıdan Türleri	15

1.5.2. Sosyal Bilimler Açısından Türleri	15
1.6. Can Sıkıntısının Nedenleri	16
1.6.1. Durumsal ve Sürekliliğe İlişkin Nedenler	16
1.6.2. Sosyokültürel Nedenler.....	16
1.6.3. Sosyal- Etkileşimsel Nedenler	17
1.7. Can Sıkıntısına İlişkin Teorik Çerçeve	17
1.8. Can Sıkıntısı ve Yaratıcılık	19
1.9. Ödül Kavramı	21
1.10. Ödüle İlişkin Teorik Yaklaşımlar.....	23
1.10.1. Aşırı Hakçalık Kuramı (Lepper, Greene, ve Nisbett 1973).....	23
1.10.2. Bilişsel Değerlendirme Kuramı (Deci ve Ryan 1985).....	23
1.10.3. Davranışsal Yaklaşım	24
1.11. Ödül ve Yaratıcılık	25
1.12. Araştırmanın Önemi	28

II. BÖLÜM

2. ARAŞTIRMA I	30
2.1. Yöntem	31
2.1.1. Katılımcılar	31
2.1.2. Veri Toplama Araçları	32
2.1.2.1. Demografik Bilgiler Formu (Ek 2).....	32
2.1.2.2. Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği (Ek 2).....	32
2.1.2.3. Ayırt Edici Duygular Ölçeği (Ek 2)	32
2.1.2.4. Yaratıcılık Görevi (Ek 3).....	32
2.1.2.5. Algı Ölçümü Formu (Ek 5)	33
2.1.3. İşlem.....	33
2.2. Bulgular	34
2.2.1. Can Sıkıntısı – Ayırt Edici Duygular İlişkisi.....	34
2.2.2. Can Sıkıntısı -Yaratıcılık İlişkisi ve Aracılık Analizi.....	35
2.3. Tartışma.....	36

III. BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA II.....	39
3.1. Yöntem	40
3.1.1. Katılımcılar	40
3.1.2. Veri Toplama Araçları	41
3.1.2.1. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı (Ek 6)	41
3.1.2.2. Demografik Bilgiler Formu ve Duygudurum Ölçümü (Ek 7).....	41
3.1.2.3. Manipülasyon Resimleri (Ek 8)	41
3.1.2.4. Manipülasyon Metinleri (Ek 9).	42
3.1.2.5. Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ve Manipülasyon Kontrol Formu (Ek 10)	43
3.1.2.6. Yaratıcılık Görevi (Ek 3).....	43
3.1.2.7. Algı Ölçümü Formu (Ek 5)	44
3.1.3. İşlem.....	44
3.2. Bulgular	46
3.2.1. Deney Öncesi Duygudurum.....	46
3.2.2. Manipülasyon Kontrolü	46
3.2.3. Özgün Düşünce Sayısı	46
3.2.4. Esneklik ve Derin Düşünce.....	47
3.2.5. Aracılık Analizi.....	47
3.2.6. Algı Ölçümleri	48
3.3. Tartışma.....	48

IV. BÖLÜM

4. ARAŞTIRMA III	52
4.1. Yöntem	54
4.1.1. Katılımcılar	54
4.1.2. Veri Toplama Araçları	54
4.1.2.1. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı (Ek 6)	54
4.1.2.2. Demografik Bilgiler Formu ve Duygudurum Ölçümü (Ek 7).....	55
4.1.2.3. Manipülasyon Resimleri (Ek 8)	55
4.1.2.4. Manipülasyon Metinleri (Ek 9)	55

4.1.2.5. Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ve Manipülasyon Kontrol Formu (Ek 10)	56
4.1.2.6. Yaratıcılık Görevi ve Ödül Manipülasyonu (Ek 11)	57
4.1.2.7. Algı Ölçümü Formu (Ek 5)	57
4.1.3. İşlem.....	58
4.2. Bulgular	59
4.2.1. Deney Öncesi Duygudurum Ölçümü.....	59
4.2.2. Can Sıkıntısı Manipülasyon Kontrolü	60
4.2.3. Özgün Düşünce Sayısı	61
4.2.4. Esneklik	62
4.2.5. Derin Düşünce	62
4.2.6. Aracılık Analizi.....	63
4.2.7. Algısal Ölçümler.....	63
4.3. Tartışma.....	65
V. BÖLÜM	
5. GENEL TARTIŞMA	69
VI. BÖLÜM	
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	71
KAYNAKLAR	74
EKLER	
Ek 1: Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu	84
Ek 2: Demografik Bilgiler Formu, Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği, Ayırt Edici Duygular Ölçeği	86
Ek 3: Yaratıcılık görevi	87
Ek 4: Üretilen Düşüncelerin Kategorileri	88
Ek 5: Algı Ölçümü Formu.....	89
Ek 6: Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı	91
Ek 7: Demografik Bilgiler Formu ve Duygudurum Ölçümü	92

Ek 8a: Manipölasyon Resmi – Deney Koşulu	93
Ek 8b: Manipölasyon Resmi– Kontrol Koşulu.....	94
Ek 9a: Manipölasyon Metni – Deney Koşulu.....	95
Ek 9b: Manipölasyon Metni – Kontrol Koşulu.....	96
Ek 10: Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ve Manipölasyon Kontrol Formu	97
Ek 11: Yaratıcılık Görevi ve Ödöl Manipölasyonu	98
Ek 12: Etik Kurul Onay Belgesi.....	99

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Örneklem grubunun demografik özellikleri	31
Tablo 2.2. Can sıkıntısı, yaratıcılık, esneklik ve derin düşünce arasındaki korelasyonlar	36
Tablo 2.3. Can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkide derin düşüncenin aracı rolü	36
Tablo 3.1. Örneklem grubunun demografik özellikleri	41
Tablo 3.2. Deney ve kontrol gruplarının ortalama ve standart sapma değerleri	47
Tablo 3.3. Can sıkıntısı, yaratıcılık, esneklik ve derin düşünce arasındaki korelasyonlar	47
Tablo 4.1. Araştırma deseni ve örneklem dağılımı	52
Tablo 4.2. Örneklem grubunun demografik özellikleri	54
Tablo 4.3. Deney öncesi duygudurum ölçümü değerleri	60
Tablo 4.4. Can sıkıntısı manipülasyon ölçümü ortalama ve standart sapma değerleri ..	61
Tablo 4.5. Can sıkıntısı ve ödülün özgün düşünce sayısı üzerindeki etkisine dair ANOVA değerleri	61
Tablo 4.6. Can sıkıntısı ve ödülün esneklik üzerindeki etkisine dair ANOVA değerleri.....	62
Tablo 4.7. Can sıkıntısı ve ödülün derin düşünce üzerindeki etkisine dair ANOVA değerleri.....	63
Tablo 4.8. Can sıkıntısının ve ödülün özgün düşünce, esneklik ve derin düşünce ile ilişkisi	63
Tablo 4.9. Algı ölçümlerinin koşullara göre ortalama ve standart sapma değerleri	65

ŞEKİL VE GRAFİKLER LİSTESİ

Şekil 2.1. Yaratıcılık üzerinde derin düşüncenin aracı rolü 36

Grafik 4.1. Can sıkıntısı ve ödülün özgün düşünce sayısı üzerindeki ortak etkisi 62

GİRİŞ

Yeni fikirler üretmek, bu fikirleri geliştirmek ve uygulamak insanlık boyunca uygulanan bir yöntemdir. Özellikle de sanayileşme ile değişen ve yenilenen dünyada düşünce üretimi daha da önemli bir hale gelmiştir. Zamanla yaratıcılık her alanda kullanılmaya başlanmıştır. Eğitim, sanat, endüstri, psikoloji gibi birçok alanda çalışan bilim insanı yaratıcılığı bilimsel yöntemlerle incelemenin gerekliliğini vurgulamışlardır. 1950’li yıllardan itibaren yaratıcılık, giderek artan çalışmalarla birçok farklı yönden ele alınmaya başlanmıştır. Sosyal psikoloji literatüründe en çok araştırılan temel konulardan biri haline gelmiştir.

Yaratıcılık, genel olarak yeni ve farklı düşünceler üretmek olarak tanımlanmaktadır. Yaratıcılıkla ilgili kuramsal çerçeve oldukça geniş olsa da konuya ilişkin son yıllarda öne sürülen çift yönlü (esneklik ve derin düşünce) bakış açısı ön plana çıkmaktadır. Mevcut araştırmada, daha çok eğitim alanında çalışılan can sıkıntısı kavramının yaratıcılık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Can sıkıntısı ağırlıkla hissedilen nahoş bir duygu olarak tanımlamakta ve motivasyon düşüklüğü ile karakterize olmaktadır. Literatürde yaratıcılık ve can sıkıntısı ile ilgili sınırlı sayıda çalışma vardır. Bu kavramlar, son yıllarda yapılan çalışmalarda birlikte ele alınmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalar birbiriyle tutarsız sonuçlar göstermektedir. Aynı zamanda literatürde var olan çalışmalar derin düşünce ve esneklik boyutlarını ele almamıştır. Buna ek olarak bu çalışmada yaratıcılık ve can sıkıntısı hem ilişkisel hem de deneysel olarak incelenmiştir. Bu yüzden bu çalışma literatüre yeni bir katkı sağlamakta, can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki etkiyi Çift Yönlü Yaratıcılık Modeli ile değerlendirmekte ve hem ilişkisel hem de nedensel bir etki ortaya koyması açısından önemli ve özgün bir değer taşımaktadır.

Tez kapsamında yaratıcılık üzerindeki etkisi incelenen diğer bir değişken olan ödül ise yapılan bir iş sonucu kişiye verilen bir mükafat olarak ele alınmakta ve performansı olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Ödül ve yaratıcılık ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar çelişkili sonuçlar sunmaktadır. Literatürde bu konuyla ilgili iki

zıt görüş bulunmaktadır: ödül yaratıcılığı azaltmaktadır (ör. Hennessey ve Amabile 1988) ve ödül yaratıcılığı artırmaktadır (ör. Eisenberger ve Cameron 1996). Bu çalışmada ise ödülün can sıkıntısının yarattığı olumsuz durumu ortadan kaldırarak kişilerin yaratıcı performanslarını arttıracak beklenmektedir.

Mevcut araştırmada yaratıcılık obje kullanımı tekniği ile ölçülmüştür. Araştırma genel olarak üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak can sıkıntısı ile yaratıcılık arasındaki ilişkinin gücü ve boyutu ölçülmüş, ardından iki farklı deneysel çalışma ile araştırmaya devam edilmiştir. Can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkinin ölçülmesi aşamasında katılımcılara literatürde daha önce eğitim alanında kullanılmış olan Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği (Eren ve Coşkun 2015) uygulanarak o esnadaki can sıkıntısı seviyeleri belirlenmiş ve ardından katılımcılara verilen obje kullanımı görevi ile yaratıcılık seviyeleri ölçülmüştür. Araştırmanın ikinci aşamasında ise can sıkıntısının yaratıcılık üzerindeki nedensel etkisinin ortaya çıkarılması amacıyla, katılımcıların can sıkıntısı seviyeleri resim gösterme, metin okuma, metin içinde geçen sözcükleri sayma ve metinde yer alan bazı cümleleri yazma gibi görevler aracılığıyla manipüle edilmiştir. Ardından yine obje kullanımı yoluyla katılımcıların yaratıcılık seviyeleri belirlenerek gruplar arasındaki farklar ortaya koyulmuştur. Son olarak, can sıkıntısının yanında ödülün de yaratıcılık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu amaçla araştırmanın ikinci aşamasında kullanılan yöntemle can sıkıntısı manipüle edilmiştir. Daha sonra katılımcılardan bazılarına bir süre sonra yapacakları görev için ödül alacakları söylenerek ödül değişkeni de manipüle edilmiştir. Manipülasyonların ardından aynı teknikle katılımcıların yaratıcılık seviyeleri ölçülmüş ve gruplar arası farklılıklar ortaya koyulmuştur.

Tez, yaratıcılık, can sıkıntısı ve ödül hakkında ilgili literatür ve kuramsal yaklaşımlar ile başlamaktadır. Ardından araştırmada kullanılan yöntemin detayları aktarılmış, analizler sonucunda elde edilen bulgular sayısal olarak ifade edilmiştir. Elde edilen veriler ilgili literatür ışığında tartışılmış ve veriler hakkındaki genel çıkarımlar sunulmuştur. Son olarak araştırmanın, literatüre katkıları, uygulama alanlarında doğurguları ve araştırmanın güçlü yanları ve eksiklikleri ifade edilmiştir.

I. BÖLÜM

1. LİTERATÜR VE KURAMSAL TEMELLER

1.1. Yaratıcılık Kavramı

Guilford ilk olarak 1950’li yılların başında Amerikan Psikologlar Birliği Yıllık Kongresi’nde yaptığı etkileyici konuşmasında, bilimsel bir etkinlik olarak yaratıcılığın çalışılmasının bir dönüm noktası olacağına dikkat çekmiştir (Odabaşı 1994: 111). Guilford yaratıcılık üzerine çalışırken, araştırmacılar tarafından konu ile ilgili çok fazla çalışma yapılmamıştır. Aynı yıllarda Alex F. Osborn, Sunny Buffalo’da (Osborn’un laboratuvarı) yaratıcı problem çözme yöntemi olan beyin fırtınasını geliştirme üzerine çalışmalar yapmıştır. Parnes ise 1950’li yıllarda tüm yaş ve meslek gruplarında yaratıcı yeteneğin geliştiğini görmüştür (Odabaşı 1994: 112). Yaratıcılık çalışmaları 1960 ve 1970’li yılların başlarında giderek artan sayıda çalışmayla devam etmiş ve bu tarihten itibaren yaratıcılık sosyal psikoloji alanında en fazla çalışılan konulardan biri olmuştur.

Yaratıcılık kavramı Batı dillerinde ‘Kreativitaet, Creativity’ olarak ifade edilmektedir ve ‘create’ kelime kökü olarak doğurmak, yaratmak, meydana getirmek anlamındadır (Aslan 2016: 15). TDK’da ise yaratıcılık; yaratıcı olma durumu, yaratma yeteneği, her bireyde var olduğu kabul edilen, bir şeyi yaratmaya iten farazi yatkınlık olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu 2011). Yaratıcılık kavram olarak oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu yüzden yaratıcılık literatüründe çok fazla yaratıcılık tanımı yer almaktadır. 1960’lı yılların başında Repucci literatürde 50-60 arasında yaratıcılık tanımı olduğunu saptamıştır (Aslan 2016: 17).

Literatürde yer alan bazı yaratıcılık tanımlamalarını örneklendirmek gerekirse Simpson (1922)'a göre yaratıcılık içerisinde merak, keşif, hayal gücü, icat gibi kavramları barındırmaktadır; yaratıcılık, yeni ve farklı düşünceler üretmektir (Aktaran: Ömeroğlu 1990: 6). Thurstone (1952) ise yaratıcılığı, toplumun bir düşüncüyü yeni olarak değerlendirmesi ve bu düşüncenin mekanik ya da kuramsal alanda bir ürün olması ya da var olan herhangi bir probleme çözüm üretmesi olarak tanımlamıştır (Aktaran: Aslan, 2016: 16). San (1977)'a göre yaratıcılık duyu, duygu, imgelem gibi süreçleri de barındırmaktadır. Yaratıcılık kavramında yenilik ve orijinallik üzerine de vurgu yapılmaktadır (Aktaran: Akçum 2005; Aktaran: Okutan 2012: 12). Torrance (1988) ise yaratıcı ve yaratıcı olmayan ürün arasında bir ayrım yapmakta ve yaratıcılık sonrası oluşan ürünün kesinlikle mantığa uygun olması gerektiğini vurgulamaktadır. Yaratıcılık sürecini problemlere, eksikliklere karşı duyarlı olmak, tahminlerde bulunmak, bu problemlerle ilgili hipotezler üretmek ya da çözümler üretmek olarak ele almaktadır (Aktaran: Okutan 2012: 12). Sprinthaller (1977) geleneksel ve alışlagelmiş düşüncelerin aksine yeni ve özgün düşüncelerin yaratıcılık olarak kabul edildiğini öne sürmektedir (Aktaran: Akçum 2005: 14). Runco (2004)'ya göre, yaratıcılık genellikle yararlı ve etkili orijinal fikirlerin üretilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yaratıcılık yalnızca bir tepki değil aynı zamanda değişime ve yeniliğe bir katkıdır. Paulus ve Nijstad (2003) yeniliğin günümüzde hayati bir süreç olduğunu ve yeniliğin değişimi gerektirdiğini vurgulamaktadır (Aktaran: Runco 2004: 658). Bu değişimin temelinde ise geçmişten bugüne yeni fikirlerin uyarıcı etkileri görünmektedir (Runco 2004: 658). Paulus ve Nijstad (2003) yaratıcılığı yeni ve aynı zamanda yararlı olan ürünleri yaratma olarak tanımlamaktadır.

Tüm bu yaratıcılık tanımları ele alındığında ortak bir tanım yapmak zor olsa da araştırmacıların büyük çoğunluğunun üzerinde durduğu ortak noktanın 'yeni ve farklı düşünceler üretmek' olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle, yaratıcılık bilişsel bir beceri olarak ele alınmaktadır. Aynı zamanda araştırmacılar yaratıcılığı problem çözme becerisiyle de ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla, yaratıcılığın düşünce üretme ve problem çözme gibi bilişsel süreçleri içeren bir beceri olduğu söylenebilir. Mevcut araştırmada da yaratıcılık bu iki bilişsel beceriyi de kapsayacak şekilde ele alınmış, "karşılaşılan

problem bağlamında mümkün olduğunca çok sayıda düşünce üretme işi veya becerisi” olarak operasyonelleştirilmiştir.

1.2. Yaratıcılığın Evreleri

Graham Wallas (1926) yaratıcılığı bir süreç olarak ele almaktadır. Düşünce üretme ve problem çözme gibi durumlarda bu süreçlerin izlendiğini belirtmektedir. Bu evreler hazırlık aşaması, kuluçka aşaması, düşüncenin aydınlanması aşaması ve sonuçların doğrulanması aşaması şeklindedir. Herhangi bir düşünce üretimi ya da problem çözme döneminde bu evreler her zaman aynı sırayı izlemeyebilir.

Hazırlık Aşaması; kişinin problemi tanımaya başladığı evredir. Kişi, problemle ilgili bilgileri öğrenir, çeşitli hipotezler arasındaki ilişkileri inceler ve bunlarla ilgili mantıksal çıkarımlar yapar (Emir, Erdoğan ve Kuyumcu 2007: 75; Okutan 2012: 15). Bu aşamada kişi problem karşısında psikolojik olarak hazır duruma gelir ve probleme dair hazırbulunuşluk düzeyi artar, başarıma dürtüsü güçlenir (Sünbül 2005: 138). Bu aşamada tüm bilgi ve araçların toplanması ve üzerinde çalışılması gerekmektedir.

Kuluçka Aşaması; kişinin problemle ilgili bilinçli olarak düşünme yapmadığı evredir. Fakat bu dönemde düşünmeye tamamen ara verilmez. Bilinçaltında kişi problemle ilgili gerekli bağlantıları kurarak çözüme dair fikirler üretir. Bu dönem kısa bir süre sürebileceği gibi haftalar, aylar hatta yıllar gibi çok uzun bir zaman dilimini de alabilir.

Aydınlanma Aşaması; probleme dair çözümün birdenbire zihinde belirlediği andır (Okutan 2012: 16). Kuluçka döneminde probleme dair bilinçdışı bir şekilde yapılan bağlantılar bu dönemde problemin çözümüne aniden ulaşılmasına katkıda bulunur. Aydınlanma aşaması genellikle anıktır, birkaç dakika ya da birkaç saat içerisinde gerçekleşir. Kişi bu aşamada sezgileri ile hareket eder.

Sonuçların Doğrulanması Aşaması; probleme dair üretilen çözümler uygulamaya konulur ve uygulama sonrası belirlenen eksiklik ve aksaklıklar tespit edilerek bunların giderilmesi sağlanır. Bu aşama tamamen bilincin ve mantığın ortaya konulduğu dönemdir. Bu aşamanın sonunda genellikle yaratıcı ürünler ortaya çıkmaktadır (Emir, Erdoğan ve Kuyumcu 2007: 75).

1.3. Yaratıcılık Kuramları

Yaratıcılığın ne olduğuna yönelik tanımlamalarda olduğu gibi yaratıcılığın doğasını anlamak için de çok sayıda farklı teorik görüş ortaya çıkmıştır. Bu teorilerin tamamına değinmek mümkün olmasa da kuramcıların yaratıcılık kavramını nasıl ele aldıklarına dair açıklamalardan bazılarını aşağıda kısaca yer verilmiştir.

1.3.1. Psikanalitik Kuram

Psikanalitik kuramın temsilci olan Freud (1957) yaratıcılık kavramını anlamaya çalışırken yaratıcılığın bilinçli gerçek ile bilinçdışı dürtüler arasındaki gerginlikten kaynaklandığı sonucuna varmıştır (Şahin 2009: 34). Başka bir ifadeyle Freud, id ve superego arasındaki içsel çatışmalarda denge sağlamaya çalışan egonun bu esnada yaratma dürtüsü ile çözümler geliştirdiğini ileri sürmektedir (Şahin 2009: 34). Kişilerin yaratma sürecinde bulduğu bir takım çözümler bazen ruhsal sorunlara neden olurken, toplumsal olarak kabul edilen çözümler, yaratıcılık olarak adlandırılmaktadır. Freud'a göre yaratıcılığı ruhsal sorunlardan ayıran temel öge ise yüceltme savunma mekanizmasıdır. Aynı zamanda çocukluk yaşantılarının kişinin yaratıcılık faaliyetlerini şekillendirdiğini de vurgulamaktadır (Genç 2000: 18). Freud sanatçıların ve yazarların bilinçdışı isteklerini toplumsal olarak kabul edilebilir hale getirebilmek için yaratıcı çalışmalar yapmaları gerektiğini öne sürmüştür (Stenberg ve Lubart 1999: 6).

Psikanalitik kuramcılar yaratıcılığı uyumsal regresyon ve detaylandırma kavramları ile açıklamaktadır. Birincil süreç olan uyumsal regresyon, modüle edilmemiş (toplumsal olarak kabul edilmeyen) düşüncelerin bilince girmesi olarak

tanımlanmaktadır. Modüle edilmemiş düşünceler problem çözümü sırasında ortaya çıkabilir fakat genellikle uyku, uyuşturucu zehirlenmesi, fanteziler, hayaller ya da psikozlar sırasında ortaya çıkmaktadır (Stenberg ve Lubart 1999: 6). İkincil süreç olan detaylandırma gerçek odaklı, ego kontrollü düşünce yoluyla birincil işlem materyalinin yeniden işlenmesi ve dönüştürülmesi olarak tanımlanmaktadır.

Freud ile birlikte psikanalitik görüş çerçevesinde yaratıcılığı anlamlandırmaya çalışan başka araştırmacılar da mevcuttur. Örneğin, Ernst Kris ve Lawrence Kubie yaratıcılığı açıklarken bilinç öncesine vurgu yapmaktadır, çünkü burada düşünceler kayıp, muğlak fakat yorumlanabilir. Kris (1952) öne sürdüğü kuramsal açıklamada yaratıcılığı iki aşamada ele almaktadır: esin aşaması ve ayrıntılaştırılmış aşama. Kris (1952) daha çok esin aşaması üzerinde durmakta ve bu aşamada egonun bilinç öncesindeki faaliyetlerinin yaratıcılığı doğurduğunu savunmaktadır (Aktaran: Okutan 2012: 22). Dolayısıyla Kris, Freud'un egonun bilinçdışı aktivitelerine yaptığı vurgunun aksine bilinç öncesinde yapılan aktiviteleri yaratıcılıkla ilişkilendirmiştir. Kris (1952) yaratıcılık için gerçekçi düşüncenin zaman zaman kaldırılması ve düşüncenin sınırlandırılmamasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Kubie (1958), Kris'le benzer biçimde Freud'un bilinçdışı vurgusuna karşı çıkmış ve bu görüşü daha da ileriye götürerek bilinçdışının yaratıcılığı negatif yönde etkilediğini ileri sürmüştür. Çünkü buradaki düşünceler sabit ve tekrarlayan düşüncelerdir. Kubie (1958), id'in baskınlığını yok sayarak bilinç ve bilinçdışı arasında kalan bilinç öncesinde yaratıcılığın ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Aktaran: Akçum 2005: 35).

Psikanalitik kuramın en çok eleştirilen yönü, kuramın yaratıcılığa dair teorilerini genellikle vaka çalışmaları ile ortaya koyması ve yaratıcılığı kişiliğin olumsuz yönleri ile açıklayarak yaratıcı olan kişilerin olumsuz kişilik özelliklerine sahip olabileceğine dair çıkarsamalar yapmasıdır (Akçum 2005: 35).

1.3.2. Gestalt Yaklaşımı

Bütünün parçadan daha anlamlı olduğu, parçaların bir bütün içinde anlam kazandığı ve bütünün tek tek parçaların toplamından daha fazla olduğunu savunan

Gestaltçılar yaratıcılığı da bir bütünün içinde ele almaktadır (Şahin 2009: 39). Gestalt Kuramına göre, bir sorunun çözümü aranırken adım adım gidilmez, ögelere ayrı ayrı bakılmaz, düzenlenmez ya da toplanmaz. Sorun bir bütün içinde değerlendirilir ya da sorunun bir bütüne ulaşması gerekir. Yaratıcılık, sorunun yeniden yapılandırılması sürecidir ve soruna dair çözüm bir anda içten bir aydınlanma ile gerçekleşir. Gestaltçılar yaratıcılığı daha çok ‘üretken düşünce’ veya ‘sorun çözme’ olarak adlandırmaktadır.

1.3.3. İnsancıl (Hümanistik) Kuram

İnsancıl Kuram temellerini varoluşçuluktan alarak, Carl Rogers ve Abraham Maslow tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram insan potansiyeli, özgür iradenin rolü ve insanın biricikliği gibi konuları temel almaktadır (Burger 2004: 217). İnsancıl yaklaşım psikanalitik kuramın yaratıcılık görüşüne karşı çıkararak yaratıcılığı yıkıcı bir süreç olarak değil kişinin kendisini bulmasını destekleyen bir süreç olarak ele almaktadır (Şahin 2009: 40).

İnsancıl yaklaşımda yaratıcılığı belirleyen iki önemli koşul bulunmaktadır: psikolojik güven ve psikolojik özgürlük. Bireyin değerli olduğunu ve biricikliğini kabul etmek, bireyin kendi tercihlerinin merkezde olduğu ve herhangi dışsal bir değerlendirmenin olmadığı bir ortam sağlamak ve empatik bir ilişki kurmak psikolojik güveni sağlayan temel boyutlardır. Aynı zamanda bu üç boyut birbiri ile etkileşim içindedir. Psikolojik özgürlük ise kişinin kendinin dışındaki ölçütlerle diğerleri tarafından değerlendirilmesidir. Kişide böyle bir durumda bir tehdit algısı oluşmakta ve savunmacı bir tutum sergilemekte, bu durum da kişide huzursuzluk hissi yaratmaktadır (Şahin 2009: 41).

Bu kurama göre yaratıcılık, kişinin kendini gerçekleştirme aşamasında kazandığı ve tam olarak açığa vurduğu bir özelliktir (Genç 2000: 19). Kuram, yaratıcılık ve kendini gerçekleştirme benzer kavramlar olarak görmektedir. Bu noktada insancıl kuramın yaratıcılığa dair algısı eleştirilmektedir. Çünkü çağdaş yaklaşımlar yaratıcılığı hemen hemen her insanda belirli bir düzeyde var olan bir özellik olarak görmektedir (Akçum 2005: 36). Fakat kurama göre yaratıcılık sadece kendini gerçekleştirmiş

bireylerde olabilecek bir özelliktir ve popülasyondaki çok az insanın bu potansiyele ulaştığını vurgulanmaktadır.

1.3.4. Bilişsel Gelişimsel Kuram

Bilişsel kuramcılara göre kişi kendisine öğretileni olduğu gibi almaz, onu yorumlar ve uygun bir biçimde alır. Yani öğrendiği bilginin sorumluluğunu taşır. Bilişsel Gelişimsel Kuram yaratıcılığı da bu çerçevede ele alır ve kişinin öğretilen bilgileri yorumlaması, uygun bir biçimde ele alması, esnek bir biçimde düşünerek soruna dair çözümler üretmesi ve sürecin sonunda ortaya özgün bir ürün çıkarması olarak yaratıcılığı tanımlar (Okutan 2012: 26).

Bilişsel Kurama göre yaratıcılık eğitimin temel bir parçasıdır. Eğitimin temel amacı, yeni fikirler üretebilen, sorunlara özgün çözümler getirebilen bireyler yetiştirmektir (Akçum 2005). Bilişsel Gelişimsel Kuram, yaratıcılığı bilişsel gelişimin önemli bir parçası olarak görmektedir ve yaratıcılık ile bilişsel gelişim arasında doğru orantıda bir ilişki olduğunu öne sürmektedir (Şahin 2009: 43).

1.3.5. Faktöryalist Kuram

Faktöryalist Kuramın temsilcisi P. Guilford, yaptığı analizler sonucunda insan zekâsının temel yapılarını ortaya koymuş ve ‘insan zekâsının yapısı’ modelini ortaya atmıştır (Okutan 2012: 27). Bu modele göre zekâyı oluşturan üç temel boyut bulunmaktadır: işlemler, içerik ve ürünler (çıktılar). İşlem boyutu kişinin bilişsel süreçleri ile ilgilidir ve bellek, ıraksak düşünme, yakınsak düşünme ve değerlendirme gibi bilişsel becerileri içermektedir. İçerik boyutu kişinin bu bilişsel süreçleri işlerken hangi öğrenme metotları ve materyalleri kullandığı ile ilişkilidir. Ürün boyutu ise kavrama ve tepki verme süreçlerini içermektedir (Kayar 2016: 75). Yaratıcılık işlem boyutu ile ilişkili olan bir beceri olarak ele alınmıştır. Guilford’un işlem boyutunda tanımladığı yakınsak ve ıraksak düşünme biçiminden ıraksak düşünme, yaratıcılık için daha önemlidir. Yakınsak düşünme biçiminde kişi geleneksel düzeyde, doğruya uygun bir biçimde, önceki bilgilerin gözden geçirilmesiyle çözüme ulaşmaya çalışır ve hayal

gücünden yoksundur (Şahin 2009: 44). İraksak düşünme biçiminde ise doğruyu eleştirme, yeni çözüm ve farklı bakış açıları geliştirme, orijinal düşünme ön plana çıkmaktadır (Coşkun 2005). Kişi ne kadar ıraksak düşünürse o kadar yaratıcı demektir.

Yaratıcı performansa ve yaratıcı düşünceye katkıda bulunan ıraksak düşünmenin alt boyutları bulunmaktadır. Bu zihinsel nitelikler, sorunu titiz bir şekilde ele alma, akıcılık, esneklik, orijinallik, tekrar tanımlama ve detaylandırma olarak sınıflandırılmaktadır (Odabaşı 1994: 113).

Soruna karşı titizlik; ihtiyaçları, çatışmaları, hataları, usulsüzlükleri ve eksiklikleri görebilmektir (Odabaşı 1994: 113). Guilford ve arkadaşları dört farklı akıcılık faktörü bulmuşlardır. Kelime akıcılığı, her biri bir harf veya harf kombinasyonu içeren yeni kelimeleri kullanabilmektir. Anımsama akıcılığı, kişinin ihtiyacı olan kelimeleri hızlıca düşünüp bulmasıdır. İfade akıcılığı, sözcükleri toparlayarak cümlenin yapısını sağlamaktır. Son olarak ise fikir akıcılığı belirlenen süre içerisinde amaca bağlı olarak çeşitli düşünceler üretmektir (Odabaşı 1994: 113).

Esneklik boyutu doğal esneklik, uyumsal esneklik olarak iki kategoriden oluşmaktadır. Doğal esneklik, bir kategoriden diğerine geçiş yapmak ve aynı anda yeni fikirler bulmak için önceki bilginin yorumlanması ve sınıflandırılmasıdır. Uyumsal esneklik ise probleminin değişen durumunun üstesinden gelmek için bireyin düşünme yönünü değiştirme yeteneğidir (Odabaşı 1994: 113).

Orijinallik bir grup içerisindeki az karşılaşılan problemleri ya da düşünceleri belirleme yeteneğidir. Yeniden tanımlama, bilineni yeni bir tarzda düzenlemek, bilinen bir nesnenin işlevini değiştirmek veya yeni bir bağlamda görmektir. Son olarak detaylandırma ise bir konuyu ya da fikri dikkatli bir şekilde incelemektir (Odabaşı 1994: 113).

1.3.6. Bilişsel Uyarılma Modeli

Bir kişinin zihnindeki fikirler ve kavramların semantik ağ olarak adlandırılan ilişkisel bir yapıda organize edildiği varsayılmaktadır (Coşkun, Paulus, Brown ve Sherwood 2000: 310). Benzer veya ilgili kavramların birbirleriyle daha az ilişkili kavramlara göre daha güçlü bağlantı oluşturdıkları varsayılmaktadır (Coşkun, Paulus, Brown ve Sherwood 2000: 310). Kurama göre kavramlar bilişte iki yöntemle aktif hale gelmektedir: içsel ve dışsal yöntem. Dışsal yöntem kavramın yazılı ya da sözlü olarak sunulması, içsel yöntem ise birinin fikrinin diğer bir kişiyi etkilemesidir. Yaratıcılık görevlerinde kişiye görevle ilgili örnekler sunmak dışsal yöntemle bilişsel uyarılma sağlanmasıdır. Gruplarda yaratıcılık çalışmalarında ise kişiler birbirlerinin düşüncelerini görerek içsel yöntemle kavramları aktive etmektedir. Bu yöntemlerle bir kavram aktif edildiğinde onunla güçlü ya da zayıf bağlantılı diğer kavramlar da aktif hale gelmektedir (Coşkun, Paulus, Brown ve Sherwood 2000: 310). Paulus ve Yang (2000) bu yöntemlerin kişilerin düşünce üretimine katkı sağladığını öne sürmektedir. Osborn (1957) beyin fırtınası çalışmalarında bireylerin ürettikleri her bir düşüncenin takım arkadaşlarının performansını arttırdığını öne sürmüştür. Yapılan çalışmalarda kişilere konu ya da kavramla ilgili bilişsel uyarılma sağlamanın düşünce üretimini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Nijstad, Stroebe ve Lodewijkx 2002; Dugosh, Paulus, Roland ve Yang 2000). Bazı araştırmacılar ise bu görüşe karşı çıkararak örnek düşünceler sunmanın kişilerin performansını olumsuz etkilediğini öne sürmektedir (Smith, Ward ve Schumacher 1993).

1.3.7. Çağrışımsal Bellekte Düşünce Arama Modeli

Çağrışımsal Bellekte Düşünce Arama Modeli gruplarda düşünce üretimi konusunda çeşitli araştırma bulgularını açıklamak için önerilmiştir. Model, Raaijmakers ve Shiffrin (1981) tarafından geliştirilen Çağrışımsal Bellekte Arama modelinin geliştirilmesi ile oluşturulmuştur. Çağrışımsal Bellekte Düşünce Arama Modeli'ne göre düşünce üretme sürecinde kısa süreli bellek ve uzun süreli bellek arasında bir etkileşim vardır, düşünce üretimi bilgiyi bellekten geri getirme ile mümkün olmaktadır ve birey daha önceki bilgilerini kullanmak durumundadır (Akben 2015: 9). Model düşünce

üretiminin iki aşamalı gerçekleştiğini (bilgiyi etkinleştirme ve düşünce üretimi) ve bu iki aşamanın çağrışımsal bellekte düşünce arama sürecinde tekrarlandığını varsaymaktadır (Nijstad ve Stroebe 2006). Nijstad ve diğerlerine (2002: 538) göre uyarılar zihinde imgelerle temsil edilmektedir. Bu imgeler uzun süreli bellekte yer almaktadır. Uyarıcıları temsil eden bu zihinsel imgeler ipuçları ile aktive olmaktadır. İpucu yoklaması ise kısa süreli bellekte yer almaktadır. Kısa süreli bellekteki bir ipucu yoklaması uzun süreli bellekteki imgeleri aktive ederek irdeleme sürecini başlatmaktadır ve bütün bu süreç yeni düşüncelerin üretilmesine katkı sağlamaktadır. Bu süreç modelin ilk aşaması olan bilgiyi etkinleştirme aşamasını oluşturmaktadır. Düşünce üretimi aşamasında ise bireyde var olan eski bilgiler ile imgelerin özellikleri bütünleştirilmektedir. Üretilen düşünceler ipucu yoklama aşamasına geçmekte ve başka imgelerin aktivasyonunu sağlamaktadır. Bu döngü düşünce treni olarak tanımlanmaktadır.

1.3.8. Çift Yönlü Yaratıcılık Kuramı

Nijstad, De Dreu, Rietzschel, ve Baas (2010) tarafından önerilen Çift Yönlü Yaratıcılık Modeli yaratıcılığın iki yol ile ortaya çıkabileceğini önermektedir: esneklik ve derin düşünce. Bilişsel esneklik daha fazla kategoriden düşünce üretmek olarak tanımlanmakta ve daha fazla özgünlüğe yol açmaktadır (Sowden, Pringle ve Gabora 2015). Esneklik yolu geniş ve kapsayıcı bilişsel kategoriler kullanır; kategoriler, yaklaşımlar ve kümeler arasında esnek bir şekilde geçiş yaparak daha uzak ilişkiler kurar. Derin düşünce yolu olasılıkların sistematik ve çaba gerektiren bir şekilde keşfedilmesiyle yaratıcı sonuçları ortaya çıkarmakta ve yalnızca birkaç kategori ya da perspektifi derinlemesine çalışmaktır. Derin düşünme süreci yoğun bir dikkat ve motivasyon gerektirmektedir. Eğer kişi yalnızca bir kategoride daha fazla düşünce üretirse daha az belirgin fakat daha özgün düşünceler ortaya koyacaktır. Nijstad ve arkadaşları (2010) derin düşüncenin esnekliği azalttığından esneklik yolu ile negatif ilişki görünebileceğine dikkat çekmiştir. Yaptıkları araştırmada esneklik ile derin düşüncenin (kararlılık) negatif bir ilişki gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Esneklik yolu orijinalliğin gelişmesine yardımcı olurken derin düşünce yolu ise kullanılabilir fikirlerin gelişmesine yardımcı olmaktadır. Yaratıcı düşüncenin orijinallığı ve uygulanabilirliği ile esneklik ve derin düşünce arasındaki ilişki bir meta analiz çalışması ile ortaya konmuştur (Sowden, Pringle ve Gabora 2015). Esneklik ve orijinallik arasında 0.36'lık bir korelasyon bulunurken derin düşünce ve orijinallik arasında 0.12'lik bir korelasyon bulunmuştur. Bu da esneklik ile orijinallik arasında derin düşünce ile orijinalliğe kıyasla daha güçlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Bu kurama göre esneklik ya da derin düşünceden herhangi biri diğerine göre yaratıcılık açısından daha anlamlı veya etkili değildir. Kişilerin düşünce üretiminde hangi yolları kullanarak yaratıcılığa ulaştıkları ile ilgilidir. Biss, Hasher ve Thomas (2010) pozitif duyguduruma sahip kişilerin esneklik yoluyla yaratıcılığa ulaştıklarını, negatif duyguduruma sahip kişilerin ise derin düşünme yoluyla yaratıcılığa ulaştıklarını ileri sürmüştür.

1.4. Can Sıkıntısı Kavramı

Can sıkıntısı kavram olarak ilk ortaya atıldığı 1750'li yıllarda kaygısızlık, ruhsal tembellik ve bıkkınlık şeklinde tanımlanmıştır (Conrad 1997: 466). Yine kavram ilk ortaya atıldığı zamanlarda daha çok dinsel etkileri açısından olumsuz bir duygu olarak değerlendirilmiştir (Belton ve Priyadharshini 2007: 580). Fakat son zamanlarda can sıkıntısının hem olumlu hem olumsuz duyguları çağrıştırdığına inanılmaktadır (Belton ve Priyadharshini 2007: 580).

TDK'da ise can sıkıntısı kavramı 'yapılacak bir iş olmaması ve hiçbir şeyle oyalanma imkânı bulunmaması sebebiyle duyulan tedirginlik, bunalım' şeklinde açıklanmaktadır (Türk Dil Kurumu 2011). Can sıkıntısı yaygın bir şekilde monoton aktiviteler ya da yapacak hiçbir şeyin olmaması ile ilişkilendirilse de psikologlar bu kavramı bireysel deneyimler ve algılar çerçevesinde 'uyarım ve hareket eksikliği ya da bir aktivite durumunda doyumsuzlukla ilgili psikolojik olarak katılım eksikliği' olarak tanımlamaktadırlar (Shaw, Caldwell ve Kleiber 1996: 275).

Ayrıca can sıkıntısı kavramını açıklayan farklı araştırmacılar can sıkıntısını hoş olmayan ancak geçici, ilgi ve odaklanmada düşüşe yol açan bir duygu olarak görmüş (Fisher 1993: 396) ve durumun monotonluğundan ziyade öznel tekrarlanma duygusu (Geiwitz 1966: 593) özelliğini ön plana çıkarmıştır.

Son zamanlarda yapılan psikolojik araştırmalarda can sıkıntısı, hoş olmayan duygular, dürtü eksikliği ve düşük psikolojik uyarılma olarak tanımlanmaktadır (Pekrun, Goetz, Daniels, Stupnisky ve Perry 2010: 532). Can sıkıntısı prototipik ya da temel bir duygusal deneyim olmadığı için bir ruh hali ya da etki olarak sınıflandırılmaktadır (Daschmann 2013: 7). Duyguların bileşen-süreç tanımları perspektifine dayanarak can sıkıntısı duygusal (itici hisler), bilişsel (yavaş geçen zaman algısı), motive edici (durumu ya da faaliyeti değiştirmeye teşvik eden), fizyolojik (düşük uyarılma) ve ifade edici (bedensel ya da yüz ifadeleri) gibi bileşenlerle karakterize edilen bir duygu olarak tanımlanabilir (Daschmann 2013: 7).

Can sıkıntısı karmaşık bir kavram olduğundan eğitim, psikoloji, felsefe, sosyoloji gibi disiplinlerde farklı açılardan ele alınması kavramın anlaşılmasına ve yapılandırılmasına olanak sağlamıştır (Belton ve Priyadharshini 2007: 580). Felsefede, kaygının ortaya çıkmasında ve suç işlemede can sıkıntısının etkili olduğu vurgulanmaktadır; olumlu katkısına dair daha zayıf bir inanç mevcuttur (Belton ve Priyadharshini 2007: 581). Sosyologlar ise can sıkıntısı kavramını açıklarken daha çok anlamsızlık hissi üzerinde durmuşlardır (Belton ve Priyadharshini 2007: 581). Farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların ortak önerisi ise can sıkıntısının kişisel tercihlerle ilişkili değil daha çok kuramsal, metodolojik ve yapılandırılmış bir kavram olduğu yönündedir.

Bütün bu bakış açılarını ve araştırmacıların kavramla ilgili açıklamalarını incelediğimizde can sıkıntısının ortak bir tanıma sahip olmadığı ancak üzerinde durduğu iki ortak özelliği olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, dikkat dağınıklığına yol açma ya da dikkatin azalmasına yol açma özelliği iken, ikincisi, bireylerde bir rahatsızlık duygusu oluşturma özelliğidir (Eren ve Coşkun 2015: 57). Mevcut

araştırmada ise can sıkıntısı “anlık olarak hoş olmayan, kişide ilgisizlik yaratan duygu” olarak ele alınmıştır.

1.5. Can Sıkıntısının Türleri

1.5.1. Felsefi Açıdan Türleri

Heidegger (1995: 93) can sıkıntısının üç farklı formda görüldüğünü öne sürmüştür. Bu üç farklı formda can sıkıntısını bir şeyin yokluğuyla belirsizlik ve boşluk içine sürüklenme; bir şeyin ya da durumun varlığından dolayı zamanın durağanlaşması ve benliğin ayırt ediciliğini kaybettiği ilgisizlik durumunda ortaya çıktığını açıklamaktadır (Belton ve Priyadharshini 2007: 581).

1.5.2. Sosyal Bilimler Açısından Türleri

Sosyal bilimlerde can sıkıntısının formları üzerine deneyimden ziyade durumsal ya da bireysel farklılıklara daha fazla vurgu yapılmış ve can sıkıntısı durumsal ve sürekli olarak ikiye ayrılmıştır. Bu ayrım da can sıkıntısının dışsal ya da içsel bir uyarıcının yokluğundan kaynaklandığı düşüncesini öne çıkarmaktadır.

Bernstein (1975: 514) tarafından kronik ve duyarlı (responsive) can sıkıntısı olarak bir ayrım yapılmıştır. Kronik can sıkıntısı sürekli bir halsizlik ya da keyifsizlik, duyarlı can sıkıntısı da dışsal bir duruma verilen geçici duygusal bir tepki olarak ele alınmıştır. Kronik can sıkıntısı Heidegger'in ilgisizlik durumunda ortaya çıkan can sıkıntısı türüne benzemektedir.

Greenson (1951) can sıkıntısını ajite (agitated) ve ilgisiz (apathetic) olarak sınıflandırmıştır. Monoton işlerde çalışan ve çokça boş zamanı olanların yaşadığı can sıkıntısı ajite; sosyologların vurguladığı gibi hayatın anlamı konusunda eksiklik hissedenlerin yaşadığı can sıkıntısı da ilgisiz kategorisinde yer almaktadır.

1.6. Can Sıkıntısının Nedenleri

Can sıkıntısının nedenleri, duruma ve sürekliliğe ilişkin nedenler, sosyokültürel nedenler ve sosyal-etkileşimsel nedenler olmak üzere üç ana başlıkta incelenmektedir.

1.6.1. Durumsal ve Sürekliliğe İlişkin Nedenler

Bazı araştırmacılar can sıkıntısının öfke, depresyon, kaygı, yalnızlık, düşük akademik başarı (Rupp 1997), görev tamamlamada zorluk, esnek olmayan düşünce biçimi (Leong 1993), düşük dikkat, motivasyon eksikliği, otonomi eksikliği, suç düşünceleri ve sapkın davranışlarla (Vodanovich 2003) birlikte ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir (Aktaran: Belton ve Priyadharshini 2007: 583). Bu yaklaşıma göre belli kişilik özelliklerinin can sıkıntısına yatkınlıkla ilişkili olduğu söylenebilir. Eğitim alanında yapılan çalışmalar anlamsız ya da tekrar eden görevlerin, kısa ya da bağlamdan kopuk aktivitelerin, kaynakların kalitesinin düşük olmasının, kısıtlayıcı durumların, öğrencinin yeteneğini aşan ödevlerin ve öğrenciyi zorlamayan görevlerin can sıkıntısına yol açtığını iddia etmektedir (Belton ve Priyidharshini 2007: 583). Bazı bilişsel psikologlara göre ergenlik ve ergenlikte deneyimlenen baskı ve kısıtlama yaşantıları can sıkıntısını tetikleyebilir (Caldwell, Darling, Payne ve Dowdy 1999: 104). Başka bir çalışmada ise ergenlerin kimlik ve hedef belirsizliği yüzünden can sıkıntısına maruz kaldıkları önerilmiştir.

1.6.2. Sosyokültürel Nedenler

Can sıkıntısı belirli kişilik özellikleri yanında bazı sosyal boyutlar çerçevesinde de değerlendirilebilir. Literatürde yapılan çalışmalar bu bakış açısını desteklemektedir. Can sıkıntısı zamanın öznel deneyimiyle ilişkili bir kavram olarak görüldüğünden modern toplumsal yaşamla da dolaylı olarak ilişkili olduğu düşünülmektedir (Aktaran: Belton ve Priyidharshini 2007: 584). Tekrarlayan mekanik çalışma koşulları, endüstriyelleşme aracılığıyla hayatımıza giren monoton rutinler, tembellik ve şehir yaşamının hızlı değişimi can sıkıntısına yol açmaktadır (Belton ve Priyidharshini 2007: 584). Sosyologlara göre başkalarına benzeme ve hızlı yaşam son zamanlarda can

sıkıntısına yol açan popüler nedenlerdendir (Brissett ve Snow 1993: 241). Fırsatların, bilginin, işin ve teknolojinin bolluğunun can sıkıntısını ortaya çıkardığını savunan çalışmalar da mevcuttur. Bernstein özgürlüğün, refahın ve teknolojik avantajların artmasıyla özellikle gençler arasında can sıkıntısının arttığını ileri sürmüştür (Bernstein 1975: 514-515).

1.6.3. Sosyal- Etkileşimsel Nedenler

Brissett and Snow (1993) can sıkıntısını yalnızca deneyimsel ve iletişimsel bir bağlamda anlayabileceğimiz etkileşimsel bir fenomen olarak görmektedir. Can sıkıntısı güdü kaybının yaşandığı bir deneyimdir. Bu durum diğerleriyle etkileşime giremediğimizde kendini gösterir. Aynı zamanda bu görüşe göre can sıkıntısı birini kendimizden uzaklaştırmak ya da onunla ilişkiyi sonlandırmak istediğimizde kullandığımız kendimizi sunuş yöntemidir (Belton ve Priyidharshini 2007: 586). Bazı psikanalistler ise can sıkıntısını sosyal durumlarda kişinin utancını saklamak için kullandığını iddia etmektedir (Greenson 1953: 7-8). Goffman duyguyu anlamının yapılandırılmasında yardımcı olabilecek düşünce üretme ve kendini sunma gibi performans ve rolleri incelediği yaklaşımı ile can sıkıntısını etkileşimsel bir fenomen olarak görmek ve can sıkıntısının duygusal bir başarısızlık olduğunda ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Darden ve Marks 1999: 18).

1.7. Can Sıkıntısına İlişkin Teorik Çerçeve

Can sıkıntısını açıklamaya yönelik teorik açıklamalar kısıtlıdır. Bu teorilerin her biri özel önermeler ve benzersiz yönler içermektedir. Teoriler genellikle insanların duygularının yaratıcı bağlantılar kurmalarını etkilediğini ileri sürmektedir.

Pekrun ve arkadaşları (2010) can sıkıntısını Kontrol-Değer Teorisi çerçevesinde açıklamaktadırlar. Can sıkıntısını kişinin bir durum ya da aktiviteye verdiği değer eksikliğinden kaynaklanan kaçınmacı ve olumsuz bir duygu olarak görmektedirler. Yani kişi bir görevi sıkıcı olarak algılandığında görevden kaçınacağı varsayımı üzerinde

durulmaktadır (Pekrun ve arkadaşları 2010: 532-533). Bu bağlamda can sıkıntısının kişiyi ödüllendirici, eğlenceli aktivite arayışına yönlendiren bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir (Pekrun ve arkadaşları 2010: 535). Kurama göre duyguların bireysel ve çevresel belirleyicileri mevcuttur. Can sıkıntısının öznel öncülleri, durumsal kontrol ve değer biçmedir. Dolayısıyla, can sıkıntısı durumun kontrol altında olmadığı hissedildiğinde veya durum kişi için önemsiz olduğunda ortaya çıkmaktadır. Bu kontrol ve değer inançları ise çevresel belirleyicilerden etkilenebilir.

Pekrun (2006) tarafından önerilen can sıkıntısı öncülleri, Fisher'ın (1993) sıkıntı önceliğinin sınıflandırılmasıyla uyumludur; bununla birlikte, Fisher'ın sınıflaması daha çok mesleki ve iş durumlarında uygulanmıştır. Fisher (1993)'a göre can sıkıntısı bireyin mevcut duruma karşı hissettiği ilgi eksikliğinden kaynaklanan geçici bir ruh halidir (Fisher 1993: 3). Fisher bundan önceki geleneksel yaklaşımlarda can sıkıntısının büyük oranda kişinin dışındaki nedenlerden kaynaklandığı görüşünü reddederek can sıkıntısının ana etkilerinin objektif görev ve çevresel koşullar olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca insanlar tarafından yaşanan can sıkıntısı miktarının zekâ, kişilik veya zihinsel sağlık gibi bireysel faktörlerden etkilendiğini belirtmekte ve bu faktörleri kişi ana etkileri olarak sınıflamaktadır. Son olarak ise şemalardaki bireysel farklılıklar ve durumla ilgili mevcut kaygıların da can sıkıntısını arttırdığını savunmaktadır (Fisher 1993: 4). Bu etkileşimli yaklaşım kişilerin can sıkıntısı deneyimlerini neden yaşadıklarına dair geniş bir yelpaze sunmaktadır. Fisher kişinin kendisinin dışında kalan (ör. iş ve çevre koşulları), kişinin içinde ortaya çıkan (ör. kişiliği) ve kişi ile çevre arasındaki ilişkiden türemiş can sıkıntısı öncülleri arasında ayırım yapmıştır. Örneğin, kişinin yeterlik seviyesi göz önüne alındığında tamamlanması çok zor ya da çok kolay olan kişi ile uyumsuz görevler kişide can sıkıntısına neden olmaktadır (Daschmann 2013: 9).

Hill ve Perkins (1985) durumsal monotonluğun can sıkıntısının başlıca önceliği olarak varsaydıkları genel bir teori sunmuşlardır. Bir durum sürekli olarak tekrar ediyorsa bu kişi için can sıkıcı yorumlanabilir. Bu süreç, durumun (kişinin bu durumdan kaçma olasılığı), kişinin (kişinin sıkıldığı veya sıkıntı çektiği yönünde genel bir eğilimi) ve görevin (kişinin seçebileceği çeşitli yönler içermesi) yönlerini etkilemektedir.

Robinson (1975) okulda can sıkıntısının neden ortaya çıktığına dair bir teori ortaya koymuştur. Hill ve Perkins (1985)'le benzer bir açıklamayla okullarda can sıkıntısının en sık görülme nedeninin monoton bir şekilde ders işlemek olduğunu öne sürmüştür. Ayrıca öğrenciler işlenen konuyu gereksiz olarak algıarlarsa yine can sıkıntısı durumu ortaya çıkmaktadır. Son olarak, sınıf ortamındaki kişilerin de can sıkıntısına neden olabileceğini savunmaktadır. Örneğin öğrencilerin öğretmenin sesi ya da konuşma stili nedeniyle can sıkıntısı yaşayabilecekleri ileri sürülmektedir (Daschmann 2013: 10).

Özetle can sıkıntısı kavramı birbirinden farklı şekillerde ele almış olsa da ortak nokta can sıkıntısının sadece kişinin içinden kendiliğinden gelen bir duygu değil, kişinin çevresine ve yaptığı işe bağlı olarak ortaya çıkabilecek bir duygu olduğudur. Yine her teorisinin ortaya attığı düşünce, bir durumun monotonluğunun da can sıkıntısının ortaya çıkmasına yardımcı olacağıdır.

1.8. Can Sıkıntısı ve Yaratıcılık

İnsanlarının duygularının yaratıcı düşüncüyü etkilediğine dair birçok çalışma mevcuttur. Can sıkıntısı gibi olumsuz duyguların bilişsel performanslar için negatif bir etkiye sahip olduğu birçok çalışma ile ortaya konmuştur. Bu bulgular can sıkıntısının dikkat ve davranışsal etkileşimi azaltması ve Pekrun'un Kontrol-Değer Teorisinde can sıkıntısı gibi olumsuz duyguların bilişsel kaynakları ve motivasyonu tükettiği ile açıklanmaktadır (Haager, Kuhbänder ve Pekrun 2016: 1) Mann ve Robinson (2009), öğrencilerin bilişsel performanslarını değerlendirdikleri bir çalışmada can sıkıntısı yaşayan öğrencilerin akademik olarak daha başarısız olduklarını ortaya koymaktadır. Tutarlı olarak Pekrun ve arkadaşları (2010), can sıkıntısının öğrencilerin akademik performanslarını olumsuz etkilediğini savunmaktadır.

Son zamanlarda yapılan çalışmalarda ise şaşırtıcı olarak can sıkıntısının yaratıcılık gibi bilişsel faaliyetleri kullanmamızı gerektiren görevlerde performansı arttırdığını ortaya koyan farklı çalışmalar da mevcuttur. Mann ve Cadman (2014), can

sıkıntısının yaratıcılığı arttırdığına dair iki aşamalı bir araştırma yapmışlardır. Bu araştırmada can sıkıntısını bir telefon defterini kopyalama görevi ile manipüle etmişlerdir. Yaratıcılığı ise plastik bardak kullanımı (obje kullanımı) ile ölçmüşlerdir. Araştırmacılar canı sıkılan kişilerin daha fazla düşünce ürettikleri sonucuna ulaşmışlardır. İkinci çalışmada ise bir kontrol grubu, bir telefon rehberini kopyalama grubu (yüksek can sıkıntısı) bir de telefon defterini okuma grubu (düşük can sıkıntısı) olmak üzere üç grup oluşturmuşlardır. Bu çalışmada ise yüksek düzeyde can sıkıntısı yaşayan grubun düşük düzeyde can sıkıntısı yaşayan gruba göre daha fazla düşünce ürettiğini ortaya koymuşlardır. Mann ve Cadman (2014), bu durumu yaratıcılığın ‘hayal kurma etkisi’ ile açıklamaktadır. Kişilerin canı ne kadar çok sıkılırsa hayal kurmanın o kadar artacağı ve daha yaratıcı olacaklarını savunmaktadır.

Gasper ve Middlewood (2014) ise, yaratıcılık ile gevşeme, iyileşme, stres ve can sıkıntısı arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Can sıkıntısını katılımcılarda bu duyguyu uyandırmayı sağlayacak bir video görüntüleme ile ölçerken, yaratıcılığı katılımcılara bir kelime grubu verip ardından bu kelimelerle ilişkili başka kelimeler üretmelerini istedikleri bir çağrışım görevi ile ölçmüşlerdir. Bu çalışmada da Mann ve Cadman (2014)’ın yaptığı çalışma ile tutarlı olarak can sıkıntısı grubunda olan kişilerin gevşeme, iyileşme ve stres grubuna göre daha iyi performans gösterdikleri ortaya koyulmuştur. Gasper ve Middlewood (2014) ise, insanların bu duyguyu bastırmak için daha yaratıcı oldukları görüşü ile bu ilişkiyi açıklamışlardır. Can sıkıntısının insanları yeni ve ödüllendirici bir aktiviteye yaklaşmaya motive ettiğini ileri sürmüşlerdir.

Haager, Kuhbänder ve Pekrun (2016), bu çalışmaların can sıkıntısı ile yaratıcılık arasındaki ilişkiyi doğrudan açıklamadığını iddia etmişlerdir. Bu iddiayı can sıkıcı görev ile yaratıcılık görevinin birbirinden farklı görevler olduğu, yeni bir görevin kişiyi sıkıntılı duygudan kurtarabileceği, bu yüzden de kişilerin yaratıcılıklarının yüksek çıkabileceği açıklamasıyla desteklemişlerdir. Araştırmacılar, görevle ilişkili can sıkıntısı (task related boredom) görüşünü benimseyerek, kişilerin sıkıcı buldukları yaratıcılık görevi aracılığıyla yaratıcı olup olmadıklarının ölçülmesi gerektiğini savunmuştur (Haager, Kuhbänder ve Pekrun 2016: 2). Katılımcılara altı farklı blok içeren ve bu blokların her birinde iki semantik görev bulunan kategorilerden mümkün olduğunca çok

örnek oluşturmaları istenen bir görev verilmiştir. Her bir kategori ismi ekranda üç dakika boyunca kalmış ve her bir bloktan sonra katılımcılara görevi ne kadar sıkıcı buldukları 5’li Likert tipi bir ölçek ile sorulmuştur. Çalışmanın sonucunda can sıkıntısının yaratıcılık gibi bilişsel süreçlerdeki performansı olumsuz etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Tüm bu literatür göz önünde bulundurulduğunda can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkinin ne yönde ne yönde olduğunun ya da can sıkıntısının yaratıcılık için olumlu ya da olumsuz bir etkiye sahip olup olmadığının hala tartışmalı olduğu söylenebilir.

1.9. Ödül Kavramı

Ödül kavramı uzun yıllardır psikoloji alanında bilimsel araştırmalara konu olmuştur ve ödülün etkileri konusunda çeşitli çıkarsamalar yapılmıştır. Balliet, Mulder ve Van Lange (2011: 594), ödülü insan doğasının güçlü yönlerini ortaya çıkaran bir özendirici olarak tanımlamışlardır. John Locke, özendiricilerin (ödül gibi) bireyleri kendi çıkarları doğrultusunda düzenlemelerine yardımcı olan etkili araçlar olduğuna inandığını belirtmiştir (Balliet, Mulder ve Van Lange 2011: 594). Albert Einstein ise özendiricilerin özerkliği, özgünlüğü ve kişinin motivasyonunu olumsuz yönde etkilediğini düşünmektedir (Balliet, Mulder ve Van Lange 2011: 594). Skinner (1953) ile başlayan ve devam eden araştırmalar da ödülün öğrenme ve performansı geliştiren durumsal geribildirim biçimleri olduğunu göstermektedir (Balliet, Mulder ve Van Lange 2011: 595). Başka bir çalışmada ise ödülün istendik davranışın ortaya çıkmasını, davranışa özendirmeyi ve teşvik etmeyi ifade ettiği belirtilmiştir (Yılmaz 2011: 37). Ödülün etkili olabilmesi için düzenli, dengeli ve objektif bir biçimde sunulması gerekmektedir. Aynı zamanda önceden belirlenen bir takım kurallara ve adil ölçütlere uygun olarak organize edilmelidir. Dolayısıyla yapılan araştırmalar genel olarak ele alındığında ödülün hem olumlu hem de olumsuz etkileri olabileceğini söylemek mümkündür.

Ödülle benzer anlam taşıyan bir diğer kavram olumlu pekiştireçtir. Ödül ve pekiştireç terimleri sıklıkla aynı anlamda kullanılır. Olumlu pekiştireç istendik davranışın görülme olasılığını artırır (Kazdin 2013: 62). Bazı olumlu ya da hoş olan olaylar sıklıkla ödül olarak adlandırılır. Fakat ödül ve olumlu pekiştireç terimlerinin ayrımı önemlidir. Olumlu pekiştireç davranış üzerindeki etkinin kendisidir, dolayısıyla bir sonuçtur. Eğer bir sonuç davranışı izliyorsa ve davranışın gelecekteki görülme olasılığını artırıyorsa bu sonuç olumlu pekiştireçtir. Ödül ise sadece bir şey yapmanın karşılığında verilmektedir. Ödüller -hediye, para, tatil gibi- genellikle çok değerlidir ve kişiye özel hoşnutluk yaratmaktadır. Ödüller davranışın görülme sıklığını artırmayabilir (Kazdin 2013: 62).

Davranışçı yaklaşım da bu iki terim arasında çok önemli farklılıklar olduğunu öne sürmektedir. Pekiştireç takip ettiği davranışın görülme sıklığını artırmaktadır. Ödül ise davranış üzerindeki etkileri ile tanımlanamaz. Ödüller, olumlu olaylar olduğu kabul edilen uyaranlardır, ancak davranışları güçlendirdiği gösterilememiştir. Ödül ve pekiştireç her ikisi de motivasyonu artıran sistemlerdir (Cameron ve Pierce 1994: 364).

Ödülün içsel motivasyon üzerindeki etkilerini test eden ilk laboratuvar araştırmaları Deci (1971: 105) tarafından yapılmıştır. İlk deneyde (1971: 108) 24 üniversite öğrencisine ilgi ile yapacakları bir bulmaca görevi verilmiştir. Katılımcıların 12'si deney 12'si kontrol grubunda yer almıştır. İlk oturumda 13 dakikada bulmacayı çözmeleri istenmiştir. İkinci oturumda ise deney grubuna her bir bulmaca için 1.000 Dolar sunulurken kontrol grubuna herhangi bir para ödülü verilmemiştir. Her oturumda deneyci sekiz dakika boyunca odadan ayrılmıştır. Katılımcılara istediklerini yapabileceklerini söylemiştir. Bu sekiz dakikalık periyotlarda deneyci, katılımcıları gözlemlemiş ve her birinin görev ile ne kadar süre ilgilendiğini kaydetmiştir. Sonuç olarak Deci (1971: 110), ödülün verildiği oturumda deney grubunun kontrol grubuna göre anlamlı derecede görev ile daha az ilgilendiği sonucuna ulaşmıştır. Deci'nin bu deneyi, maddi ödüllerin bir kişinin bir göreve olan ilgisi (içsel motivasyon) üzerinde olumsuz bir etkisi olabileceğini göstermektedir. Deci (1971: 110), ikinci araştırmasında sözel ödülün görev üzerindeki etkisini incelemiştir. Deney grubuna görev sonrası performanslarının çok iyi olduğunu söylemiştir. Sonuç olarak deney grubu kontrol

grubuna göre görev ile daha fazla ilgilenmiştir. Deci (1971: 112), toplumsal ödüllerin içsel motivasyonda daha etkili olabileceğini öne sürmüştür. Lepper, Greene, ve Nisbett (1973: 129), yaptıkları deneysel bir çalışmada ödülün içsel motivasyon üzerindeki olumsuz etkisini ortaya koymuşlardır. Araştırmacılar, okul öncesi dönemindeki çocuklarla yapılan çalışmada üç koşul tanımlamışlardır. Bu koşullardan ilkinde görevi güzel yaparlarsa ödül verileceği söylenmiştir. İkincisinde ödül verileceği söylenmeden görev sonunda ödül verilmiştir. Üçüncü koşulda ise ödül bulunmamaktadır. Bu çalışmanın sonucunda ödül verileceği söylenen grup diğer iki gruba oranla anlamlı bir şekilde görev ile daha az ilgilenmiştir (Lepper, Greene, ve Nisbett 1973: 135).

1.10. Ödüle İlişkin Teorik Yaklaşımlar

1.10.1. Aşırı Hakçalık Kuramı (Lepper, Greene, ve Nisbett 1973)

Bu teori ödülün performans ve motivasyon üzerindeki etkilerini açıklamak için ortaya atılmıştır. Bu teori Kelly (1967)'nin Yükleme ve Bem (1972)'in Kendini Algılama teorileri genişletilerek oluşturulmuştur (Lepper, Greene ve Nisbett 1973: 129). Bu teoriye göre bir kişinin davranışın sonuçlarına dair algısı gelecekteki motivasyon ve performansını etkilemektedir. Dışsal kontrollerin varlığında kişiler davranışlarını bu dışsal durumlara yükler ve bu durumlar kaldırıldığında performans ve motivasyon azalır. Fakat dışsal kontroller olmadığında davranış içsel nedenlere yüklenir ve bu durum da performans ve motivasyonu etkilemez. Bu görüşe göre kişilere zaten hoşlandıkları bir görevi yaparken dışardan ödül verildiğinde içsel motivasyonları ve görev üzerindeki ilgileri de azalmaktadır (Cameron ve Pierce 1994: 370).

1.10.2. Bilişsel Değerlendirme Kuramı (Deci ve Ryan 1985)

Bilişsel Değerlendirme Kuramı özerklik ve yeterlilik ihtiyaçlarının doğuştan olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, bir kişinin içsel motivasyonu yeterlik ve özerklik duygularındaki değişimden etkilenmektedir. Deci ve Ryan (1985) olayların şu özelliklerine bağlı olarak özerklik ve yeterlilik duygularını

etkileyebildiğini öne sürmüştür: bilgilendirici olma, kontrol veya motivasyonsuzluk. Bilgilendirici olaylar görevi yerine getirirken bize gereken beceriler hakkında ipucu vermekte ve dolayısıyla yeterliliği ve içsel motivasyonu artırmaktadır. Kontrol edici olay, davranışı önceden belirlemekte ve dolayısıyla kişinin özerkliğini ve içsel motivasyonunu azaltmaktadır. Motivasyonsuzluk ise beceri eksikliği ve olumsuz geribildirimle ilişkilidir ve kişinin yetkinlik ve içsel motivasyonunu azaltmaktadır. Deci ve Ryan (1985) içsel motivasyon için kişinin göreve ilgi duymasının, görevden zevk almasının ve görevle ilgili doyumunun önemini vurgulamaktadır.

Bilişsel Değerlendirme Teorisine göre, ödüller her zaman performansı olumsuz etkilememektedir. Sözel ödüller bilgilendirici özelliğe sahip olduğunda içsel motivasyonda artışa neden olabilmektedir. Somut ödüller ise öncesinde kişiye bildirildiği için kontrol edici olarak görülmektedir ve dolayısıyla da içsel motivasyonda düşüşe neden olmaktadır. Rummel ve Feinberg (1988: 151) teori hakkında yaptıkları bir derleme çalışmasında kontrol edici özelliği olan ödül ile diğer ödül türlerinin etkisini karşılaştırmışlardır. İçsel motivasyonu göreve dair ilgi ve doyum ile boş zamanı birlikte ele alarak ölçmüşlerdir. Sonuç olarak, kontrol edici ödülün (dışsal ödül) içsel motivasyonu düşürdüğü ve görev üzerinde olumsuz etkisi olduğu kanısına varmışlardır (Rummel ve Feinberg 1988: 159). Dolayısıyla bu sonuç teoriyi destekler niteliktedir.

Sonuç olarak bu kurama göre eğer görev ilgi çekici ise dışsal bir ödül kişinin içsel motivasyonunu azaltarak performansını olumsuz etkilemektedir. Öte yandan, bilgilendirici olan sözel ödüller kişinin içsel motivasyonunu artırarak görev üzerinde olumlu bir etki yaratmaktadır.

1.10.3. Davranışsal Yaklaşım

Davranışın edimsel analizi öğrenmeyi açıklayan üç kavramın ilişkisini içermektedir. Bunlar, ayırt edici uyaran ya da olay, tepki ya da davranış ve olumlu pekiştirmedir. Ayırt edici uyaran olarak önceden verileceği söylenen ödülün içsel motivasyon araştırmalarının deneysel sonucu olabileceği önerilmektedir (Cameron ve Pierce 1994: 372). Yani bir kişiye ödül alacağını söylemek edimden önce gelen bir uyarıcıdır ve pekiştireçten çok, ayırt edici bir uyarandır. Bu açıdan bakıldığında

pekiştireç gibi davranışı düzenleyen çıktılar içsel motivasyon kaybına neden olmamaktadır. Bir görevi yapması için pekiştireç verilen bireyler görev üzerinde daha fazla zaman harcamaktadır. Davranışçı bakış açısına göre ödül ayırt edici uyarıcı olarak işlediğinde içsel motivasyonu azaltmakta ve performansı olumsuz etkilemektedir (Cameron ve Pierce 1994: 372).

1.11. Ödül ve Yaratıcılık

Literatürde ödülün yaratıcı performans üzerindeki etkilerini inceleyen görgül çalışmalar mevcuttur. Ödülün performansı artırdığına dair çalışmalar literatürde mevcut olmakla birlikte, aksine bulgular elde eden çalışmalar da görülmektedir. Ödülün performansla ilgili geribildirim ve bilgilendirici özelliği kontrol altına alındığında yaratıcılığın arttığı ileri sürülmektedir (Eisenberger ve Armeli 1997: 654). Eisenberger ve Selbst (1994) bu koşullar kontrol altında tutulduğunda ödülün yaratıcılığı artırdığını Öğrenilmiş Çalışkanlık Teorisi (Learned Industriousness Theory) ile açıklamaktadır. Bu teoriye göre ödül, ırsak düşünme için gerekli olan herhangi bir hoş olmayan bilişsel ya da fiziksel çabayı düzenlemektedir (Eisenberger ve Selbst 1994: 1118). Çaba ise, herhangi bir aktivitede yoğun ve tekrarlanan performans tarafından ortaya çıkan hoş olmayan bir duygudur (Eisenberger ve Selbst 1994: 1118). Belli bir görevde (daha fazla dikkat, hız ve yenilik gerektiren) performansın derecesini artırma yollarının çabaya katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir. Farklı görevler için gerekli olan yüksek performans seviyeleri benzer bir çaba sağlamaktadır. Böylece herhangi bir görevde gerekli olan çaba için öğrenilmiş tepkiler hem o görev için sonraki performansı hem de diğer görevlerin performansını etkilemektedir (Eisenberger, Armeli ve Pretz 1998: 705). Bu teoriye göre eğer bir kişi görev esnasında çok fazla bilişsel ve fiziksel çaba harcadığı durumda ödüllendirilirse, çabanın kendi içinde barındırdığı hoşnutsuzluğu azaltmak için yüksek çaba ikincil bir ödül olarak algılanmaktadır. Çabanın hoşnutsuzluğunun bu şekilde düzenlenmesi kişilerin hedefe yönelik görevlerde daha yoğun çaba göstermeye hazır olma durumunu arttırmaktadır. Eisenberger, Carlson, Guile ve Shapiro (1979), ilkokul öğrencilerinin imla kurallarında gösterdikleri yüksek performansın

ödüllendirilmesinin daha sonra matematik problemlerinde gösterdikleri çabayı da arttırdığını ortaya koymuştur.

Davranış odaklı çalışmalar ise yaratıcılık üzerinde önceden bildirilen sözel ödüllerden çok tekrarlı ödüllerin etkisini değerlendirmektedir. Davranışsal araştırmalarda ortaya çıkan ödülün etkisine dair sonuçlar, ödülün kendisinden çok ödülle ilgili verilen talimatlara bağlanmaktadır (Amabile 1983: 127). Çünkü bu talimatlar genellikle performansla ilgili bilgiler içermektedir (Eisenberger ve Armeli 1997: 653). Davranışçı çalışmalar bilişsel yaklaşımın aksine tekrarlanan ödüllerin yeni davranışın görülme sıklığını artırdığını ortaya koymaktadır. Örneğin Maltzman (1960: 239), çağrışım görevinde katılımcılara ürettikleri sözcük başına övgü (sözel ödül) verilmesinin, daha sonra üretilen düşüncelerin orijinalliğini arttırdığı sonucuna ulaşmıştır. Yapılan bir derleme çalışmasında (Winston ve Baker 1985: 200) ödül içeren yaratıcılık eğitimlerinin ıraksak düşünceyi geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Goetz ve Baer (1973: 215) okul öncesi çocuklara yaratıcı blok setleri sunmuş ve her yeni örüntü oluşturdıklarında sözel ödül vermişlerdir. Böylece çocuklar daha fazla yeni örüntü üretmişlerdir. Bu bulgular odağında da ödülün yaratıcılığa katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir.

Bu bulguların aksine ödülün yaratıcılık üzerine olumlu etkilerinin olmadığına dair görüşler de mevcuttur. Hatta ödülün yaratıcılığı azalttığı görüşü de yaygın olarak kabul edilmektedir (Eisenberger, Armeli ve Pretz 1998: 704). Birçok çalışma sözel ödüllerin yaratıcılığı azalttığı ya da hiç etkilemediğini öne sürmektedir (Eisenberger ve Armeli 1997: 652). Örneğin, bilişsel odaklı araştırmalar ödülün yaratıcılık üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu söylemektedir. Kruglanski, Friedman ve Zeevi (1971: 609) üniversite öğrencilerine bir paragraf için olası başlıklar üretme görevi vermiştir. Ödül verilen öğrencilerin ödül verilmeyen öğrencilerden daha az düşünce ürettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Hennessey ve Amabile (1998: 674) da ödülün yaratıcılığı arttırdığı iddiasına karşı çıkmaktadır. Yapılan çalışmalarda verilen görevlerin yaratıcı performanstan ziyade basit insan davranışları olduğunu (kelime üretimi, boşluk doldurma) belirterek ve görev kontrol altına alındığında ödülün yaratıcılık performansını azaltacağını öne sürmüşlerdir.

Bilişsel Değerlendirme Yaklaşımını benimseyenler de ödülün yaratıcılığı etkileyeceğini öngörmektedir. Fakat bilişsel yorumlamalar davranışsal görüşün öngördüğü artışın aksine yaratıcılığın azaldığını öne sürmektedir (Eisenberger ve Armeli 1997: 653). Hennesey ve Amabile (1988), çocuklara kolaj yapma görevinden önce resim çizdirmişlerdir. Bir grup çocuğun kolajlara başlamadan önce resimlerini olumlu değerlendirmişlerdir. Diğer çocuklara ise herhangi bir değerlendirme yapmamışlardır. Ödüllendirilen çocukların daha az yaratıcı olduğunu saptamışlardır. Davranışçı çalışmalar genellikle ödülün görevin özellikleri ile ilgili bilgiler içermesi ya da bilgilendirici geribildirimlerden kaynaklanan özendirici etkisini ayırt etmemektedir. Amabile davranışçı çalışmalardaki yaratıcılık artışının tamamen bu bilgilendirici özellikten kaynaklandığını öne sürmektedir (Hennesey ve Amabile 1988).

Eisenberger ve Armeli (1997: 652) paranın (somut ve dikkat çekici ödül) performans ve içsel yaratıcı ilgiye etkisini incelemişlerdir. Yaptıkları deneylerde ödül arttıkça yaratıcılığın arttığı ve ödül daha yaratıcı görevler için verildiğinde içsel yaratıcı ilginin arttığı bulunmuştur. Önceki yıllarda yapılan çalışmalar (ör., Deci 1971; Lepper, Greene ve Nispet 1973) ödülün görevin kendisine ve yaratıcılık için kişiye kaynak sağlayan çevreye verilen dikkati dağıttığı için göreve olan ilgiyi ve yaratıcılığı düşürdüğünü iddia etmişlerdir. Ödül devreye girdiğinde göreve olan ilgi yerini ödüle olan ilgiye bırakmaktadır. Aynı zamanda özerkliği düşürdüğünden buna karşı verilen tepki yine göreve ilginin ve yaratıcılığın düştüğünü göstermektedir. Dikkatin dağılması ise esnekliği ve göreve olan içsel ilgiyi düşürür. Somut ödüllerin sözel ödüllere göre bu bozucu etkiyi daha fazla artırdığı öne sürülmektedir (ör. Amabile 1983; Deci ve Ryan 1985; Lepper ve arkadaşları 1973). Ödülün niceliğinin, niteliğinin ve yakınlığının artması göreve olan ilgiyi düşürmektedir ve daha fazla bozucu etki ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu durum ödüle olan ilgiyi arttırmaktadır (Hennesey ve Amabile 1988), özerkliği düşürmektedir (Deci ve Ryan 1985) ve ödülün kişinin davranışları üzerindeki kontrolünün artmasına yol açmaktadır (Lepper ve arkadaşları 1973: 135). Yapılan bir derleme çalışmasında ise (Condry: 1977) ödül verilen bireyler daha fazla çalışmış ve daha fazla etkinlik üretmişlerdir, fakat yapılan iş daha düşük kalitede, daha fazla hata içermekte ve aynı problem üzerinde çalışan ödül almayan bireylere göre daha az orijinal ve daha fazla stereotipiktir.

Sonuç olarak, ödül ve yaratıcılık çalışmaları birçok farklı araştırmacı tarafından farklı tanım ve yöntemlerle ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar birbirinden çok farklı sonuçlar içermektedir ve ödülün yaratıcılığı azalttığı ya da artırdığına dair kesin bir sonuca ulaşılammıştır.

1.12. Araştırmanın Önemi

Literatürde can sıkıntısının yaratıcılık üzerinde etkisi konusunda yapılan araştırmalar tutarsız sonuçlar vermektedir. Can sıkıntısının yaratıcılığı artırdığına dair araştırmalar bu durumu, can sıkıntısının yarattığı itici durumun kişilerde hayal kurmayı artırması veya bir sonraki görevde telafi sağlamasıyla açıklamaktadırlar. Öte yandan, can sıkıntısının yaratıcılığı azalttığını rapor eden araştırmalar, can sıkıntısının bilişsel işleyişi (dikkat dağınıklığı, unutma) bozarak yaratıcı performansı olumsuz etkileyeceğini ileri sürmektedirler. Bu bulgular değerlendirildiğinde, can sıkıntısının nasıl bir etki yaptığının aydınlatılması gerekmektedir. Can sıkıntısının yaratıcılığı olumlu etkilediğini rapor eden çalışmalarda verilen görevin ne derece can sıkıntısı oluşturduğuna dair algısal ölçümler mevcut değildir. Yukarıda sözü edilen sorunları açıklığa kavuşturmanın yollarından biri verilen can sıkıntısı görevinden sonra algısal ölçüm alınmasıdır.

Bu tez kapsamında can sıkıntısının yaratıcılık üzerinde etkisi üç araştırmayla kapsamlı olarak incelenmektedir. İlk olarak can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında ilişki incelenmiştir. Manipülasyonların can sıkıntısı oluşturup oluşturmadığını değerlendirmeden önce herhangi bir müdahale yapmadan can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında ilişkiyi incelemek önem taşımaktadır. Ayrıca ortaya çıkan ilişkide hangi mekanizmanın rol oynadığının da aydınlatılması gerekmektedir. Can sıkıntısı ile yaratıcılık arasındaki ilişkide esnekliğin mi yoksa derin düşüncenin (kararlılık) mi veya her ikisinin birden mi rol oynadığı bu araştırmada aydınlatılacaktır. Bu aracı mekanizmalardan birisi mevcutsa, bu durumun deneysel olarak manipüle edilen can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında da olması gerekmektedir. İkinci araştırmada, can sıkıntısı manipüle edilmiştir. Can sıkıntısı oluşturmak için bir can sıkıntısı içeren yazılı

metin hazırlanmış ve katılımcıların bu metni okuması, sözcükleri sayması ve bazı cümleleri yazması istenmiştir. Kontrol koşulunda ise nötr bir metni okuma, sözcük sayma ve yazma görevi verilmiştir. Ardından verilen görevlerin ne derece can sıkıntısı yarattığı ölçülmüştür. Üçüncü araştırmada aynı yöntemle can sıkıntısı manipüle edilmiştir. Ayrıca can sıkıntısını önlemede verilen ödülün etkisi incelenmiştir. Can sıkıntısı yaşantısından sonra katılımcıların yarısına ödül verilmiş, diğer yarısına verilmemiştir.

II. BÖLÜM

2. ARAŞTIRMA I

Literatürde can sıkıntısının yaratıcılık üzerinde etkisi konusunda yapılan araştırmaların tutarsız sonuçlar vermesinden dolayı yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Literatürde can sıkıntısı manipülasyonu yapan araştırmaları yöntem açısından incelemeden önce, bir manipülasyon yapmadan can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında ilişkinin doğası incelenmelidir. Yaratıcılık ve can sıkıntısı arasındaki ilişkinin negatif olacağı beklenmektedir. Can sıkıntısı eğer bireyde nahoş bir durum oluşturuyorsa, bu durum motivasyonu olumsuz olarak etkilemelidir. Bu düşük motivasyon da yaratıcılığı olumsuz olarak etkileyebilir. Yaratıcılık literatüründe yaratıcılığa giden yollar derin düşünce (kararlılık) ve esnekliktir. Bu süreçler motivasyon ve dikkat dağınıklığı ile yakından ilişkilidir (Baas, De Dreu ve Nijstad 2008). Eğer can sıkıntısı dikkat dağınıklığı gibi bilişsel süreçler ve motivasyon üzerinde etkili oluyorsa, bu durumda can sıkıntısının esnekliğe ve derin düşünceye zarar vermesi beklenilmektedir. Can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında ilişkiye esnekliğin ve derin düşüncenin aracılık etmesi beklenmektedir. Literatürde yapılan araştırmalar can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında ilişkinin negatif olduğuna işaret etmektedir. Ancak bu ilişkinin temelinde yatan süreçlerin ne olduğunu hakkında aydınlatıcı bilgi bulunmamaktadır. Bu bağlamda I. Araştırmanın sonuçları büyük bir önem taşımaktadır. Birinci araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1a: Can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında negatif bir korelasyon bulunacaktır. Can sıkıntısı ve yaratıcılık arasında doğrudan korelatif bir çalışma bulunmamaktadır. Fakat olumsuz duygudurum ile yaratıcılık arasında yapılan birçok korelatif çalışma bu iki değişken arasında negatif bir ilişki olduğunu ortaya koyduğundan can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında da negatif bir korelasyon beklenmektedir.

H1b: Esneklik (bilişsel) ve derin düşünce (motivasyonel) can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında aracılık rolü oynayacaktır. Esneklik ve derin düşünce dikkat dağınıklığı ve motivasyon ile yakından ilişkilidir. Can sıkıntısı tanımları göz önüne alındığında can sıkıntısının dikkat dağınıklığı ve motivasyon eksikliğinden ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkiye esneklik ve derin düşüncenin aracılık etmesi beklenmektedir.

2.1. Yöntem

2.1.1. Katılımcılar

Araştırmaya Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde Psikoloji ve Gazetecilik bölümlerinde okuyan 108 öğrenci katılmıştır. Katılımcılar araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaş aralıkları 18 ile 24 arasında değişmektedir (Ort.=20.02, ss=1.24). Katılımcıların %68.5'i kadın öğrencilerden, %31.5'i ise erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklemin demografik özellikleri Tablo 2.1'de gösterilmiştir.

Tablo 2.1. Örneklem grubunun demografik özellikleri

<i>Demografik özellikler</i>	<i>Ort. (ss)</i>	<i>N / (%)</i>
Cinsiyet		
Kadın		74 (%68.5)
Erkek		34 (%31.5)
Bölüm		
Psikoloji		78 (%72.2)
Gazetecilik		30 (%27.8)
Sınıf		
1		64 (%59.3)
2		31 (%28.7)
3		8 (%7.4)
4		5 (%4.6)
Yaş	20.02 (1.24)	

2.1.2. Veri Toplama Araçları

2.1.2.1. Demografik Bilgiler Formu (Ek 2)

Katılımcıların yaş, sınıf, bölüm gibi bilgilerini içeren ve toplam dört maddeden oluşan kısa bir formdur. Form öğrencilerin demografik özelliklerini belirlemek ve karıştırıcı olabilecek değişkenleri kontrol altında tutabilmek amacı ile kullanılmıştır.

2.1.2.2. Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği (Ek 2)

Ölçek, Van Tilburg ve Igou tarafından geliştirilmiş olup Türkçe standardizasyonu Eren ve Coşkun (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek madde ile kişilerin can sıkıntısı duygusunu ölçmektedir. Katılımcılar Can Sıkıntısı Seviye Ölçeğini 5'li Likert tipi ile puanlamaktadır ve 1 'hiç', 5 ise 'çok fazla' şeklinde belirtilmiştir.

2.1.2.3. Ayırt Edici Duygular Ölçeği (Ek 2)

Can sıkıntısı çalışmalarında gözlemlenen en büyük zorluk kişilerin can sıkıntısı duygusunu öfke, üzüntü gibi diğer olumsuz duygularla karıştırmasıdır (Eren ve Coşkun 2016). Bu yüzden araştırmada Van Tilburg ve Igou tarafından geliştirilen ve Türkçe standardizasyonu Eren ve Coşkun (2016: 5) tarafından yapılan Ayırt Edici Duygular Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek toplam 7 maddeden oluşmaktadır ve 5'li Likert tipi ile puanlanmaktadır. Ölçeğe göre 1 'hiç' ve 5 'çok fazla' olarak belirtilmiştir. Daha önce yapılan çalışmalarda tek maddelik Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ile yedi maddelik Ayırt Edici Duygular Ölçeği arasında güçlü bir korelasyonel ilişki ($r = .78$) bulunmuştur (Eren ve Coşkun 2016: 5).

2.1.2.4. Yaratıcılık Görevi (Ek 3)

Katılımcıların yaratıcılık seviyeleri bir obje kullanımı problemine dair ürettikleri düşünce sayısı aracılığıyla belirlenmiştir. Obje kullanımı görevi 'Bir bardağı kaç farklı

şekilde kullanırsınız?’ problemine yönelik düşünce üretimini ifade etmektedir. Katılımcılar göreve başlamadan önce probleme ilişkin araştırmacı tarafından örnekler sunulmuştur. Görevi yedi dakikalık zaman diliminde yapacakları ve düşüncelerini eleştirmeden akıllarına gelen her düşüncüyü yazmaları gerektiğine dair bilgiler sunulmuştur.

Bu araştırmada kullanılan obje kullanımı problemine dair yaratıcılık alanında deneyimi olan iki bağımsız hakem tarafından üretilecek düşünceler hakkında kategorileme sistemi oluşturulmuş (Ek 4) ve katılımcıların yazdıkları düşünceler bu kategori sistemine göre düzenlenmiştir. Kategori ölçümüne dair yargıcılar arası güvenirlik katsayısı (Cronbach Alpha) .95 düzeyindedir. Kişilerin ürettikleri düşüncelerin kategori sayıları esneklik boyutunu oluştururken, düşünce sayısının kategori sayısına oranı ise derin düşünce boyutunu oluşturmaktadır. Katılımcıların ürettikleri toplam düşünce sayısı ise yaratıcı performanslarını ifade etmektedir.

2.1.2.5. Algı Ölçümü Formu (Ek 5)

Kişilerin yaratıcılık görevinde kendi performanslarını nasıl algıladıklarına ilişkin araştırmacılar tarafından oluşturulmuş bir formdur. Form toplamda 7 maddeden oluşmakta ve 0 ile 10 arasında 11’li Likert tipi ile puanlanmaktadır. Form kişilerin ürettikleri düşünceleri kalite, miktar ve orijinalliklerine göre değerlendirmelerine yönelik sorular içermektedir. Aynı zamanda yaratıcılık görevinde kendilerini ne kadar iyi buldukları gibi performanslarını değerlendirmeye yönelik sorular da bulunmaktadır.

2.1.3. İşlem

Katılımcılara araştırmaya katılacakları bilgisi bir hafta öncesinden verilmiş ve araştırmaya katılımları sonucunda ekstra ders kredisi verileceği bilgisi duyurulmuştur. Ders sorumlusu öğretim üyesinin de izni alınarak öğrencilere araştırma öncesinde araştırmaya yönelik bilgiler (araştırmanın süresi, içeriği, yapılacak uygulamalar, vb.) sunulmuştur. Araştırmaya başlamadan önce katılımcıların sıralarda tek ve arka arkaya oturmaları sağlanmıştır. Katılımcılara araştırma boyunca araştırmacının yönlendirmesi

ile aynı anda hareket etmeleri yönünde talimat verilmiştir. Araştırmacı tarafından verilecek talimatlara göre hareket edileceği, talimatlara uymanın önemli olduğu, talimatlara aykırı davrananların uygulamalarının geçersiz sayılabileceği bilgisi verilmiştir. Katılımcılara görevleri ile ilgili anlamadıkları bir durum olduğunda bunu sorabilecekleri ve araştırmacının kendilerine yardımcı olacağı bilgisi de önceden verilmiştir. İlk olarak gönüllü katılımcı formunu (Ek 1) dikkatlice okuyup imza atmaları istenmiştir. Daha sonra demografik bilgiler formu katılımcılara tanıtılmış ve kendileri hakkında doğru bilgileri içerecek şekilde doldurmaları istenmiştir. Ardından Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ve Ayırt Edici Duygular Ölçeği katılımcılara peş peşe sunulmuştur. Önce ölçekleri nasıl dolduracaklarına dair talimatlar verilmiş ve daha sonra o anda kendilerini nasıl hissediyorlarsa ona göre ölçekleri doğru bir biçimde doldurmaları istenmiştir. Tüm katılımcılar ölçekleri doldurduktan sonra yaratıcılık görevi aşamasına geçilmiştir. Yaratıcılık görevinden önce katılımcılara uygulamaya dair bir yönerge sunulmuştur. Yönerge görevin nasıl yapılacağı, görevin süresi ve örnek bir uygulama içermektedir. Katılımcılardan akıllarına gelen her türlü düşünciyi eleştirmeden yedi dakikalık süre içerisinde yazmaları istenmiştir. Son olarak, katıldıkları yaratıcılık görevi hakkında kendilerini ve görevi nasıl değerlendirdiklerine dair algı ölçüm formunu doldurmaları istenmiştir. Formu doldurmadan önce form katılımcılara tanıtılmıştır. Katılımcıların algı ölçümü formunu doldurup bitirmesi ile araştırma tamamlanmıştır. Katılımcılara araştırmaya katılımları için teşekkür edilmiş ve araştırma sonuçları ile ilgili geribildirim alabileceklerine dair bilgi sunulmuştur. Araştırma yaklaşık olarak 10-12 dakika sürmüştür. Araştırma tamamlandıktan sonra yedi katılımcı (25, 52, 7, 17, 74, 75 ve 107 nolu katılımcılar) araştırma esnasında yönergeleri çok iyi anlamadıkları ve yönergelere gerektiği gibi uymadıkları gözlemlendiğinden analize dâhil edilmemişlerdir.

2.2. Bulgular

2.2.1. Can Sıkıntısı – Ayırt Edici Duygular İlişkisi

Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ile Ayırt Edici Duygular Ölçeği arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için yapılan Pearson Korelasyon Katsayısı analizine göre can sıkıntısı

(Ort.=3.12, ss =1.12) ile ayırt edici duygular arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur, $r = .50$, $p = .00$.

2.2.2. Can Sıkıntısı -Yaratıcılık İlişkisi ve Aracılık Analizi

Toplanan veriler öncelikle normallik testine tabi tutulmuş ve Skewness ve Kurtosis değerleri verilerin normal dağılım gösterdiğini ortaya koymuştur. Can sıkıntısı ile yaratıcılık arasındaki korelasyonu ortaya koymak için yapılan Pearson Korelasyon Katsayısı analizine göre can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur, $r = -.26$, $p = .01$. Dolayısıyla can sıkıntısı arttıkça yaratıcılık azalmaktadır. Can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında bulunan anlamlı ilişkinin ardından, hem can sıkıntısı hem de yaratıcılık ile aracı rol oynaması beklenen derin düşünce ve esneklik arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda yaratıcılık ile hem derin düşünce ($r = .35$, $p < .00$) hem de esneklik ($r = .66$, $p < .00$) arasında ve can sıkıntısı ile derin düşünce ($r = -.21$, $p = .03$) arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Buna karşın esneklik ile can sıkıntısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır, $r = -.09$, $p > .05$.

Derin düşüncenin hem yaratıcılık hem de can sıkıntısı ile anlamlı korelasyon göstermesinden dolayı derin düşüncenin aracı değişken olarak alındığı aracılık analizi yapılmıştır (Bkz. Tablo 2.3). Baron ve Kenny (1986)'e göre aracılık analizinin yapılabilmesi için şu dört kriterin sağlanması gerekmektedir: (1) bağımsız (yordayıcı) değişken ile bağımlı (yordanan) değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır, (2) bağımsız değişken ile aracı değişken arasındaki ilişki anlamlı olmalıdır, (3) aracı değişken ile bağımlı değişken arasında anlamlı ilişkiler bulunmalıdır ve (4) aracı değişken desene eklendiğinde bağımsız değişken ile bağımlı değişken arasındaki ilişki ortadan kalkmalı veya anlamlı ölçüde azalmalıdır. Tablo 2.2'de değişkenler arasındaki ilişkileri gösterilmektedir.

Tablo 2.2. Can sıkıntısı, yaratıcılık, esneklik ve derin düşünce arasındaki korelasyonlar

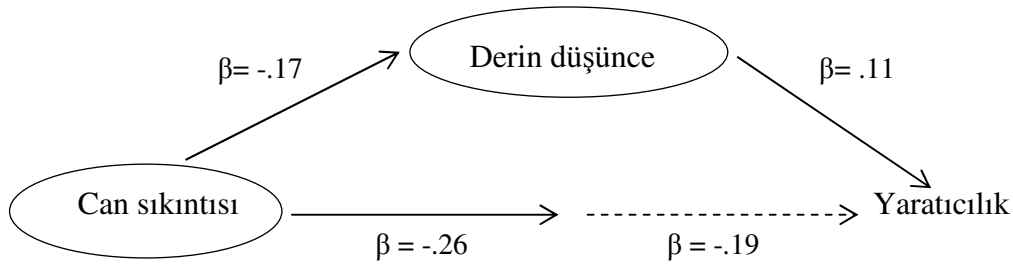
		Can sıkıntısı	Yaratıcılık	Esneklik	Derin düşünce
Can sıkıntısı	Pearson correlation				
	(<i>r</i>)	1	-.258**	-.092	-.211*
	<i>p</i>	-	.008	.352	.031
Yaratıcılık	Pearson correlation				
	(<i>r</i>)	-.258**	1	.658**	.350**
	<i>p</i>	.008	-	.000	.000

** $p < .01$ * $p < .05$

Can sıkıntısı ile yaratıcılık arasındaki ilişki ($\beta = -.26$), derin düşünce bir aracı olarak desene eklendiğinde düşmektedir, $\beta = -.19$ (bkz. Tablo 2.3). Daha sonra yapılan Sobel test sonuçları bu düşüşün anlamlı olduğunu göstermektedir, $z = 9.86$; $p = .00001$. Şekil 2.1. aracılık analizi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2.3. Can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkide derin düşüncenin aracı rolü

	B	<i>t</i>	<i>P</i>
Can Sıkıntısı	-.26	-2.72	.008**
Can Sıkıntısı	-.19	2.07	.041*
Derin Düşünce	.31	3.38	.001**

** $p < .01$ * $p < .05$ **Şekil 2.1.** Yaratıcılık üzerinde derin düşüncenin aracı rolü

2.3. Tartışma

Bu araştırmada can sıkıntısı ile yaratıcılık (özgün düşünce sayıları) arasındaki ilişkinin doğası ilk kez incelenmiştir. Ayrıca bu ilişkide aracı olabilecek esneklik ve derin düşüncenin katkısının olup olmadığı da değerlendirilmiştir (H1b). Bu kapsamda

oluşturulan ilk hipotez can sıkıntısı ile yaratıcılık arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır (H1a). Araştırmadan elde edilen bulgular bu hipotezi desteklemektedir. Araştırmanın bulguları can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle, can sıkıntısı arttıkça yaratıcılık azalmaktadır. Bu bulgu Çift Yönlü Yaratıcılık Modeli (Nijstad ve arkadaşları 2010) çerçevesinde açıklanabilir. Derin düşünce ile can sıkıntısı arasında negatif bir ilişki varken, derin düşünce ile yaratıcılık arasında olumlu bir ilişki bulunmuş olması bu araştırmada elde edilen bir başka bulgudur. Bu bulgular katılımcıların derin düşünce becerisi arttıkça yaratıcılık seviyelerinin de arttığını göstermektedir. Derin düşünce motivasyon gerektiren bir beceridir (Nijstad ve arkadaşları 2010). Diğer yandan can sıkıntısı ile derin düşünce arasındaki olumsuz ilişki can sıkıntısı arttıkça derin düşüncenin azaldığını ifade etmektedir. Bu durum can sıkıntısı yüksek olan (düşük motivasyona sahip olan) bireylerin derin düşünce yeteneklerinin ve bununla paralel olarak düşünce sayılarının azalmasını açıklayabilir.

Yapılan literatür taraması çerçevesinde daha önce can sıkıntısı ile yaratıcılık arasındaki korelasyonel ilişki üzerinde doğrudan yapılmış bir araştırmaya rastlanmasa da literatürde konuyla dolaylı olarak ilişkili olan çalışmalara bakıldığında bu bulguyu destekler nitelikte sonuçlara ulaşılmıştır. Literatürde daha çok duygudurum ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar mevcuttur (ör. Pekrun ve arkadaşları 2010; Baas ve arkadaşları 2008). Bu çalışmalarda en genel yargı ise olumlu duygudurumun yaratıcılığı artırdığı yönündedir (Davis 2009: 27). Negatif duygudurum ve yaratıcılık arasındaki çalışmalar ise bu iki kavram arasındaki ilişkinin negatif ya da pozitif olduğuna dair çeşitli bulgular sunmaktadır (Baas ve arkadaşları 2008: 779). Fakat bu konu ile ilgili genel yargı negatif duygudurumun yaratıcılığı olumsuz etkilediği yönündedir (Davis 2009: 25). Vosburg (1998a, 1998b) yaptığı çalışmalarda negatif duygudurumun yaratıcılığı kitlediğini bulmuştur. Can sıkıntısı kavramını açıklayan birçok kuramcı ise can sıkıntısının olumsuz-hoş olmayan bir duygu olduğunu öne sürmektedir (Pekrun ve arkadaşları 2010; Fisher 1993).

Can sıkıntısı ve yaratıcılık arasında yapılmış deneysel çalışmalarda ise can sıkıntısının yaratıcılığı azalttığı görüşü ön plana çıkmaktadır. Haager, Kuhbandner ve

Pekrun (2016) ve Mann ve Robinson (2009) can sıkıntısı ve yaratıcılığı ele aldıkları çalışmalarda can sıkıntısı grubunda bulunan katılımcıların diğer gruplara göre daha az yaratıcı olduklarını ortaya koymuşlardır. Fakat Gasper ve Middlewood (2014) ve Mann ve Cadman (2014) yaptıkları çalışmalarda bu durumun aksini ortaya koymuşlar ve bu durumu Gasper ve Middlewood (2014) telafi etkisi ile açıklarken Mann ve Cadman (2014) ise hayal kurma etkisi ile açıklamıştır. Her iki çalışma göz önüne alındığında araştırmacıların katılımcılarda yüksek seviyede can sıkıntısı durumu gözlemledikleri görülmektedir. Bu çalışmada ise katılımcılar orta seviyede can sıkıntısı göstermektedirler.

Bu araştırma kapsamında ölçümlenen bir diğer konu esneklik (bilişsel) ve derin düşüncenin (motivasyonel) can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında aracılık rolüdür (H1b). Araştırma bulguları bu hipotezi kısmen desteklemektedir. Yapılan araştırma bulgusuna göre can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkiye derin düşünce aracı olmaktadır. Bu bulgu yaratıcılık literatürü açısından yeni bir bulgudur. Çift Yönlü Yaratıcılık Modeli (Nijstad ve arkadaşları 2010) her iki duygudurumun da yaratıcılık için olumlu olabileceğini öngörmektedir. Pozitif duyguların esnekliği arttırdığını ve bu yolla yaratıcılığın da artacağı varsayılmaktadır. Öte yandan, negatif duygudurumun derin düşüncüyü arttıracaklarını ve bu şekilde yaratıcılığı da artıracaklarını öngörmektedir (Nijstad ve arkadaşları 2010: 58). Son zamanlarda pozitif duygudurum, esneklik ve yaratıcılık arasında ilişkinin olduğunu ortaya koyan araştırma bulguları mevcuttur (Coşkun 2016). Yine Vosburg (1998a, 1998b) yaptığı çalışmalarda negatif duygudurumun esnekliği azaltarak yaratıcılığı düşürdüğünü ortaya koymuştur. Bununla birlikte negatif duygudurumun derin düşüncüyü arttırdığına dair anlamlı sonuçlar bulunamamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada Çift Yönlü Yaratıcılık Modelini destekleyen bir bulgu bulunmuştur. Can sıkıntısı derin düşüncüyü azaltmakta ve bu şekilde yaratıcılığı olumsuz etkilemektedir. Ancak bu bulguların deneysel bir çalışma ile söz konusu olup olmadığı incelenmelidir. Literatürde bu konu ile ilgili yapılan deneysel çalışmalar çelişkili bulgular göstermektedir.

III. BÖLÜM

3. ARAŞTIRMA II

I. araştırmanın bulguları can sıkıntısının yaratıcılığı olumsuz etkileyebileceğine işaret etmektedir. Can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında neden sonuç ilişkisinin kurulabilmesi için deneysel araştırmalara ihtiyaç vardır. Bu nedenle, II. Araştırmada, can sıkıcı metin okuma, metindeki sözcükleri sayma ve yazma gibi can sıkıntısı yaratan bir görevle can sıkıntısı koşulu yaratılmıştır. Kontrol koşulunda katılımcılar ise nötr metni okumuş, sözcükleri saymış ve yazma görevi yapmışlardır. Dolayısıyla her iki grubun maruz kaldığı uyaran sayısı kontrol altına alınmıştır. Bu manipülasyon öncesinde ayrıca can sıkıntısı bilinçöncesi seviyesinde resim gösterme yoluyla oluşturulmuştur. Canı sıkılan bir kişinin yüz ifadesi gösterilmiştir. Kontrol koşulunda ise aynı kişinin nötr bir yüz ifadesi gösterilmiştir.

Buna ek olarak katılımcıların manipülasyon sonrası ne kadar canı sıkıldığı, ne derece kafası karıştığı, ne derece mutlu ve mutsuz oldukları da ölçülmüş ve bu yolla yapılan manipülasyonun kontrolü sağlanmıştır. Oluşturulan bu görevler ve ölçümler bu araştırmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Ayrıca araştırmanın başlangıcında katılımcıların duygudurumları da verilen bir görevle nötr hale getirilerek kontrol altına alınmıştır. Bu yollarla yapılan II. Araştırma literatürde tutarsız bulgulara bir açıklık getirecektir. Daha önce de belirtildiği gibi, can sıkıntısının yaratıcılığı artırdığına dair araştırmalar bu durumu can sıkıntısının yarattığı itici durumun kişilerde hayal kurmayı artırması veya bir sonraki görevde telafi sağlamasıyla açıklamaktadırlar. Öte yandan, can sıkıntısının yaratıcılığı azalttığını rapor eden araştırmalar da, can sıkıntısının bilişsel işleyişi olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir. I. Araştırmanın bulguları bu durumun motivasyondan kaynaklı olabileceğine işaret etmektedir. Bu durumun deneysel olarak planlanan II. Araştırma da geçerli olup olmayacağı ilginç bir araştırma konusudur. Bu bağlamda çalışmanın ikinci aşamasının hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur:

H2a: Can sıkıntısı koşulunda bulunan katılımcılar kontrol grubunda bulunan katılımcılara göre daha az yaratıcı (orijinal düşünce) olacaklardır. Pekrun ve arkadaşlarının (2010) Kontrol- Değer Teorisine göre can sıkıntısı kaçınmacı ve olumsuz bir duygudur. Bu yüzden kişi görevi sıkıcı olarak algılamakta ve görevden kaçınmaktadır. Bu durumun da kişilerin yaratıcı performanslarını olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Bunun yanında canı sıkılan katılımcıların aynı zamanda motivasyonları da azalacağından kontrol koşuluna göre daha az yaratıcı olacakları düşünülmektedir.

H2b: Can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında esneklik ve derin düşünce aracılık rolü oynayacaktır. Çift Yönlü Yaratıcılık Modeline (Nijstad ve arkadaşları 2010) göre yaratıcılığa giden iki yol bulunmaktadır: esneklik ve derin düşünce. Bu iki kavram ise dikkat dağınıklığı ve motivasyon ile yakından ilişkilidir. Can sıkıntısı tanımları göz önüne alındığında can sıkıntısının dikkat dağınıklığı ve motivasyon eksikliğinden ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkiye esneklik ve derin düşüncenin aracılık etmesi beklenmektedir.

3.1. Yöntem

3.1.1. Katılımcılar

Araştırmanın örneklemini Abant İzzet Baysal Üniversitesi Psikoloji bölümü 4. sınıfta okuyan 55 öğrenciden oluşmaktadır. Katılımcılar araştırmaya kendi istekleri doğrultusunda gönüllü olarak katılmışlardır. Katılımcılar çoğunlukla genç yaşta olup yaş aralıkları 20 ile 35 arasında değişmektedir (Ort.=21.84 ss=1.92). Katılımcıların %74.5'ini kadın öğrenciler %25.5'ini ise erkek öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma örnekleminin demografik özellikleri Tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Tablo 3.1. Örneklem grubunun demografik özellikleri

<i>Demografik özellikler</i>	<i>Ort. (ss)</i>	<i>N / (%)</i>
Cinsiyet		
Kadın		41 (%74.5)
Erkek		14 (%25.5)
Yaş	21.84 (1.92)	

3.1.2. Veri Toplama Araçları

3.1.2.1. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı (Ek 6)

Deneye başlamadan önce araştırmaların duygudurumlarını nötrleştirmek ve tüm katılımcıları duygudurum açısından eşitlemek amacı ile kullanılan görev toplam 85 kelimeden oluşmaktadır. Metinde kişilerin gündelik hayatta yaptıkları ‘markete gitmeden önce alışveriş listesi hazırladım. Dolmuş bekledim ve dolmuş gelince alışveriş merkezine gittim.’ gibi rutin görevleri içeren cümleler bulunmaktadır. Katılımcılardan metnin aynısını aşağıdaki boş yere en hızlı olacak şekilde aynen geçirmeleri istenmiş ve iki dakikalık süre verilmiştir. Katılımcılara yazım sürecinde doğru veya yanlış diye bir ölçüt olmadığını dair bilgi önceden verilmiştir.

3.1.2.2. Demografik Bilgiler Formu ve Duygudurum Ölçümü (Ek 7)

Katılımcıların yaşı, sınıfı, bölümü, cinsiyeti gibi demografik özelliklerini ve anlık duygudurumlarını (olumlu-olumsuz) belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuş, 0 ile 10 puan arasında değişen ve 11’li Likert tipi ile puanlayabilecekleri tek maddelik soruyla birlikte toplam 5 madde içeren kısa bir formdur.

3.1.2.3. Manipülasyon Resimleri (Ek 8)

Araştırmada deney ve kontrol koşulunda gösterilmek üzere iki farklı resim kullanılmıştır. Resimlerin her ikisi de bir A4 kağıdının üzerinde gri tonlamalı boyu 21 cm ve eni 17 cm olarak konumlandırılmıştır. Her iki resimde de aynı kişi olup kişinin saçları, kıyafetleri ve bulunduğu ortam iki resimde de aynıdır. Aynı zamanda kişinin fotoğrafının çekildiği ortam katılımcıların duygudurumunu etkileyecek hiçbir uyarıcı

barındırmamaktadır. Düz beyaz bir arka plan zemini kullanılmıştır. Deney grubunda kullanılan fotoğrafta kişi canı sıkılmış görünürken (Ek 8a) kontrol grubunda kullanılan fotoğrafta hiçbir duygu ifadesi bulundurmamaktadır, tamamen nötr bir ifadeye sahiptir (Ek 8b). Her iki koşulda da resim katılımcılara bir dakika süre ile gösterilmiştir. Resimler araştırmada kullanılmadan önce bağımsız yargıcılara gösterilmiş ve resmin ne kadar can sıkıcı olduğunu puanlamaları istenmiştir. Beklenildiği üzere deney grubu için tasarlanan resim can sıkıcı ($\alpha = .79$), kontrol grubu için tasarlanan resim ise nötr ($\alpha = .83$) olarak puanlanmıştır.

3.1.2.4. Manipülasyon Metinleri (Ek 9).

Can sıkıntısı ile ilgili literatür incelendiğinde genellikle araştırmacıların can sıkıntısını ölçmek için ölçek kullandıkları görülmektedir. Deneysel olarak can sıkıntısını ele alan çalışmalar oldukça nadirdir. İlgili literatür incelendiğinde can sıkıntısını manipüle etmek için katılımcılara telefon rehberindeki telefon numaralarını boş bir kağıda sıra ile geçirme ya da sıkıcı bir metin okuma gibi görevler verildiği görülmüştür (Mann ve Cadman 2014). Başka bir çalışmada katılımcılara 12 kategori ismi gösterilip düşünebildikleri kadar düşünce üretmeleri istenmiştir. Daha sonra katılımcılara görevi nasıl buldukları sorulmuştur. Görevi 5'li Likert tipi ile (1: Çok ilginç - 5: Çok sıkıcı) puanlamaları istenmiştir (Haager, Kuhbandner ve Pekrun 2016). Fakat daha önce yapılan çalışmalarda katılımcıların bu tarz kategoriler verilerek düşünce üretme görevini eğlenceli ve ilginç bulduklarına dair çalışmalar ortaya koyulmuştur (Paulus 2000: 243). Bu sebepten çalışmada can sıkıntısı manipülasyonu için okuma, sözcük sayma ve yazma görevleri kullanılmıştır.

Mevcut araştırmada katılımcılara deney ve kontrol grubu için araştırmacı tarafından oluşturulmuş iki farklı okuma metni verilmiş ve bu okuma metinlerini birer kere okumaları istenmiştir. Daha sonra bu metinde kaç kelime olduğunu bulmaları yönünde talimat verilmiş ve metindeki kelimeleri saymaları istenmiştir. Son olarak okudukları metinde geçen altı çizili cümleleri (yedi cümle) aşağıdaki boşluğa sırayla olduğu gibi yazmaları istenmiştir. Deney grubunda kullanılan metin toplam 218 kelime ve 22 cümleden oluşmakta ve metnin içeriğinde can sıkıntısı ile ilişkili ifadeler yer

almaktadır (Ek 9a). Kontrol grubunda kullanılan metin ise toplam 215 kelime ve 37 cümleden oluşmakta ve kişinin duygudurumunu etkilemeyecek, günlük rutin yaşam aktivitelerini içeren ifadeler yer almaktadır (Ek 9b).

Metinler araştırmada kullanılmadan önce bağımsız yargıcılara gösterilmiş ve metnin ne kadar can sıkıcı olduğunu puanlamaları istenmiştir. Beklenildiği üzere deney grubu için hazırlanan metin can sıkıcı ($\alpha = .81$), kontrol grubu için tasarlanan metin ise nötr ($\alpha = .83$) olarak puanlanmıştır.

3.1.2.5. Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ve Manipülasyon Kontrol Formu (Ek 10)

Ölçek, Van Tilburg ve Igou tarafından geliştirilmiş olup Türkçe standardizasyonu Eren ve Coşkun (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek madde ile kişilerin can sıkıntısı duygusunu ölçmektedir. Katılımcılar Can Sıkıntısı Seviye Ölçeğini 5'li Likert tipi ile puanlamaktadır ve 1 'hiç', 5 ise 'çok fazla' şeklinde belirtilmiştir.

Araştırmacı tarafından geliştirilen ve katılımcıların okudukları ve yazdıkları metni ne kadar ilginç buldukları ve ne kadar can sıkıcı bulduklarına dair sorular içeren iki maddelik kısa bir formdur. Maddeler 0 ile 10 arasında derecelendirilmiş 11'li Likert tipindedir.

3.1.2.6. Yaratıcılık Görevi (Ek 3)

Katılımcıların yaratıcılık seviyeleri bir obje kullanımı problemine dair ürettikleri düşünce sayısı aracılığıyla belirlenmiştir. Obje kullanımı görevi 'Bir bardağı kaç farklı şekilde kullanırsınız?' problemine yönelik düşünce üretimini ifade etmektedir. Konuya ilişkin araştırmacı tarafından örnekler sunulmuştur. Görevi yedi dakikalık zaman diliminde yapacakları ve düşüncelerini eleştirmeden akıllarına gelen her düşüncüyü yazmaları gerektiğine dair bilgiler sunulmuştur. Araştırmacı tarafından kategorileme sistemi oluşturulmuş (Ek 4) ve katılımcıların yazdıkları düşünceler bu kategori sistemine göre düzenlenmiştir. Kişilerin ürettikleri düşüncelerin kategori sayıları

esneklik boyutunu oluştururken, düşünce sayısının kategori sayısına oranı ise derin düşünce boyutunu oluşturmaktadır. Katılımcıların ürettikleri toplam düşünce sayısı ise yaratıcı performanslarını ifade etmektedir.

3.1.2.7. Algı Ölçümü Formu (Ek 5)

Kişilerin yaratıcılık görevinde kendi performanslarını nasıl algıladıklarına ilişkin araştırmacılar tarafından oluşturulmuş bir formdur. Form toplamda yedi maddeden oluşmakta ve 0 ile 10 arasında 11’li Likert tipi ile puanlanmaktadır. Form kişilerin ürettikleri düşünceleri kalite, miktar ve orijinalliklerine göre değerlendirmelerine yönelik sorular içermektedir. Aynı zamanda yaratıcılık görevinde kendilerini ne kadar iyi buldukları gibi performanslarını değerlendirmeye yönelik sorular da bulunmaktadır.

3.1.3. İşlem

Araştırma için kurgulanan manipülasyon resim ve metinlerinin etkililiğini görmek ve çalışıp çalışmadığını kontrol etmek amacı ile Abant İzzet Baysal Üniversitesi Psikoloji Bölümündeki altı öğretim elemanına resimler ve metinler uygulanmış ve ne kadar can sıkıcı bulduklarına dair algı ölçümü alınmıştır.

Katılımcılara araştırmaya katılacakları bilgisi bir hafta öncesinden duyurulmuş ve araştırmaya katılacak öğrencilere ekstra ders kredisi verileceği bilgisi verilmiştir. Ders sorumlusu öğretim üyesinin de izni alınarak katılımcılar araştırma öncesinde araştırmanın süresi, içeriği, yapılacak uygulamalar gibi konular hakkında bilgilendirilmiştir. Ardından sınıf öğrenci numaralarının son rakamına göre rastgele iki farklı gruba bölünmüştür. İkinci grupta bulunan öğrencilerin dışarı çıkması istenmiştir. Birinci gruba kontrol ya da deney koşulundan hangisinin verileceği araştırmacılar tarafından yazı tura atılarak belirlenmiştir. Araştırmaya başlamadan önce katılımcıların sıralarda tek ve arka arkaya oturmaları sağlanmıştır. Araştırmacı tarafından verilecek talimatlara göre hareket edileceği, talimatlara uymanın önemli olduğu, talimatlara aykırı davranışların uygulamalarının geçersiz sayılabileceği bilgisi verilmiştir. Katılımcılara görevleri ile ilgili anlamadıkları bir durum olduğunda bunu sorabilecekleri ve

araştırmacının kendilerine yardımcı olacağı bilgisi de önceden verilmiştir. İlk olarak katılımcılardan gönüllü katılımcı formunu dikkatlice okuyup araştırmaya katılmak istedikleri takdirde imzalamaları istenmiştir. Ardından katılımcılara deneye başlamadan önce duygudurumlarını eşitlemek amacıyla nötralizasyon görevi verilmiştir. Katılımcılardan toplam 85 kelimeden oluşan metni iki dakika içerisinde en hızlı olacak şekilde aşağıdaki boşluğa yazmaları istenmiştir. Araştırmacının talimatı ile birlikte herkes aynı anda yazmaya başlamış ve herkes aynı anda yazmayı bırakmıştır. Daha sonra katılımcılara demografik bilgiler formu ve duygudurum ölçümü formunu nasıl dolduracakları ile ilgili kısaca bilgi verilmiş ve araştırmacının verdiği talimatlara göre doğru bilgileri içerecek şekilde doldurmaları istenmiştir. Ardından bütün katılımcıların aynı anda sayfayı çevirmeleri istenmiş ve sayfada bulunan resme bir dakika boyunca bakmaları talimatı verilmiştir. Katılımcılara süre dolduktan sonra hep birlikte arka sayfaya geçmeleri ve sayfadaki metni bir kere okumaları istenmiştir. Daha sonra okudukları metinde geçen sözcük sayısını saymaları ve metnin altında bulunan ‘sözcük sayısı’ kutucuğuna buldukları sayıyı yazmaları gerektiği söylenmiştir. Son olarak ise katılımcılardan metinde geçen altı çizili cümleleri metnin altında bulunan boşluğa sırasıyla ve olduğu gibi yazmaları talimatı verilmiştir. Katılımcılar bütün bu görevleri yerine getirdikten sonra tek maddelik Can Sıkıntısı Seviye Ölçeğini (Eren ve Coşkun 2016) ve manipülasyon kontrol formunu puanlamıştır. Ardından katılımcılardan yaratıcılık görevine geçmeleri istenmiştir. Görev ile ilgili katılımcılar bilgilendirilmiştir. Katılımcılardan yedi dakika boyunca verilen yaratıcılık görevi ile ilgili düşüncelerini eleştirmeden, akıllarına gelecek tüm düşünceleri yazmaları istenmiş ve süreniz başladı talimatı ile başlamaları, süreniz doldu talimatı ile de bitirmeleri sağlanmıştır. Son olarak ise katılımcılardan yaratıcılık görevinde performanslarını nasıl bulduklarına ve görevi nasıl bulduklarına dair sorular içeren algı ölçümü formunu doldurmaları istenmiştir. Algı ölçümünü doldurmadan önce katılımcılara formu nasıl dolduracaklarına dair bilgiler verilmiştir ve kendilerine göre en doğru olan puanı işaretlemeleri istenmiştir. Katılımcıların algı ölçümü formunu doldurup bitirmesi ile araştırma tamamlanmıştır. Katılımcılara araştırmaya katılımları için teşekkür edilmiş ve araştırma sonuçları ile ilgili istedikleri takdirde geribildirim alabileceklerine dair bilgi sunulmuştur. Araştırma yaklaşık olarak 10-12 dakika sürmüştür. Katılımcıların hepsi araştırma boyunca araştırmacının yönlendirmesi ile aynı anda hareket etmişlerdir.

3.2. Bulgular

3.2.1. Deney Öncesi Duygudurum

Nötralizasyon uygulamasının ardından duygudurumlarının birbirlerinden farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak amacıyla katılımcılardan tek maddeden oluşan bir formla ölçüm alınmıştır (Ek 7). Yapılan analiz sonucunda deney grubu (Ort.=4.70) ve kontrol grubu (Ort.= 4.82) arasında duygudurum açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır, $t(53)=-.20$, $p=.84$. Sonuçlar Tablo 3.2’de gösterilmiştir.

3.2.2. Manipülasyon Kontrolü

Manipülasyonun ardından katılımcılara Eren ve Coşkun (2016) tarafından standardize edilen Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği uygulanmıştır. Deney koşulunda bulunan katılımcıların can sıkıntısı puanları (Ort.= 3.22) kontrol koşulunda bulunan katılımcılara göre (Ort.= 2.46) daha yüksektir, $t(53)=2.74$, $p=.01$. Bunun yanında katılımcılar arasında metnin ne kadar ilgi çekici ve can sıkıcı olduğunu ölçmek üzere sorulan sorular açısından da farklılıklar bulunmuştur. Deney koşulundaki katılımcılar (Ort.=4.44) kontrol koşulundaki katılımcılara (Ort.=2.57) göre metni daha ilgi çekici bulmuşlardır, $t(53)=3.31$, $p=.01$. Yine deney koşulundaki katılımcılar (Ort.=6.26) kontrol koşulundaki katılımcılara (Ort.=4.43) göre metni daha can sıkıcı bulmuşlardır, $t(53)=2.65$, $p=.01$. Sonuçlar Tablo 3.2’de gösterilmiştir.

3.2.3. Özgün Düşünce Sayısı

Katılımcılar arasında kendilerine verilen obje kullanımı problemi (bardağın kullanım alanları) üzerinde ürettikleri düşünce sayısı açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar mevcuttur. Kontrol koşulunda yer alan katılımcılar (Ort.=9.25), deney koşulunda yer alan katılımcılara (Ort.= 6.52) göre obje kullanımı için daha fazla özgün düşünce üretmişlerdir, $t(53)= -2.83$, $p=.01$. Sonuçlar Tablo 3.2’de gösterilmiştir.

3.2.4. Esneklik ve Derin Düşünce

Katılımcıların ürettiği düşünceler Çift Yönlü Yaratıcılık Modeli (Nijstad ve ark. 2010) çerçevesinde esneklik ve düşüncenin derinliği açısından incelenmiştir. Deney grubu (Ort.= 3.30) ve kontrol grubu (Ort.= 3.75) arasında üretilen düşüncenin esnekliği açısından fark bulunamamıştır, $t(53) = -1.40$, $p > .05$. Ancak kontrol koşulunda yer alan katılımcılar (Ort.= 2.51), deney koşulunda yer alanlara (Ort.= 2.01) göre daha fazla derin düşünce üretmiştir, $t(53) = -2.34$, $p = .02$. Sonuçlar Tablo 3.2’de gösterilmiştir.

Tablo 3.2. Deney ve kontrol gruplarının ortalama ve standart sapma değerleri

Değişkenler	Ort. (SS)		<i>t</i>	<i>p</i>
	Deney	Kontrol		
Olumlu-olumsuz duygudurum	4.71 (2.11)	4.82 (2.18)	-.20	.840
Can sıkıntısı	3.22 (0.93)	2.46 (1.10)	2.74	.008
İlgi çekicilik	4.44 (2.14)	2.57 (2.06)	3.31	.002
Can sıkıcı bulma	6.26 (2.44)	4.43 (2.67)	2.65	.011
Özgün düşünce	6.52 (2.55)	9.25 (4.35)	-2.83	.007
Esneklik	3.30 (1.07)	3.75 (1.32)	-1.40	.168
Derin düşünce	2.01 (0.66)	2.51 (0.91)	-2.34	.023

3.2.5. Aracılık Analizi

Can sıkıntısı ile özgün düşünce ($r = -.02$, $p = .91$), esneklik ($r = .10$, $p = .49$) ve derin düşünce ($r = -.11$, $p = .42$) arasındaki korelasyonlar istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu nedenle Baron ve Kenny (1986)’nin kriterlerine göre aracılık için gerekli koşullardan ilki sağlanamadığından aracılık analizi yapılamamıştır. Sonuçlar Tablo 3.3’te gösterilmiştir.

Tablo 3.3. Can sıkıntısı, yaratıcılık, esneklik ve derin düşünce arasındaki korelasyonlar

		Can sıkıntısı	Yaratıcılık	Esneklik	Derin düşünce
Can sıkıntısı	Pearson korelasyon katsayısı (<i>r</i>)	1	-.017	.095	-.111
	<i>p</i>	-	.901	.491	.421
Yaratıcılık	Pearson korelasyon katsayısı (<i>r</i>)	-.017	1	.659**	.659**
	<i>p</i>	.901	-	.000	.000

** $p < .01$

3.2.6. Algı Ölçümleri

Yaratıcılık görevinin ardından katılımcıların obje kullanımı görevinde üretilen düşüncelerin sayısı, kalitesi, görevden hoşlanma derecesi, görevin ilginçlik derecesi, görev esnasında gösterilen çabanın miktarı, görev performansının öz değerlendirmesi ve görev esnasındaki kaygı ve rahat hissetme düzeyleri ile ilgili değerlendirmelerini içeren ölçümler analizlere tabi tutulmuştur (Ek 5).

Can sıkıcı uyarıcılara maruz bırakılmış olan katılımcılar (Ort.= 4.81) kontrol koşulundakilere göre (Ort.= 3.07) düşünce üretirken daha kaygılı hissettiklerini bildirmişlerdir, $t(53) = 2.92, p = .005$. Kontrol koşulundaki katılımcılar (Ort.= 6.96) deney koşulunda yer alanlara göre (Ort.= 5.44) düşünce üretirken daha rahat hissettiklerini bildirmişlerdir, $t(53) = -2.37, p = .021$. Üretilen düşüncelerin sayısı bakımından kontrol koşulundaki katılımcılar (Ort.= 5.07) deney koşulunda yer alanlara (Ort.= 3.93) göre kendilerini daha iyi olarak değerlendirmişlerdir, $t(53) = -2.11, p = .04$. Bunun karşısında üretilen düşüncelerin kalitesi [$t(53) = -1.55, p > .05$.], görevden hoşlanma derecesi [$t(53) = -1.56, p > .05$.], görevin ilginçlik derecesi [$t(53) = -.63, p > .05$.], görev esnasında gösterilen çabanın miktarı [$t(53) = -1.26, p > .05$.], görev esnasında düşünce oluşturmada kendilerini iyi görme [$t(53) = -1.30, p > .05$.] bakımından koşullar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

3.3. Tartışma

Deney öncesi bütün katılımcılara verilen nötralizasyon görevi sonrasında katılımcıların duygudurumları eşit hale getirilmiştir. Yapılan analizlere göre katılımcılar deneye başlamadan önce duygudurum açısından farklılaşmamaktadır. Ayrıca yapılan manipülasyon sonrasında deney grubunda bulunan katılımcılar canlarının sıkıldığını belirtirken kontrol grubundaki katılımcılarda manipülasyon öncesine göre duygudurum açısından anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır. Bu bulgu yapılan manipülasyon yönteminin deneyin doğasına uygun olduğunu göstermektedir.

Çalışmada can sıkıntısı koşulunda bulunan katılımcıların kontrol koşuluna göre daha az yaratıcı olacakları öngörülmüştür (H2a). Araştırmanın bulguları bu hipotezi desteklemektedir. Canı sıkılan bireyler canı sıkılmayanlara göre yaratıcılık görevinde daha az düşünce üretmişlerdir. Can sıkıntısı ve yaratıcılık literatürü göz önüne alındığında araştırmanın bulguları tutarlıdır. Haager, Kuhbandner ve Pekrun (2016) can sıkıntısı ve yaratıcılığı deneysel olarak ele aldığı çalışmasında can sıkıntısının yaratıcılığı azalttığını ortaya koymuştur. Aynı zamanda Mann ve Robinson (2009) yaptıkları deneysel çalışmada can sıkıntısının yaratıcılığı önemli ölçüde azalttığı sonucuna varmışlardır. Pekrun, Hall, Goetz ve Perry (2014: 696) can sıkıntısı ve akademik başarıyı değerlendirdikleri çalışmada ise can sıkıntısının akademik başarıyı olumsuz yönde etkilediğini bulmuşlardır. Ayrıca can sıkıntısının bilişsel performansı olumsuz yönde etkilediğine dair birçok çalışma mevcuttur (örn: Frenzel, Pekrun ve Goetz 2007; Pekrun, Goetz, Daniels, Stupnisky ve Perry 2010; Pekrun, Hall, Goetz ve Perry 2014).

Araştırmaya dair bir diğer bulgu ise kontrol grubunda bulunan katılımcıların deney grubunda bulunan katılımcılara göre daha derin düşünceleridir. Nijstad ve arkadaşlarının (2010) Çift Yönlü Yaratıcılık Modeline göre yaratıcılığa giden iki yol bulunmaktadır: esneklik ve derin düşünce. Yani insanlar daha esnek ya da daha derin düşünerek daha yaratıcı olmaktadır. H2a hipotezi kontrol grubunun deney grubuna göre daha yaratıcı olduğunu göstermektedir. Bu bulgu ise kontrol grubunun deney grubuna göre daha derin düşünerek daha yaratıcı olduklarını desteklemektedir. Yapılan bu çalışma Çift Yönlü Yaratıcılık Modelini destekleyen bir bulgu ortaya koymaktadır.

Araştırmada incelenen bir diğer konu ise can sıkıntısı ve yaratıcılık arasında esneklik ya da derin düşüncenin aracılık rolü üstlenmesidir (H2b). Araştırma bulguları bu hipotezi desteklememektedir. Can sıkıntısı, yaratıcılık, esneklik ve derin düşünce arasında korelasyonlar anlamlı sonuç göstermemektedir. Bu yüzden aracılık analizi yapılmamıştır. Yapılan ilk çalışmada can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkiye derin düşüncenin aracılık ettiği saptanmıştır (H1b). Bu durum ikinci araştırmada can sıkıntısının manipüle edilmesi ve dolayısıyla daha güçlü bir değişken olarak ortaya çıkmasından kaynaklanabilir. Bunun yanında deney ve kontrol grubundaki katılımcı

sayısı artırılıp araştırma yenilendiğinde anlamlı sonuç elde edileceği düşünülmektedir. Can sıkıntısı ve yaratıcılık literatürü göz önüne alındığında derin düşünce ve esneklik ölçümlerini ele alan çalışmalara rastlanmamaktadır. Bu yüzden bu bulgu literatüre bir katkı oluşturacaktır.

Ayrıca katılımcılardan alınan algı ölçümleri doğrultusunda deney grubunda yer alan katılımcılar kontrol grubunda bulunan katılımcılara göre kendilerini düşünce üretirken daha kaygılı hissettiklerini bildirmiştir. Aynı zamanda kontrol grubunda yer alan katılımcılar deney grubunda yer alan katılımcılara göre ise kendilerini düşünce üretirken daha rahat hissettiklerini belirtmişlerdir. Bu iki bulgu birbirleri ile tutarlı sonuçlar vermektedir. Can sıkıntısı bireylerde hoş olmayan bir duyguya neden olduğundan kişilerin görev esnasında kendilerini daha kaygılı hissetmeleri, kontrol grubunun ise can sıkıntısı grubundan daha rahat hissetmeleri beklenen bir sonuçtur. Ayrıca kontrol grubu üretilen düşüncelerin sayısı açısından kendilerini deney grubuna göre daha iyi değerlendirmiştir. Bu da araştırmanın H2a hipotezini desteklemektedir. Can sıkıntısı grubunda yer alan katılımcıların kontrol grubunda yer alan katılımcılara göre yaratıcılık görevinde daha başarısız olduğu çalışma bulgularınca saptanmıştır. Katılımcıların bu açılardan kendilerini doğru değerlendirdikleri görülmektedir. Öte yandan yaratıcılık görevinden hoşlanma derecesi ve görevi ilginç bulma derecesi açısından gruplar arasında bir fark oluşmamıştır. Her iki grup için de yaratıcılık görevi aynı olduğundan gruplar arasında bir fark oluşmaması beklenen bir sonuçtur. Bunun yanında gruplar arasında üretilen düşüncelerin kalitesi açısından bir farklılaşma olmamıştır. Katılımcılara düşüncelerin kalitesi ile ilgili herhangi bir talimat verilmemiştir. Bununla birlikte literatürde düşüncelerin kalitesi ile özgün düşünce sayısı arasında pozitif korelasyon olduğundan (Diehl ve Stroebe 1987) daha fazla özgün düşünce üretenlerin daha kaliteli düşünce ürettiklerini bildirmeleri beklenmiş olsa da, can sıkıntısı gibi olumsuz bir duygudurum katılımcıların kendilerini doğru ve objektif değerlendirmelerini engellemiş olabilir. Aynı zamanda kontrol grubu ve deney grubu arasında görev esnasında gösterilen çaba açısından da kendilerini değerlendirmeleri istendiğinde bir fark oluşmamıştır. Can sıkıntısı gibi olumsuz bir duygudurumun kişilerin motivasyonunu olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir. Ortalamalara bakıldığında kontrol grubu ile deney grubu arasında anlamlı olmasa da kontrol

grubunun kendilerini daha iyi değerlendirdiği ve yine görev esnasında kontrol grubunun kendilerini deney grubuna göre daha iyi hissettiğine dair bulgular bulunmaktadır.

IV. BÖLÜM

4. ARAŞTIRMA III

I. ve II. Araştırmanın bulguları birbiriyle tutarlı sonuçlar göstermekte ve can sıkıntısının yaratıcılık üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. III. Araştırmada ise can sıkıntısının yarattığı bu olumsuz etkinin anlık olarak ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda can sıkıntısı manipülasyonunun yanında ödül alma durumu da manipüle edilerek verilen ödülün telafi etkisi yaratması beklenmekte ve dolayısıyla kişilerin yaratıcı performanslarının artacağı düşünülmektedir. Literatürde daha önce böyle bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu yüzden bu araştırma literatüre yeni bir bulgu sağlaması ve yeni bir konu sunması açısından önemlidir.

Can sıkıntısı manipülasyonu ikinci araştırmadaki yöntemin aynısı ile sağlanmıştır. Ödül manipülasyonu ise katılımcıların bir kısmına yaratıcılık görevinde başarılı oldukları takdirde 200 ek puan alacakları bilgisi ile sağlanmıştır. Yaratıcılık ölçümü de diğer çalışmalarda kullanılan obje kullanımı tekniği ile ölçümlenmiştir.

Çalışmada 2 (can sıkıntısı: can sıkıntısı var, can sıkıntısı yok) x 2'lik (ödül: ödül var, ödül yok) bir araştırma deseni kullanılmıştır (bk. Tablo 4.1).

Tablo 4.1. Araştırma deseni ve örneklem dağılımı

	Ödül	Ödül var	Ödül yok
Can sıkıntısı			
Can sıkıntısı var		16	12
Can sıkıntısı yok		18	20

Araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H3a: Can sıkıntısı koşulunda olan katılımcılar kontrol grubuna göre daha az yaratıcı düşünce üreteceklerdir. Pekrun ve arkadaşlarının (2010) Kontrol- Değer

Teorisine göre can sıkıntısı kaçınmacı ve olumsuz bir duygudur. Bu yüzden kişi görevi sıkıcı olarak algılamakta ve görevden kaçınmaktadır. Bu durumun da kişilerin yaratıcı performanslarını olumsuz etkileyeceği düşünülmektedir.

H3b: Ödül koşulunda olan katılımcılar kontrol grubuna göre daha az yaratıcı düşünce üreteceklerdir. Deci ve Ryan (1985)'ın Bilişsel Değerlendirme Kuramına göre eğer bir görev eğlenceli ise ödül kişilerin içsel motivasyonlarını düşürmekte ve performanslarını olumsuz etkilemektedir. Yaratıcılık görevi kişiler tarafından eğlenceli olarak değerlendirilmektedir (Paulus 2000: 243). Bu yüzden kişilerin yaratıcılık performanslarının düşük olması beklenmektedir.

H3c: Can sıkıntısı ve ödül koşulu arasında ortak etki beklenmektedir. Can sıkıntısından sonra ödül alan koşuldaki katılımcılar diğer koşullardaki katılımcılara göre daha fazla düşünce üreteceklerdir. Can sıkıntısı koşulunda olan katılımcıların göreve dair motivasyonları zaten düşük olduğundan ödülün bu kişilerde telafi etkisi yaratması beklenmekte ve yaratıcı performanslarının artacağı düşünülmektedir.

H3d: Can sıkıntısı ve yaratıcılık arasında esneklik ve derin düşünce aracı rol üstlenecektir. Çift Yönlü Yaratıcılık Modeline göre yaratıcılığa giden iki yol bulunmaktadır: esneklik ve derin düşünce. Bu iki kavram ise dikkat dağınıklığı ve motivasyon ile yakından ilişkilidir. Can sıkıntısı tanımları göz önüne alındığında can sıkıntısının dikkat dağınıklığı ve motivasyon eksikliğinden ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkiye esneklik ve derin düşüncenin aracılık etmesi beklenmektedir.

H3e: Ödül ile yaratıcılık arasında derin düşünce aracı olacaktır. Bunun nedeni ödülün içsel motivasyonu azaltmasıdır. Buna dair literatürde bulgular da bulunmaktadır (Bkz. Deci ve Ryan 1985; Lepper ve ark. 1973).

4.1. Yöntem

4.1.1. Katılımcılar

Araştırmaya Beden Eğitimi ve Spor Meslek Yüksekokulu'nda hala okumakta olan ve aynı bölümden mezun olmuş Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde Pedagojik Formasyon Eğitimi ve Sertifika Programına kayıtlı 66 öğrenci dâhil edilmiştir. Katılımcılar araştırmaya kendi istekleri doğrultusunda gönüllü olarak katılmışlardır. Katılımcılar genellikle genç yaşta olup yaş aralıkları 20 ile 35 arasında değişmektedir (Ort.= 24.67, ss= 3.5). Katılımcıların % 39.4 kadın öğrencilerden % 60.6 ise erkek öğrencilerden oluşturmaktadır. Araştırma örnekleminin demografik özellikleri Tablo 4.2'de gösterilmiştir.

Tablo 4.2. Örneklem grubunun demografik özellikleri

<i>Demografik özellikler</i>	<i>Ort. (ss)</i>	<i>N / (%)</i>
Cinsiyet		
Kadın		26 (%39.4)
Erkek		40 (%60.6)
Sınıf		
3		2 (%3)
4		32 (%48.5)
Mezun		32 (%48.5)
Yaş	24.67 (3.5)	

4.1.2. Veri Toplama Araçları

4.1.2.1. Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı (Ek 6)

Deney öncesi katılımcıların olası pozitif ya da negatif duygudurumlarını nötrleştirmek ve tüm katılımcıları duygudurum açısından eşitlemek amacı ile katılımcılardan toplam 85 kelimeden oluşan ve gündelik yaşam ifadeleri barındıran metni en hızlı olacak şekilde kâğıdın alt kısmındaki boşluğa iki dakikalık süre içerisinde yazmaları istenmiştir. Katılımcılara yazım sürecine başlamadan önce doğru veya yanlış diye bir şeyin bulunmadığını ve mümkün olduğu kadar hızlı yazmalarının yeterli olduğu bildirilmiştir. Metin içerisindeki 85 kelime düşünce üretme süreci ile ilişkili olmayıp,

nötr olayları konu almaktadır (ör. “Dolmuşa bindim, eve geldim. Eve geldiğimde, aldıklarımı yerleştirdim.”).

4.1.2.2. Demografik Bilgiler Formu ve Duygudurum Ölçümü (Ek 7)

Katılımcıların yaşı, sınıfı, bölümü, cinsiyeti gibi demografik özelliklerini ve anlık duygudurumlarını (olumlu-olumsuz) belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuş, 0 ile 10 puan arasında değişen ve 11’li Likert tipi ile puanlayabilecekleri tek maddelik soruyla birlikte toplam 5 madde içeren kısa bir formdur.

4.1.2.3. Manipülasyon Resimleri (Ek 8)

Araştırmada deney ve kontrol koşulunda gösterilmek üzere iki farklı resim kullanılmıştır. Resimlerin her ikisi de bir A4 kâğıdının üzerinde gri tonlamalı boyu 21 cm ve eni 17 cm olarak konumlandırılmıştır. Her iki resimde de aynı kişi kullanılmış olup kişinin saçı, kıyafetleri ve bulunduğu ortam iki resimde de aynıdır. Aynı zamanda kişinin fotoğrafı çektiği ortam katılımcıların duygudurumunu etkileyecek hiçbir uyarıcı barındırmamaktadır. Düz beyaz bir duvarın önünde fotoğraf çekilmiştir. Deney grubunda kullanılan fotoğrafta kişi canı sıkılmış görünürken (Ek 8a) kontrol grubunda kullanılan fotoğrafta hiçbir duygu ifadesi barındırmayan, tamamen nötr bir ifadeye sahiptir (Ek 8b). Her iki koşulda da resim katılımcılara 1 dakika süre ile gösterilmiştir. Resimler araştırmada kullanılmadan önce bağımsız yargıcılara gösterilmiş ve resmin ne kadar can sıkıcı olduğunu puanlamaları istenmiştir. Beklenildiği üzere deney grubu için tasarlanan resim can sıkıcı ($\alpha = .79$), kontrol grubu için tasarlanan resim ise nötr ($\alpha = .83$) olarak puanlanmıştır.

4.1.2.4. Manipülasyon Metinleri (Ek 9)

Can sıkıntısı ile ilgili literatür incelendiğinde genellikle araştırmacıların can sıkıntısını ölçmek için ölçek kullandıkları görülmektedir. Deneysel olarak can sıkıntısını ele alan çalışmalar oldukça nadirdir. İlgili literatür incelendiğinde can sıkıntısını manipüle etmek için katılımcılara telefon rehberindeki telefon numaralarını boş bir

kağıda sıra ile geçirme ya da sıkıcı bir metin okuma gibi görevler verildiği görülmüştür (Mann ve Cadman 2014). Başka bir çalışmada katılımcılara 12 kategori ismi gösterilip düşünebildikleri kadar düşünce üretmeleri istenmiştir. Daha sonra katılımcılara görevi nasıl buldukları sorulmuştur. Görevi 5'li Likert tipi ile (1: Çok ilginç - 5: Çok sıkıcı) puanlamaları istenmiştir (Haager, Kuhbandner ve Pekrun 2016). Fakat daha önce yapılan çalışmalarda katılımcıların bu tarz kategoriler verilerek düşünce üretme görevini eğlenceli ve ilginç bulduklarına dair çalışmalar ortaya koyulmuştur (Paulus 2000: 243). Bu sebepten çalışmada can sıkıntısı manipülasyonu için okuma, sözcük sayma ve yazma görevleri kullanılmıştır. Araştırmada katılımcılara deney ve kontrol grubu için araştırmacı tarafından oluşturulmuş iki farklı okuma metni verilmiş ve bu okuma metinlerini birer kere okumaları istenmiştir. Ardından okudukları metinde geçen altı çizili cümleleri (yedi cümle) kâğıdın altındaki boşluğa sırayla olduğu gibi yazmaları istenmiştir. Deney grubunda kullanılan metin toplam 218 kelime ve 22 cümleden oluşmakta ve metnin içeriğinde can sıkıntısı ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler 'Canım hiçbir şey yapmak istemiyordu. Her ne yaparsam yapayım can sıkıntım geçmiyor aksine şiddetleniyordu. Her geçen gün artarak canım daha da çok sıkılıyordu.' şeklindedir. (Ek 9a). Kontrol grubunda kullanılan metin ise toplam 215 kelime ve 37 cümleden oluşmakta ve kişinin duygudurumunu etkilemeyecek, günlük rutin yaşam aktivitelerini içeren ifadeler yer almaktadır. Bu ifadeler ise 'Sabah uyandım. Ellerimi ve yüzümü yıkadım. Kahvaltı yapmak için mutfığa gittim.' şeklindedir (Ek 9b).

Metinler araştırmada kullanılmadan önce bağımsız yargıcılara gösterilmiş ve metnin ne kadar can sıkıcı olduğunu puanlamaları istenmiştir. Beklenildiği üzere deney grubu için hazırlanan metin can sıkıcı ($\alpha = .81$), kontrol grubu için tasarlanan metin ise nötr ($\alpha = .83$) olarak puanlanmıştır.

4.1.2.5. Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ve Manipülasyon Kontrol Formu (Ek 10)

Ölçek, Van Tilburg ve Igou tarafından geliştirilmiş olup Türkçe standardizasyonu Eren ve Coşkun (2016) tarafından yapılmıştır. Ölçek tek madde ile kişilerin can sıkıntısı duygusunu ölçmektedir. Katılımcılar Can Sıkıntısı Seviye

Ölçeğini 5’li Likert tipi ile puanlamaktadır ve 1 ‘hiç’, 5 ise ‘çok fazla’ şeklinde belirtilmiştir.

Araştırmacı tarafından geliştirilen ve katılımcıların okudukları ve yazdıkları metni ne kadar ilginç buldukları ve ne kadar can sıkıcı bulduklarına dair sorular içeren iki maddelik kısa bir formdur. Maddeler 0 ile 10 arasında derecelendirilmiş 11’li Likert tipindedir.

4.1.2.6. Yaratıcılık Görevi ve Ödül Manipülasyonu (Ek 11)

Katılımcılara ‘Bardağı kaç farklı şekilde kullanırsınız?’ şeklinde obje kullanımı görevi verilmiştir. Konuya ilişkin araştırmacı tarafından örnekler sunulmuştur (kalemlik yaparım, vazo yaparım). Görevi yedi dakikalık zaman diliminde yapacakları ve düşüncelerini eleştirmeden akıllarına gelen her düşünceyi yazmaları gerektiğine dair bilgiler sunulmuştur. Ek olarak deney grubunda bulunan katılımcıların yaratıcılık görevlerinin hemen altına iyi bir performans gösterdikleri takdirde araştırmadan 100 puan yerine 200 puan alacakları bilgisi eklenmiştir. Fakat kontrol grubunda bulunan katılımcılara herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Araştırmacı tarafından katılımcıların ürettikleri düşünceleri düzenlemek amacı ile bir kategorileme sistemi oluşturulmuştur (Ek 4). Kişilerin ürettikleri düşüncelerin kategori sayıları esneklik boyutunu oluştururken, düşünce sayısının kategori sayısına oranı ise derin düşünce boyutunu oluşturmaktadır. Katılımcıların ürettikleri toplam düşünce sayısı ise yaratıcı performanslarını ifade etmektedir.

4.1.2.7. Algı Ölçümü Formu (Ek 5)

Kişilerin yaratıcılık görevinde kendi performanslarını nasıl algıladıklarına ilişkin araştırmacılar tarafından oluşturulmuş bir formdur. Form toplamda 7 maddeden oluşmakta ve 0 ile 10 arasında 11’li Likert tipi ile puanlanmaktadır. Form kişilerin ürettikleri düşünceleri kalite, miktar ve orijinalliklerine göre değerlendirmelerine yönelik sorular içermektedir. Aynı zamanda yaratıcılık görevinde kendilerini ne kadar iyi buldukları gibi performanslarını değerlendirmeye yönelik sorular da bulunmaktadır.

4.1.3. İşlem

Katılımcılara araştırmaya katılacakları bilgisi ve araştırmanın yeri, zamanı gibi bilgiler bir hafta öncesinden duyurulmuştur. Ders sorumlusu öğretim üyesinin de izni alınarak katılımcılar araştırma öncesinde araştırmanın süresi, içeriği, yapılacak uygulamalar gibi konularda bilgilendirilmiştir. Daha sonra tüm katılımcılara araştırmaya katıldıkları için ekstra 100 puan (ders kredisi) verileceği bilgisi sunulmuştur. Ardından sınıf rasgele dört farklı gruba ayrılmıştır (gruplar: can sıkıntısı-ödül yok, kontrol-ödül yok, can sıkıntısı-ödül, kontrol-ödül). İlk grubun içeride kalması istenmiş ve diğer üç gruba hangi saatlerde sınıfa geri gelecekleri bilgisi verilerek dışarıya çıkmaları istenmiştir. İlk gruba hangi koşulun verileceği de yine rastgele seçilmiştir ve sırayla bütün gruplar sınıfa alınmıştır. Araştırmaya başlamadan önce katılımcıların sıralarda tek ve arka arkaya oturmaları sağlanmıştır. Araştırmacı tarafından verilecek talimatlara göre hareket edileceği, talimatlara uymanın önemli olduğu, talimatlara aykırı davranışların uygulamalarının geçersiz sayılabileceği bilgisi verilmiştir. Katılımcılara görevleri ile ilgili anlamadıkları bir durum olduğunda bunu sorabilecekleri ve araştırmacının kendilerine yardımcı olacağı bilgisi de önceden verilmiştir. Tüm gruplardan öncelikle Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formunu (Ek 1) dikkatlice okumaları ve araştırmaya katılmalarını kabul ettikleri takdirde imzalamaları istenmiştir. Daha sonra katılımcılara nötralizasyon görevi sunulmuştur. Nötralizasyon görevinde yazılı metnin aynısını sırasıyla en hızlı olacak şekilde metnin altındaki boş bölüme iki dakika içerisinde yazmaları istendiği bilgisi verilmiş, herhangi bir doğru cevabın olmadığı belirtilmiş ve ‘süreniz başlamıştır’ talimatı ile katılımcıların başlaması sağlanıp ‘süreniz dolmuştur’ talimatı ile de bitirmeleri sağlanmıştır. Ardından katılımcılara içerisinde demografik bilgilerin ve duygudurumlarını olumlu veya olumsuz şekilde derecesi ile belirleyebilecekleri Demografik Bilgiler ve Duygudurum Ölçümü Formu tanıtılmış ve formu eksiksiz, dikkatli ve doğru bir biçimde doldurmaları rica edilmiştir. Formu doldurduktan sonra öğrencilerden sayfayı çevirmeleri istenmiş ve sayfada gördükleri fotoğrafa (canı sıkılmış ya da nötr) dikkatli bir biçimde bir dakika boyunca bakmaları istenmiştir. Daha sonra karşlarına çıkan metni (can sıkıntısı ya da nötr) bir kez okumaları ardından metnin içinde geçen sözcükleri saymaları ve son olarak da metinde altı çizili olan cümleleri sırasıyla, olduğu gibi metnin altında yer alan boşluğa yazmaları

istenmiştir. Görevi bitiren katılımcılardan arkalarına yaslanmaları istenmiştir. Tüm katılımcılar görevi tamamladıktan sonra Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ve Manipülasyon Kontrolü Formu (Ek 10) katılımcılara tanıtılmış ve o anda ne hissettiklerine odaklanarak doğru bir biçimde ve eksiksiz olarak doldurmaları istenmiştir. Daha sonra katılımcılara yaratıcılık görevine geçmeleri istenmiştir. Araştırmacı tarafından yaratıcılık görevi sesli bir şekilde okunup yine araştırmacı tarafından verilen örnekler açılanmıştır. Ardından katılımcılardan yedi dakikalık süre içerisinde düşüncelerini eleştirmeden, akıllarına gelebilecek her düşüncüyü yazmaları istenmiştir. Süreniz başladı talimatı ile başlamaları süreniz doldu talimatı ile de bitirmeleri sağlanmıştır. Son olarak ise katılımcılardan yaratıcılık görevinde kendi performanslarını nasıl bulduklarına ve görevi nasıl bulduklarına dair ifadeler içeren algı ölçümünü doldurmaları istenmiştir. Algı ölçümünü doldurmadan önce katılımcılara formu nasıl dolduracaklarına dair bilgiler verilmiştir ve kendilerine göre en doğru olan puanı işaretlemeleri istenmiştir. Katılımcıların algı ölçümü formunu doldurup bitirmesi ile araştırma tamamlanmıştır. Katılımcıların hepsi araştırma boyunca araştırmacının yönlendirmesi ile aynı anda hareket etmişlerdir. Katılımcılara araştırmaya katılımları için teşekkür edilmiş ve araştırma sonuçları ile ilgili istedikleri takdirde geribildirim alabileceklerine dair bilgi sunulmuştur. Araştırma yaklaşık olarak toplamda 10-12 dakika sürmüştür.

4.2. Bulgular

4.2.1. Deney Öncesi Duygudurum Ölçümü

Analiz aşamasına geçmeden önce verilerin analiz için uygun olup olmadığı incelenmiştir. İnceleme esnasında iki katılımcının (No: 12, No: 46) verileri, bu katılımcılar benzer yapıyı ölçen farklı sorulara (duygudurum ölçümü, can sıkıntısı seviye ölçeği, metnin ilginçlik düzeyi ve metnin can sıkıcı olma düzeyi) çelişkili cevaplar verdikleri için analiz için uygun görülmediğinden analize dâhil edilmemiş, veriden çıkarılmıştır.

Nötralizasyon uygulamasının ardından koşulların duygudurum açısından birbirlerinden farklılaşıp farklılaşmadığını anlamak amacıyla, katılımcılardan tek maddeden oluşan bir formla ölçüm alınmıştır (EK 7). Yapılan çift yönlü ANOVA analizi sonucunda can sıkıntısı koşulu ile kontrol koşulu arasında deney öncesi duygudurum açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır, $F(1, 62) = .12, p > .05$. Buna karşın, ödülün olmadığı koşuldaki katılımcılar (Ort.= 3.63) ödülün olduğu koşuldaki katılımcılara (Ort.= 2.59) göre kendilerini daha olumsuz hissettiklerini bildirmişlerdir, $F(1, 62) = 4.55, p < .05, \eta^2 = .07$. Ödül ve can sıkıntısının etkileşim etkisi duygudurum üzerinde anlamlı değildir, $F(1, 62) = .22, p > .05$. Sonuçlar Tablo 4.3'te gösterilmiştir.

Tablo 4.3. Deney öncesi duygudurum ölçümü değerleri

	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>P</i>	η^2
Can sıkıntısı						
Var	28	2.93	1.51	.12	.74	.00
Yok	38	3.21	2.32			
Ödül						
Var	34	2.59	1.88	4.55	.04	.07
Yok	32	3.63	2.03			
Can Sıkıntısı * Ödül				.22	.64	.00

4.2.2. Can Sıkıntısı Manipülasyon Kontrolü

Can sıkıntısı manipülasyonunun ardından katılımcılara Eren ve Coşkun (2016) tarafından standardize edilen Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği uygulanmış ve deney ve kontrol grubunun istatistiksel olarak anlamlı ölçüde farklılaştığı bulunmuştur, $t(64) = 2.15, p < .05$. Can sıkıntısının olduğu koşuldaki katılımcıların can sıkıntısı seviyeleri (Ort.= 2.61) can sıkıntısının olmadığı koşuldaki katılımcıların (Ort.= 2.11) can sıkıntısı seviyelerinden daha fazladır. Sonuçlar Tablo 4.4'te gösterilmiştir. Ayrıca katılımcılar okunan metnin ilginç olma ($t(64) = 1.52, p > .05$; Ort₁ = 4.00, Ort₂ = 3.00) ve can sıkıcı olma ($t(64) = 1.27, p > .05$; Ort₁ = 6.07, Ort₂ = 5.05) durumunu değerlendirdiklerinde koşullar arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 4.4. Can sıkıntısı manipölasyon ölçümü ortalama ve standart sapma değerleri

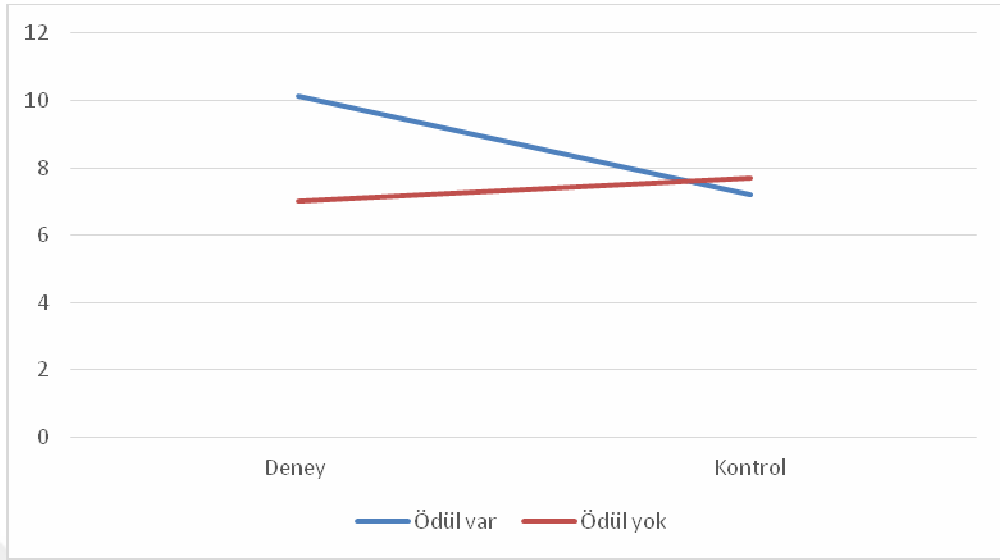
Değişkenler	Can Sıkıntısı		<i>t</i>	<i>P</i>
	Var	Yok		
Can sıkıntısı seviyesi	2.61 (1.03)	2.11 (.86)	2.15	.04
Metnin ilgi çekiciliği	4.00 (2.58)	3.00 (2.67)	1.52	.13
Metni can sıkıcı bulma	6.07 (2.99)	5.05 (3.36)	1.27	.21

4.2.3. Özgün Düşünce Sayısı

Katılımcılar arasında kendilerine verilen obje kullanımı problemi (bardağın kullanım alanları) üzerinde ürettikleri düşünce sayısı açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar mevcuttur. Can sıkıntısının özgün düşünce sayısı üzerinde anlamlı etkisi bulunmamaktadır, $F(1, 62) = 1.86, p > .05$. Ödülün özgün düşünce sayısı üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır, $F(1, 62) = 2.68, p > .05$. Öte yandan can sıkıntısı ve ödülün özgün düşünce sayısı üzerindeki etkileşim etkisi anlamlıdır, $F(1, 62) = 4.96, p = .03, \eta^2 = .07$. Can sıkıntısının ve ödülün var olduğu koşulda bulunan katılımcılar (Ort. = 10.13) diğer koşullara göre en çok sayıda özgün düşünce üretmiştir (bkz. Grafik 4.1). Sonuçlar Tablo 4.5'te gösterilmiştir.

Tablo 4.5. Can sıkıntısı ve ödülün özgün düşünce sayısı üzerindeki etkisine dair ANOVA değerleri

	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
<i>Can sıkıntısı</i>						
Var (a)	28	8.79	3.93	1.86	.18	.04
Yok (b)	38	7.47	2.84			
<i>Ödül</i>						
Var (c)	34	8.59	4.22	2.68	.11	.03
Yok (d)	32	7.44	2.06			
<i>Can Sıkıntısı * Ödül</i>						
a*c	16	10.13	4.7			
a*d	12	7.0	1.2	4.96	.03	.07
b*c	18	7.22	3.3			
b*d	20	7.70	2.4			

Grafik 4.1. Can sıkıntısı ve ödülün özgün düşünce sayısı üzerindeki ortak etkisi

4.2.4. Esneklik

Can sıkıntısının esneklik üzerindeki etkisi anlamlı değildir, $F(1, 62) = 2.85, p > .05$. Ödülün de esneklik üzerindeki etkisi anlamlı değildir, $F(1, 62) = 3.39, p > .05$. Aynı zamanda can sıkıntısı ve ödülün esneklik üzerinde anlamlı bir ortak etkisi bulunmamaktadır, $F(1, 62) = .34, p > .05$. Sonuçlar tablo 4.6'da gösterilmiştir.

Tablo 4.6. Can sıkıntısı ve ödülün esneklik üzerindeki etkisine dair ANOVA değerleri

	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
<i>Can sıkıntısı</i>				2.85	.10	.04
Var	28	3.93	1.18			
Yok	38	3.42	1.45			
<i>Ödül</i>				3.39	.07	.05
Var	34	3.35	1.25			
Yok	32	3.94	1.41			
<i>Can Sıkıntısı * Ödül</i>				.34	.56	.00

4.2.5. Derin Düşünce

Can sıkıntısının derin düşünce üzerindeki etkisi anlamlı değildir, $F(1, 62) = .01, p > .05$. Öte yandan ödülün derin düşünce üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1, 62) = 8.16, p < .01, \eta^2 = .12$. Ödül alan katılımcılar (Ort.= 2.71) ödül almayan katılımcılara (Ort.= 2.04)

göre daha fazla derin düşünce üretmiştir. Bununla birlikte can sıkıntısı ve ödülün derin düşünce üzerinde anlamlı bir ortak etkisi bulunmamaktadır, $F(1, 62) = 2.66$, $p > .05$. Sonuçlar Tablo 4.7’de gösterilmiştir.

Tablo 4.7. Can sıkıntısı ve ödülün derin düşünce üzerindeki etkisine dair ANOVA değerleri

	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>Ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	η^2
<i>Can sıkıntısı</i>				.01	.91	.00
Var	28	2.42	1.32			
Yok	38	2.35	.91			
<i>Ödül</i>				8.16	.006	.12
Var	34	2.71	1.28			
Yok	32	2.04	.71			
<i>Can Sıkıntısı * Ödül</i>				2.66	.11	.04

4.2.6. Aracılık Analizi

Ödülün derin düşünce ile anlamlı ilişkisi olmasına rağmen, özgün düşünce (yaratıcılık) ve esneklik ile anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Aynı zamanda can sıkıntısının özgün düşünce, esneklik veya derin düşünce ile anlamlı ilişkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle Baron ve Kenny (1986)’nin kriterlerine göre aracılık için koşullar sağlanamadığından aracılık analizi yapılamamıştır. Sonuçlar Tablo 4.8’de gösterilmiştir.

Tablo 4.8. Can sıkıntısının ve ödülün özgün düşünce, esneklik ve derin düşünce ile ilişkisi

	Özgün düşünce	Esneklik	Derin düşünce
Can Sıkıntısı	-.07	.11	-.14
Ödül	-.17	-.22	.31*

* $p < .05$

4.2.7. Algısal Ölçümler

Yaratıcılık görevinin ardından katılımcıların obje kullanımı görevinde üretilen düşüncelerin sayısı, kalitesi, görevden hoşlanma derecesi, görevin ilginçlik derecesi, görev esnasında gösterilen çabanın miktarı, görev performansının öz değerlendirmesi ve

görev esnasındaki rahat hissetme ve kaygılı hissetme düzeyleri ile ilgili değerlendirmelerini içeren ölçümler analizlere tabi tutulmuştur.

Yapılan çift yönlü ANOVA analizine göre can sıkıntısının üretilen düşüncenin sayısını değerlendirme üzerindeki etkisinin anlamlıdır, $F(1, 62) = 5.78, p < .02, \eta^2 = .09$. Deney koşulundaki katılımcılar (Ort.= 5.93) kontrol koşulundaki katılımcılara (Ort.= 4.73) göre ürettikleri düşüncelerin sayısını daha fazla olarak değerlendirilmiştir. Ödülün $[F(1, 62) = .00, p > .05]$ ve can sıkıntısı ile ödülün etkileşiminin $[F(1, 62) = .04, p > .05]$ üretilen düşüncelerin sayısını değerlendirme üzerinde anlamlı etkisi bulunamamıştır.

Yine yapılan çift yönlü ANOVA analizine göre can sıkıntısının $[F(1, 62) = 3.33, p > .05]$, ödülün $[F(1, 62) = .01, p > .05]$ ve can sıkıntısı ile ödülün etkileşiminin $[F(1, 62) = .12, p > .05]$ üretilen düşüncenin kalitesini değerlendirme üzerindeki etkisi anlamlı değildir.

Ödülün görevden hoşlanma derecesi üzerindeki etkisi anlamlıdır, $F(1, 62) = 5.12, p < .05, \eta^2 = .08$. Ödülün olduğu koşuldaki katılımcılar (Ort.= 7.59) ödülün olmadığı koşuldaki katılımcılara (Ort.= 6.81) göre görevden daha fazla hoşlandıklarını bildirmiştir. Buna karşın can sıkıntısının $[F(1, 62) = .07, p > .05]$ ve can sıkıntısı ile ödülün etkileşiminin $[F(1, 62) = 1.16, p > .05]$ görevden hoşlanma derecesi üzerinde anlamlı etkisi bulunamamıştır.

Can sıkıntısının $[F(1, 58) = 1.63, p > .05]$ ve ödülün $[F(1, 58) = 1.18, p > .05]$ görevi ilginç bulma derecesi üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Ancak görevi ilginç bulma derecesi üzerinde can sıkıntısı ve ödülün etkileşim etkisi anlamlıdır, $F(1, 58) = 4.14, p < .05, \eta^2 = .07$. Hem kontrol koşulunda yer alıp hem de ödül almış olan katılımcılar (Ort.= 8.25) diğer koşullarda yer alanlara göre görevi daha ilginç bulduklarını bildirmişlerdir.

Görev için gösterilen çaba üzerinde can sıkıntısının $[F(1, 62) = .05, p > .05]$, ödülün $[F(1, 62) = .21, p > .05]$ ve can sıkıntısı ile ödülün etkileşiminin $[F(1, 62) = .43, p > .05]$ anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Aynı şekilde can sıkıntısının $[F(1, 62) =$

2.09, $p > .05$], ödülün [$F(1, 62) = 1.49, p > .05$] ve can sıkıntısı ile ödülünün etkileşiminin [$F(1, 62) = .24, p > .05$] yaratıcılık performansının öz değerlendirmesi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır.

Can sıkıntısının [$F(1, 62) = 2.17, p > .05$], ödülün [$F(1, 62) = .64, p > .05$] ve can sıkıntısı ile ödülünün etkileşiminin [$F(1, 62) = .30, p > .05$] görev esnasında rahat hissetme derecesi üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Yine can sıkıntısının [$F(1, 62) = 2.90, p > .05$], ödülün [$F(1, 62) = .01, p > .05$] ve can sıkıntısı ile ödülünün etkileşiminin [$F(1, 62) = .51, p > .05$] görev esnasında kaygılı hissetme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Algı ölçümlerine dair ortalamalar Tablo 4.8’de verilmiştir.

Tablo 4.9. Algı ölçümlerinin koşullara göre ortalama ve standart sapma değerleri

Koşullar	Değişkenler							
	Algı 1	Algı 2	Algı 3	Algı 4	Algı 5	Algı 6	Algı 7	Algı 8
Can sıkıntısı – deney (A)	5.93 (1.46)	6.79 (1.60)	7.21 (1.81)	6.70 (1.98)	7.29 (1.61)	7.14 (1.80)	8.07 (1.78)	2.71 (1.98)
Can sıkıntısı – kontrol (B)	4.73 (2.25)	5.95 (1.90)	7.21 (1.30)	7.33 (2.16)	7.16 (1.87)	6.37 (2.03)	7.32 (2.08)	3.68 (2.48)
Ödül – deney (C)	5.29 (2.17)	6.35 (2.03)	7.59 (1.21)	7.38 (2.15)	7.30 (1.87)	7.00 (2.31)	7.88 (2.14)	3.18 (2.15)
Ödül – kontrol (D)	5.19 (1.91)	6.25 (1.59)	6.81 (1.73)	6.73 (2.02)	7.13 (1.64)	6.38 (1.48)	7.38 (1.79)	3.38 (2.51)
A * C	5.86 (1.75)	6.88 (1.59)	7.75 (1.24)	6.50 (2.42)	7.50 (1.86)	7.50 (2.25)	8.13 (2.16)	2.88 (2.16)
A * D	6.00 (1.04)	6.67 (1.67)	6.50 (2.24)	7.00 (.94)	7.00 (1.21)	6.67 (.78)	8.00 (1.21)	2.50 (1.78)
B * C	4.78 (2.41)	5.89 (2.30)	7.44 (1.20)	8.25 (1.44)	7.11 (1.91)	6.56 (2.33)	7.67 (2.17)	3.44 (2.18)
B * D	4.70 (2.15)	6.00 (1.52)	7.00 (1.38)	6.60 (2.40)	7.20 (1.88)	6.20 (1.77)	7.00 (2.00)	3.90 (2.77)

4.3. Tartışma

Bu araştırmada yaratıcılık üzerinde can sıkıntısı ve ödülün birlikte etkisi incelenmiştir (H3c). Araştırmanın bulguları iki değişken arasında ortak etkiyi göstermektedir. Can sıkıntısı yaşantısına maruz kalan ve sonrasında ödül alan katılımcılar, diğer koşullara kıyasla en yüksek düzeyde yaratıcılık göstermektedir. Yani ödülün yaratıcılık üzerinde etki göstermesi için, katılımcıların canlarının sıkılmış olması gerekmektedir. Canı sıkılmamış bireylere ödül vermek yaratıcılıklarını artırmamaktadır.

Algısal ölçümler, daha önceki araştırmada olduğu gibi can sıkıntısı manipülasyonuna maruz kalan katılımcıların can sıkıntısı yaşadıklarını rapor ettiğini göstermiştir. Ortaya çıkan bu ortak etki için iki olası açıklama bulunmaktadır. Birincisi, can sıkıntısının yaşanmasından sonra ödül vermenin bu yaşantının yarattığı olumsuz durumu telafi etmiş olabileceği söylenebilir. Can sıkıntısı, kontrol duygusunun az olduğu ve yapılan iş değersiz olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır (Bkz. Kontrol-Değer Kuramı, Pekrun ve arkadaşları 2010). Bu araştırmada metni okuma, kaç sözcükten oluştuğunu sayma ve altı çizili cümleleri yazma görevi verilmiştir. Bu yapıyla görev, can sıkıntısı yaratmaktadır. Bu olumsuz durumu aniden ortadan kaldırma söz konusu değildir. Ancak sonrasında katılımcılara yaratıcılık görevinde iyi performans gösterdikleri takdirde iki kat daha fazla araştırma puanı alacakları bilgisi verme, yaşanan can sıkıntısını telafi etmek için bir fırsat veya ortam sağlamaktadır. Deci ve Ryan (1985)'in Bilişsel Değerlendirme Kuramı'na göre eğer bir görev eğlenceli ise ödül vermek içsel motivasyonu azaltmakta ve kişinin performansını olumsuz etkilemektedir. Fakat kişilerde yaratılan can sıkıntısı duygusunun ödül verilmesiyle kişilerde telafi etkisi yaratmış ve motivasyonlarını artırarak yaratıcılık performanslarını artırmıştır. İkinci olarak, can sıkıntısı yaşantısından sonra ödül yaşantısı, olduğundan daha fazla motivasyon veya güdülenme sağlayabilir. Algısal zıtlştırma ilkesine göre, bir uyaran tek başına sunulduğu duruma kıyasla diğer uyaranla sunulduğu zaman olduğundan daha farklı veya büyük/küçük olarak algılanmaktadır. Can sıkıntısından sonra verilen ödül katılımcılar tarafından olağandan daha büyük veya değerli olarak algılanmış olabilir. Sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı olmasa da canı sıkıldıktan sonra ödül alanlar ödül almayanlara göre görevden daha fazla hoşlandıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca, ödül alanların daha derin düşünceler üretmesi (motivasyon ile ilişkili olduğundan) bu açıklamaya destek sağlamaktadır.

Bu araştırmanın ilginç olan sonuçlarından biri ödül yaşantısına maruz kalan katılımcıların daha fazla motive olmaları veya daha derin düşünmeleridir. Literatürde ödülün içsel motivasyonu azalttığı rapor edilmektedir (Balliet, Mulder ve Van Lange 2011: 594; Deci 1971: 110). Bunun yanında Aşırı Hakçalık Kuramı (Lepper, Greene, ve Nisbett 1973) da somut ödüllerin motivasyonu azaltacağını iddia etmektedir. Bununla birlikte, araştırmacılar bazı durumlarda verilen ödülün yaratıcılık için sinerji

yaratabileceğine işaret etmektedir (Cameron ve Pierce 1994: 364). Burada verilen ödül yaratıcılık yönünde sinerji yaratan bir ödüldür. Sinerji yaratan ödülün önemli özelliklerinden biri değerli olmasıdır. Bu araştırmada katılımcıların alacağı ekstra puan çok önem taşımaktadır. Buna ek olarak alınacak ödül, katılımcıların bu ödüle ulaşma konusunda kendilerinde kontrol olduğunu hissetmeleri de sinerji yaratabilir. Aynı zamanda Bilişsel Değerlendirme Kuramı (Deci ve Ryan 1985) da övgü gibi sözel bir ödülün içsel motivasyonu artırabileceğini öne sürmektedir. Katılımcılar için ekstra ders kredisi ödülü somut olmanın yanında aynı zamanda sözel bir ödül niteliği taşımış olabilir. Çünkü ekstra ders kredisi dersten alınacak yüksek puana ve dolayısıyla dersin öğretim üyesi, arkadaşları ve ailesi tarafından gelecek övgü gibi sözel ödüllere yol açacaktır.

Bu araştırmada can sıkıntısının yaratıcılık üzerinde temel etkisi bulunamamıştır (H3a). Literatürde bazı araştırmalar can sıkıntısının yaratıcılığı artırdığına işaret ederken (ör. Mann ve Cadman 2014; Gasper ve Middlewood 2014), bazı araştırmalar azalttığını (ör. Haager, Kuhbender ve Pekrun 2016; Pekrun ve arkadaşları 2010) göstermektedir. Mevcut araştırmada ortaya çıkan sonuç, can sıkıntısı ve ödülün ortak etkileşiminden kaynaklanmaktadır. Bu sonuç, literatürdeki tutarsızlıklara da açıklama getirmektedir. Can sıkıntısını manipüle etme yönetmelerinin yanında ortamda bir başka değişkenin olması da etkiyi belirleyen faktörlerden biridir. I. ve II. Araştırmada bu etki ortaya çıkmışken bu araştırmada anlamlı bir sonuç elde edilememiştir. Can sıkıntısı durumunda koşullar arasında özgün düşünce sayısı açısından fark bulunamamış olması koşullara düşen katılımcı sayısının farklılığı ile açıklanabilir. Can sıkıntısının bulunduğu koşuldaki katılımcı sayısı 28 iken can sıkıntısının olmadığı koşulda katılımcı sayısı 38'dir. Buradaki farklılık can sıkıntısı değişkeninin beklenen etkisinin ortaya çıkmasını engellemiş olabilir. Dolayısıyla analiz sonucunda elde edilen bulgunun gerçeği yansıtması tartışmalıdır. Aynı zamanda koşullardaki katılımcı sayısının az olması da etkinin ortaya çıkmamasına neden olabilir. Gelecek araştırmalarda bu konu ayrıntılarıyla incelenmelidir.

Araştırmada ödülün yaratıcılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Dolayısıyla H3b hipotezi desteklenmemektedir. Aşırı Hakçalık Kuramına (Lepper, Greene, ve Nisbett 1973) göre kişinin hoşlandığı bir görev için

alacağı ödül performansı düşürmektedir. Mevcut araştırmada yaratıcılık görevinden sonra yapılan algı ölçümleri ödül alan ve almayan grupların görevden hoşlanma açısından birbirlerinden farklılaşmadığını göstermektedir. Dolayısıyla ödül alma durumu performansı olumsuz etkilememiştir. Aynı zamanda Deci ve Ryan (1985)'ın Bilişsel Değerlendirme Kuramına göre sözel ödüllerin (ör. övgü) performansı artıracığı, somut ödüllerin (ör. para) ise performansı düşüreceği öngörülmektedir. Mevcut araştırmada ekstra ders kredisi ilk bakışta somut bir ödül olarak görülse de bir yandan da sözel bir ödül olarak değerlendirildiği düşünülmektedir. Çünkü ekstra ders kredisi sayesinde katılımcı ders notunun yükseleceğini ve bunun sonucunda dersin öğretim üyesi, ailesi ve arkadaşları tarafından övgü alacağını düşünmüş olabilir. Dolayısıyla mevcut araştırmada sunulan ödül katılımcılar üzerinde ödülün niteliği açısından bilişsel karmaşaya yol açmış olabilir.

Bu araştırmada can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında esneklik ve derin düşünmenin aracılık etkisine dair bulgu elde edilememiştir (H3d). Bu durumun katılımcı sayısının az olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Gelecek araştırmalarda daha yüksek katılımcı sayıları ile konu yeniden incelenmelidir. Ayrıca ödülün yaratıcılık üzerinde etkisinde esneklik ve derin düşünme potansiyel bir rol oynayabilir (H3e). Korelasyonel analizlere bakıldığında, ödülün derin düşünmeyle pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. Bu durum ödülün kodlanmasından kaynaklanmaktadır. Daha uygun olarak ifade edilirse, ödül derin düşünmeyi artırma eğilimi göstermektedir. Bu durum ödülün sinerji yaratmasından kaynaklanabilir. Gelecek araştırmalarda farklı ödüllerin (para, onay vb.) yaratıcılık üzerinde etkisi ve bu olası etkilerin altında yatan mekanizmalar aydınlatılmalıdır.

Bu araştırmanın önemli sınırlılıklarından biri katılımcı sayısının yeterince fazla olmamasıdır. Can sıkıntısı ile yaratıcılık ve ödül ile yaratıcılık arasında yer alan mekanizmaların aydınlatılması için katılımcı sayısını artırılmalıdır. Özetle, bu araştırmada can sıkıntısı sonrası verilen ödülün yaratıcılığı artırdığı bulunmuştur. Gelecek araştırmaların geniş katılımcılarla altta yatan mekanizmalarının aydınlatması gerekmektedir.

V. BÖLÜM

5. GENEL TARTIŞMA

Bu tezde yapılan üç araştırmayla can sıkıntısının yaratıcılık üzerinde etkisi aydınlatılmaya çalışılmıştır. Korelasyonel araştırma, can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında negatif bir ilişki olduğuna göstermiştir. Bu ilişkinin bir bölümü can sıkıntısının derin düşünmeyi azaltmasından kaynaklanmaktadır. Can sıkıntısının manipüle edildiği II. Araştırmada, can sıkıntısı yaratıcılığı azaltmıştır. Sonuç olarak hem korelatif hem de deneysel araştırma can sıkıntısının yaratıcılığa olumsuz etkisini tutarlı olarak göstermiştir. Bununla birlikte II. Araştırmada can sıkıntısı ile yaratıcılık arasında derin düşünmenin aracılık etkisi bulunamamıştır. Bu durum I. Araştırmaya göre II. Araştırmada can sıkıntısının manipüle edilmesi ve dolayısıyla daha güçlü bir değişken olarak ortaya çıkmasından kaynaklanabilir. III. Araştırmada can sıkıntısı ve ödülün yaratıcılık üzerinde birlikte etkisi incelenmiştir. Bu araştırmada can sıkıntısından sonra verilen ödülün yaratıcı performansı artırmada en etkili teknik olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu etki verilen ödülün sinerjik etkisinin olması ve telafi süreçlerinin söz konusu olması olasılığından kaynaklanabilir. Bu araştırmada aracı değişkenlerin rolünün ortaya çıkmamasının katılımcı azlığından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu bulguların eğitim, terapi ve örgüt ortamlarında doğurguları bulunmaktadır. Eğitim ortamlarında öğrencilerin can sıkıntısı yaşadıkları bilinen bir gerçektir. Can sıkıntısı, öğrencilerde dersi izlemeyi azaltmakta ve sonuç olarak başarıyı olumsuz olarak etkilemektedir. Bu araştırmada yaşanan can sıkıntısının derin düşünmeyi azaltacağı ortaya çıkmaktadır. Can sıkıntısı göreve bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Can sıkıntısı yaratan görevler tespit edilmeli ve bu görevlerin sunuş biçimleri düzenlenmelidir. Görevin yapısı değiştirilemiyorsa, bireylere gelecekte edinecekleri ödül durumu anlatılmalıdır. Gelecekte ödül durumu, can sıkıntısı yaratan görevlerle

başı çıkmaq için bir strateji olarak kullanılabilir. Terapi ortamlarında canı sıkılan bir danışan gelecekte ödöl yaratacak durumları imgelemeye yönlendirilerek can sıkıntısının olası olumsuz etkileri önlenabilir. Örgüt ortamlarında ise çalışanların yaptıkları göreve karşı motivasyonlarının azalması gelecekte elde edecekleri prim, zam vb. ödüllerle artırılabilir.

VI. BÖLÜM

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Tez kapsamında yapılan çalışmaların genel amacı, can sıkıntısı ve ödülün yaratıcılık üzerindeki etkisini incelemektir. Hipotezler oluşturulmadan önce yapılan literatür araştırmasında can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi ortaya koyan hiçbir çalışmanın mevcut olmadığı dikkat çekmiştir. Öte yandan can sıkıntısı yaratıcılık arasındaki etkiyi ortaya koyan sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Fakat yapılan çalışmalar hem yöntemsel olarak birbirinden farklılık göstermektedir hem de çelişkili sonuçlar sunmaktadır. Örneğin, Haager ve arkadaşları (2016) yaptıkları çalışmada can sıkıntısı ve yaratıcılık ölçümelerini aynı görevden almışlardır. Oysaki yaratıcılık çalışmaları ile ilgili literatürdeki mevcut çalışmalardan alınan algısal ölçümler sonucu katılımcılar yaratıcılık görevlerini eğlenceli bulduklarını rapor etmektedir (Paulus 2000: 243). Ödülün etkisi değerlendirildiğine, yaratıcılık ve ödül ile ilgili literatürde iki zıt görüş hakimdir. Bazı çalışmacılar ödülün yaratıcılığı azalttığını savunurken bazı çalışmacılar ise arttırdığını ileri sürmektedir. Bunun yanında can sıkıntısı ve ödülün yaratıcılık üzerinde birlikte ortaya koydukları etki daha önce hiç değerlendirilmemiştir. Bu doğrultuda üç farklı araştırma kurgulanmıştır. Araştırmalardan ilkinde can sıkıntısı değişkenine hiçbir müdahale yapmadan, kişilerin o anki can sıkıntısı seviyesi (Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği, Eren ve Coşkun 2016) tespit edilerek yaratıcılık ile ilişkisi ortaya konmuştur. Aynı zamanda Çift Yönlü Yaratıcılık Modeline göre aradaki ilişkiye derin düşünce ya da esneklik yollarının aracılık edeceği düşünülmüştür. Abant İzzet Baysal Üniversitesinde okuyan 108 öğrenciden alınan verilere göre can sıkıntısı ve yaratıcılık arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yani can sıkıntısı seviyesi arttıkça kişilerin yaratıcılıkları azalmakta, can sıkıntısı seviyesi azaldıkça ise kişilerin yaratıcılıkları artmaktadır. Aynı zamanda can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki bu ilişkiye derin düşünce aracılık etmektedir. Yani kişilerin can sıkıntısı seviyeleri

arttıkça derin düşünce yetenekleri dolayısıyla motivasyonları azalmakta bu da yaratıcılıklarını düşürmektedir. Bu sonuç Pekrun ve arkadaşlarının (2010) Kontrol-Değer Teorisi ile örtüşmektedir. İkinci araştırmada can sıkıntısı manipüle edilmiştir. İlgili literatür de göz önünde bulundurularak hazırlanan manipülasyonda katılımcılara önce resim gösterilmiş ardından metin okuma, sözcük sayma ve yazma görevi verilmiştir. Kontrol grubuna nötr uyarıcılar sunulurken deney grubuna can sıkıcı içerik sunulmuştur. Yapılan analizler sonucunda manipülasyon etkili olmuş ve katılımcılarda orta seviyede can sıkıntısı seviyesi gözlemlenmiştir. Ayrıca can sıkıntısı grubunda olan kişilerin yaratıcı performansları daha düşük bulunmuştur. Bu çalışma ile korelatif çalışma sonuçları birbirine desteklemektedir. Son olarak, can sıkıntısının yarattığı olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak için ödülün etkisi incelenmiştir. Bir grup katılımcıya ikinci araştırmada olduğu gibi can sıkıntısı manipülasyonu uygulanmış ve ardından ödül verilmiştir. Elde edilen veriler sonucunda ise can sıkıntısı seviyesi yüksek olan kişilere ödül verildiğinde yaratıcılıklarının arttığı görülmüştür. Bu sonuç kısa vadede can sıkıntısını ortadan kaldırmak ve kişilerin performansını arttırmak adına literatüre önemli bir bulgu sunmaktadır. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde araştırmanın hipotezleri büyük ölçüde desteklenmektedir. Aynı zamanda mevcut çalışmalar ve kuramlarla da tutarlılık göstermektedir.

Yapılan çalışmalar can sıkıntısı ve yaratıcılık arasındaki ilişkinin doğrudan incelenmesi açısından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Aynı zamanda aradaki ilişkinin can sıkıntısı manipüle edildiğinde de ortaya çıkması yeni bir bulgudur. İkinci çalışma ile can sıkıntısı manipülasyonu için yeni bir yöntem sunulmuş ve literatüre yeni bir perspektif eklenmiştir. Can sıkıntısı ve ödülü yaratıcılık üzerindeki etkisinin ilk kez incelenmesi de literatürde yeni bir kanalın açılmasını sağlamakta ve bundan sonraki çalışmalara fikir vermektedir.

Tez kapsamında yapılan üç çalışmanın da daha geniş örneklemlemlerle tekrarlanması sonuçların kuvvetlenmesini sağlayacaktır. Ayrıca üçüncü araştırmada kullanılan ödülün Eisenberger ve Armeli (1997)'nin önerdiği gibi daha somut ve dikkat çekici (para gibi) bir ödül kullanılarak tekrarlanması da ödülün etkisinin daha net ortaya çıkmasını sağlayabilir. Can sıkıntısı, ödül ve yaratıcılık arasındaki bu ilişkilerin eğitim

ve örgüt alanlarına uyarlanması da öğrenci ve çalışanların sık sık deneyimledikleri can sıkıntısı duygusunun ortadan kaldırılması ve performanslarını arttırılmasına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Akben, Cantürk (2015). *Koku ve Bilişsel Uyarımın Beyin Fırtınasında Yaratıcılığa Etkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akçum, Esin (2005). *5-6 Yaş Çocuklarının Yaratıcılık ve Öğrenime Hazır Oluş Düzeylerine*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Amabile, Teresa M. (1983). *The Social Psychology of Creativity*. New York: Springer-Verlag.
- Aslan, Esra A. (2016). “Kavram Boyutunda Yaratıcılık”. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* 2(16): 15-21.
- Baas, Matthijs, De Dreu, Carsten K. W. ve Nijstad, Bernard A. (2008). “A Meta-Analysis of 25 Years of Mood–Creativity Research: Hedonic Tone, Activation, or Regulatory Focus?”. *Psychological Bulletin* 134(6): 779-806.
- Balliet, Daniel, Mulder, Laetitia B. ve Van Lange, Paul A. M. (2011). “Reward, Punishment, and Cooperation: A Meta-Analysis”. *Psychological Bulletin* 137(4): 594-615.

- Baron, Reuben M. ve Kenny, David A. (1986). "The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations". *Journal of Personality and Social Psychology* 51 (6): 1173-1182.
- Belton, Teresa ve Priyadharshini, Esther (2007). "Boredom And Schooling: A Cross-disciplinary Exploration". *Cambridge Journal of Education* 37(4): 579-595.
- Bernstein, Haskell E. (1975). "Boredom and the ready-made life". *Social Research* 42(3): 512-537.
- Biss, Ren  e K., Hasher, Lynn ve Thomas, Ruthann C. (2010). "Positive Mood Is Associated With The Implicit Use Of Distraction". *Motivation and Emotion* 34(1): 73-77.
- Brissett, Dennis ve Snow, Robert P. (1993). "Boredom: Where the Future Isn't". *Symbolic Interaction* 16(3): 237-256.
- Burger, M. Jerry (2006). *Kişilik*.  ev.  . D. Erguvan Sarioğlu.  stanbul: Kakn s Yayınları.
- Caldwell, Linda L., Darling, Nancy, Payne, Laura L. ve Dowdy, Bonnie (1999). "Why are You Bored?": An Examination of Psychological and Social Control Causes of Boredom Among Adolescents". *Journal of Leisure Research* 31(2): 103-121.
- Cameron, Judy ve Pierce, David W. (1994). "Reinforcement, Reward, and Intrinsic Motivation: A Meta-Analysis". *Review of Educational Research* 64(3): 363-423.
- Condry, John (1977). "Enemies of Exploration: Self-initiated versus Other Initiated Learning". *Journal of Personality and Social Psychology* 35(7): 459-477.
- Conrad, Peter (1997). "It's Boring: Notes On The Meanings Of Boredom In Everyday Life". *Qualitative Sociology*, 20(4): 465-475.

- Coşkun, Hamit (2005). “Beyin Yazımında Iraksak Düşünme ve Grup Ortamının Düşünce Üretimine Etkisi”. *Türk Psikoloji Dergisi* 10: 25-38.
- Coşkun, Hamit, Paulus, Paul B., Brown, Vincent, Sherwood, Jeffrey J. (2000). “Cognitive Stimulation and Problem Presentation In Idea-Generating Groups”. *Groups Dynamics: Theory, Research and Practice* 4: 307-329.
- Darden, Donna K. ve Marks, Alan H. (1999). “Boredom: A Socially Disvalued Emotion”. *Sociological Spectrum* 19(1): 13–37.
- Daschmann, Elena Carolin (2013). *Boredom in School from the Perspectives of Students, Teachers, and Parents*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Konstanz: Konstanz Üniversitesi Psikoloji Bölümü.
- Davis, Mark A. (2009). “Understanding the Relationship Between Mood and Creativity: A Meta-Analysis”. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 108: 25–38.
- Deci, Edward L. (1971). “Effects of Externally Mediated Rewards on Intrinsic Motivation”. *Journal of Personality and Social Psychology* 18(1): 105-115.
- Deci, Edward L. ve Ryan, Richard M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-determination in Human Behavior*. Newyork: Plenum.
- Diehl, Michael ve Stroebe, Wolfgang (1987). Productivity loss in brainstorming groups: Toward the solution of a riddle. *Journal of personality and social psychology*, 53(3), 497.
- Dugosh, Karen Leggett, Paulus, Paul B., Roland, Evelyn J., Yang, Huei-Chuan (2000). “Cognitive Stimulation In Brainstorming”. *Journal of Experimental Social Psychology* 79: 722-735.

- Eisenberger, Robert ve Armeli, Stephen (1997). "Can Salient Reward Increase Creative Performance Without Reducing Intrinsic Creative Interest?". *Journal of Personality and Social Psychology* 72(3): 652-663.
- Eisenberger, Robert, Armeli, Stephen ve Pretz, Jean (1998). "Can the Promise of Reward Increase Creativity?". *Journal of Personality and Social Psychology* 74(3): 704-714.
- Eisenberger, Robert ve Cameron, Judy (1996). "Detrimental Effects of Reward: Reality or Myth?". *American Psychologist* 51: 1153-1166.
- Eisenberger, Robert, Carlson, Jeffrey, Guile, Michael ve Shapiro, Neil (1979). "Transfer of Effort Across Behaviors". *Learning and Motivation* 10(2): 178-197.
- Eisenberger, Robert ve Selbst, Michael (1994). "Does Reward Increase or Decrease Creativity?". *Journal of Personality and Social Psychology* 66: 1116 - 1127.
- Emir, Serap, Erdoğan, Tolga ve Kuyumcu, Aslıhan (2007). "Türkçe Öğretmenliği Öğrencilerinin Yaratıcı Düşünme Düzeyleri İle Sosyo-Kültürel Özelliklerinin İlişkisi". *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 7(1): 73-87.
- Eren, Altay ve Coşkun, Hamit (2015). "Time Perspectives and Boredom Coping Strategies of Undergraduate Students from Turkey". *Educational Research for Policy and Practice* 14(1): 53-75.
- Eren, Altay ve Coşkun, Hamit (2016). "Students' Level of Boredom, Boredom Coping Strategies, Epistemic Curiosity, and Graded Performance". *The Journal Of Educational Research*: 1-15.
- Fisher, Cynthia D. (1993). "Boredom at Work: A Neglected Concept". *Human Relations* 46(3): 395-417.

- Frenzel, Anne C., Pekrun, Reinhard ve Goetz, Thomas (2007). "Perceived Learning Environment and Students' Emotional Experiences: A Multilevel Analysis of Mathematics Classrooms. *Learning and Instruction* 17(5): 478-493.
- Gasper, Karen ve Middlewood, Brianna L. (2014). "Approaching Novel Thoughts: Understanding Why Elation and Boredom Promote Associative Thought More Than Distress and Relaxation". *Journal of Experimental Social Psychology* 52: 50-57.
- Geiwitz, James P. (1966). "Structure of Boredom". *Journal of Personality and Social Psychology* 3(5): 592-600.
- Genç, Esmâ (2000). *Öğretmenlerde Denetim Odağının Problem Çözmeye Yönelik Yaratıcılıklarıyla İlişkisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Greenson, Ralph R. (1951). "Apathetic and agitated boredom". *Psychoanalytic Quarterly* 20: 346-347.
- Goetz, Elizabeth M. ve Baer, Donald M. (1973). "Social Control of Form Diversity and the Emergence of New Forms in Children's Blockbuilding". *Journal of Applied Behavior Analysis* 6(2): 209-217.
- Haager, Julia S., Kuhbander, Christof ve Pekrun, Reinhard (2016). "To Be Bored or Not To Be Bored- How Task- Related Boredom Influences Creative Performance". *The Journal of Creative Behavior* 0(0): 1-10.
- Heidegger, Martin (1995). *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*. Çev. W. McNeill ve N. Walker. Bloomington: Indiana University Press.

- Hennessey, Beth A. ve Amabile, Teresa M. (1988). "The Conditions of Creativity". *The Nature of Creativity*. Ed. R. J. Sternberg. Cambridge, England: Cambridge University Press. 11-38.
- Hennessey, Beth A. ve Amabile, Teresa M. (1998). "Reward, Intrinsic Motivation, and Creativity". *American Psychologist*: 674-675.
- Hill, Austin Bradford ve Perkins, Robert E. (1985). "Towards A Model Of Boredom". *British Journal of Psychology* 76(2): 235-240.
- Kayar, Ozan (2016). *Ergenlerde Algılanan Ebeveynlik Stilleri, Özerklik ve Yaratıcılık Arasındaki İlişkiler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kazdin, E. Alan (2013). *"Behavior Modification in Applied Settings"*. Waveland Press: Illionis, ABD.
- Krugianski, Arie W., Friedman, Irith ve Zeevi, Gabriella (1971). "The Effects of Extrinsic Incentive on Some Qualitative Aspects of Task Performance". *Journal of Personality* 39(4): 606-617.
- Lepper, Mark R., Greene, David ve Nisbett, Richard E. (1973). "Undermining Children's Intrinsic Interest with Extrinsic Reward: A Test Of The "Overjustification" Hypothesis". *Journal of Personality and Social Psychology* 28(1): 129-137.
- Maltzman, Irwing (1960). "On the Training of Originality". *Psychological Review* 67(4): 229-242.
- Mann, Sandi ve Cadman, Rebekah (2014). "Does Being Bored Make Us More Creative?". *Creativity Research Journal* 26(2): 165–173.

- Mann, Sandi ve Robinson, Andrew (2009). "Boredom in the Lecture Theatre: An Investigation into The Contributors, Moderators and Outcomes of Boredom Amongst University Students". *British Educational Research Journal* 35(2): 243–258.
- Nijstad, Bernard A., De Dreu, Carsten K. W., Rietzschel, Eric F. ve Bass, Matthijs (2010). "The dual pathway to creativity model: Creative ideation as a function of flexibility and persistence". *European Review of Social Psychology* 21: 34–77.
- Nijstad, Bernard A. ve Stroebe, Wolfgang (2006). "How the Group Affects the Mind: A Cognitive Model of Idea Generation in Groups". *Personality and Social Psychology Review* 10(3): 186-213.
- Nijstad, Bernard A., Stroebe, Wolfgang ve Lodewijkx, Hein F. M. (2002). "Cognitive stimulation and interference in groups: Exposure effects in an idea generation task". *Journal of Experimental Social Psychology* 38: 535-544.
- Odabaşı, Hatice A. (1994). "Creativity". *Marmara İletişim Dergisi* 6: 111-117.
- Osborn, Alex Faickney (1957). *Applied imagination*. New York: Scribner.
- Ömeroğlu, Esra (1990). *Anaokuluna Giden 5-6 Yaşındaki Çocukların Sözel İfadelerinin Gelişimine Yaratıcı Drama Eğitiminin Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Paulus, Paul B. (2000). "Groups, teams, and creativity: The creative potential of idea generating groups". *Applied Psychology. An International Review* 49 (2): 237-262.
- Paulus, Paul B. ve Yang, Huei-Chuan (2000). "Idea generation in groups: A basis for creativity in organizations". *Organizational Behaviour and Human Decision Processes* 82 (1): 76-87.

- Pekrun, Reinhard (2006). "The Control-Value Theory of Achievement Emotions: Assumptions, Corollaries, and Implications for Educational Research and Practice". *Educational Psychology Review* 18(4): 315-341.
- Pekrun, Reinhard, Goetz, Thomas, Daniels, Lia M., Stupnisky, Robert H. ve Perry, Raymond P. (2010). "Boredom in Achievement Settings: Exploring Control-Value Antecedents and Performance Outcomes of a Neglected Emotion". *Journal of Educational Psychology* 102(3): 531-549.
- Pekrun, Reinhard, Hall, Nathan C., Goetz, Thomas ve Perry, Raymond P. (2014). "Boredom and Academic Achievement: Testing a Model of Reciprocal Causation". *Journal of Educational Psychology* 106(3): 696-710.
- Raaijmakers, Jeroen G. W. ve Shiffrin, Richard M. (1981). "Search of associative memory". *Psychological Review* 88: 93-134.
- Robinson, W. P. (1975). "Boredom at school". *British Journal of Educational Psychology* 45(2): 141-152.
- Rummel, Amy ve Feinberg, Richard (1988). "Cognitive Evaluation Theory: A Meta-Analytic Review of the Literature". *Social Behavior and Personality* 16(2): 147-164.
- Runco, Mark, A. (2004). "Creativity". *Annual Review of Psychology* 55: 657-687.
- Şahin, Esra (2010). *İlköğretim Öğretmenlerinde Yaratıcılık, Mesleki Tükenmişlik ve Yaşam Doyumu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Shaw, Susan M., Caldwell, Linda L. ve Kleiber, Douglas A. (1996). "Boredom, Stress And Social Control In The Daily Activities Of Adolescents". *Journal of Leisure Research* 28(4): 274-292.

- Smith, Steven M., Ward, Thomas B. ve Schumacher, Jay S. (1993). “Constraining effects of examples in a creative generation task”. *Memory and Cognition* 21: 837-845.
- Sowden, Paul T., Pringle, Andrew ve Gabora, Liane (2015). “The Shifting Sands of Creative Thinking: Connections to Dual-Process Theory”. *Thinking & Reasoning* 21(1): 40-60.
- Stenberg, Robert J. ve Lubart, Todd I (1999). “The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms”. *Handbook of Creativity*. Ed: Robert J. Stenberg. United States of America: Cambridge University Press. 3-14.
- Sünbül, Murat Ali (2005). “Yaratıcılık ve Birey”. *Öğretmenin Dünyası*. Ed. Murat Ali Sünbül. Ankara: Mikro Yayıncılık. 135-154.
- Vosburg, Suzanne K. (1998a). “The Effects of Positive and Negative Mood on Divergent Thinking Performance”. *Creativity Research Journal* 11(2): 165–172.
- Vosburg, Suzanne K. (1998b). “Mood and the Quantity and Quality of Ideas”. *Creativity Research Journal* 11(2): 315–324.
- Yılmaz, Faik (2011). *Sınıf Öğretmenlerinin Disiplini Sağlamada Kullandıkları Ödül ve Ceza Yöntemleri (Şırnak İli Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Winston, Andrew S. ve Baker, Joanne E. (1985). “Behavior Analytic Studies of Creativity: A Critical Review”. *The Behavior Analyst* 8(2): 191-205.

EKLER

Ek 1: Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu

Değerli Katılımcı,

Bu araştırma Prof. Dr. Hamit COŞKUN danışmanlığında Edanur UĞUR tarafından Genel Psikoloji Yüksek Lisans tezi olarak yürütülmektedir. Bu araştırmada bir takım öykülerin sizde uyandırdığı düşüncelerin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu konu ile ilgili aklınıza takılan sorular var ise ya da daha fazla bilgi almak istiyorsanız araştırmacılara sorabilirsiniz. Araştırmaya gönüllü olarak katılmaktasınız. Sizden ricamız araştırma boyunca maruz kalacağınız uygulamalara bütün samimiyetiniz ve duyarlılığınız ile cevap vermenizdir. Bu araştırmanın geleceği için çok önemlidir. Araştırmaya katılıp, katılmamak için lütfen biraz düşünüp karar veriniz.

Araştırmaya katılmak tamamen gönüllülük ve gizlilik esasına bağlıdır. Çalışmaya katılmama veya istediğiniz zaman çalışmadan ayrılma istediğinizi herhangi bir neden belirtmeksizin araştırmacıya bildirebilirsiniz. Araştırmaya katılmama veya araştırmadan çekilme durumunda kesinlikle herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmayacaksınız. Araştırmada elde edilen bilgiler yalnızca araştırmacılar tarafından bilimsel veriler olarak kullanılacak ve asla 3. Şahıslarla paylaşılmayacaktır. Hiçbir sorunun doğru veya yanlış cevabı yoktur. En doğru cevap aklınıza ilk gelendir. Lütfen ölçekleri kendi düşünceniz doğrultusunda ve eksiksiz olarak doldurunuz, zira eksik olan ölçekler değerlendirmeye alınmayacaktır.

Bu araştırmaya katılmayı kabul ederseniz, öncelikle bir anket dolduracaksınız. Daha sonra ise size bir takım görevler verilecek ve son olarak da kısa formlar dolduracaksınız. Bütün bu uygulamalar yaklaşık olarak 15-20 dk sürecektir.

Bu araştırmaya katılmanın size anında dönecek bir faydası bulunmamakla birlikte gelecekte topluma ve bilime fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmaya katılmanız halinde sizden kesinlikle herhangi bir ücret talep edilmeyecektir. Araştırmaya katılmanız durumunda herhangi bir fiziksel, psikolojik, sosyal, duygusal, ekonomik vb. bir risk ve rahatsızlıkla karşılaşmayacaksınız. Araştırma sürecinde ortaya

ıkabilecek beklenmedik bir zarar durumunda araştırmacılar tarafından anında müdahale yapılacaktır. Araştırma sonunda, araştırma ile ilgili bilgi almak istediğiniz takdirde elde edilen bilimsel bilgiler paylaşılacaktır.

Araştırma hakkındaki haklarınız, araştırma ile bağlantılı olarak karşılaşabileceğiniz durumlar ve diğer tüm konular hakkında Abant İzzet Baysal Üniversitesi Genel Psikoloji yüksek lisans ğrencisi Edanur UğUR (yldzedanr@gmail.com) iletişime geçebilirsiniz.

Araştırmaya sağladığınız katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Araştırmaya gönüllü olarak katılıyorum.

İmza:

Ek 2: Demografik Bilgiler Formu, Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği, Ayırt Edici Duygular Ölçeği

Sevgili öğrenciler,

Bu çalışmanın amacı, şuanda hissettiğiniz can sıkıntısı düzeyiniz ve can sıkıntısıyla başa çıkmada hangi stratejileri kullanmayı tercih ettiğinizin belirlenmesidir. Görüşleriniz, yalnızca bu araştırmanın amaçları doğrultusunda kullanılacaktır. İsimleriniz bilimsel raporlarda hiçbir şekilde yer almayacak ve başka kişilerle de paylaşılmayacaktır. Aşağıdaki ve diğer sayfalardaki ifadelere yönelik görüşlerinizi, doğru ya da yanlış yanıt arayışında olmaksızın belirtmeniz önemlidir. İfadelere yönelik görüşlerinizi üstlerinde yer alan seçenekleri dikkate alarak ve karşılarında bulunan kutucuklardan yalnızca bir tanesini “X” ile işaretleyerek belirtiniz. Katkılarımız için teşekkür ederiz.

Ad ve Soyadı : -----

Cinsiyet: E ☐ K ☐

Yaş: -----

Bölüm : -----

Sınıf: -----

		Çok fazla	Fazla	Kararsızım	Az	Hiç
1.	Şuanda duygularınıza odaklandığınızda canınızın sıkıldığını ne kadar hissediyorsunuz?	()	()	()	()	()

	Şuanda duygularınıza odaklandığınızda...	Çok fazla	Fazla	Kararsızım	Az	Hiç
1.	...bu his sizi ne kadar huzursuz ve aynı zamanda yapacak bir şey yokmuş gibi hissettirir?	()	()	()	()	()
2.	...bu his size şuan yaptığınızın önemli bir amacı olmadığını ne kadar düşündürdü?	()	()	()	()	()
3.	...bu his sizde tamamen farklı bir şeyler yapma isteğini ne kadar uyandırır?	()	()	()	()	()
4.	...bu his sizde amaç içeren bir şeyler yapma arzusunu ne kadar uyandırır?	()	()	()	()	()
5.	...bu his sizin daha anlamlı bir aktiviteye yönelmenizi ne kadar sağlar?	()	()	()	()	()
6.	...bu his sizin daha anlamlı bir şeyler yapmayı istemenizi ne kadar sağlar?	()	()	()	()	()
7.	...bu his sizi motive edecek bir şeyler yapmayı istemenizi ne kadar sağlar?	()	()	()	()	()

Ek 3: Yaratıcılık görevi

Bir bardağı kaç farklı şekilde kullanırsınız?

Örneğin:

Çöp kovası yaparım.

Mumluk yaparım.

şeklinde aklınıza gelen bütün düşünceleri aşağıya yazınız.

Ek 4: Üretilen Düşüncelerin Kategorileri**Bardak**

1. Kutu (İçine eşya koyulabilecek bir kutu- Kalem, diş fırçası, takı, düğme, para gibi eşyalar, vazo, saksı)
- 2.İşlev (Bardak olarak kullanmak, çay, su, süt, ayran vb. içmek, sürahi)
3. Kültablası
4. Yiyecek Kutusu (Yiyecek, ceviz, fındık, vb. koymak, saklama kabı olarak kullanmak)
5. Alet (Kesme aleti, müzik aleti, telli iletişim aracı, pilav-yemek kalıbı, yemek yaparken ölçü aracı, streteskop vb.)
6. Çerçeve
7. Deney-Etkinlik-Oyun (Piramit, bardak sürükleme-yuvarlama, küçük topla basket oynamak, koleksiyon, hızlı bardak dizme)
8. Akvaryum
9. Hayvan/ İnsan figürü oluşturmak
10. Lamba- Işık- Avize
11. Diğer

Ek 5: Algı Ölçümü Formu

Aşağıdaki sorular, yaratıcılık görevi üzerinde çalışırken edindiğiniz deneyimlerinizi değerlendirmektedir. Lütfen içten bir şekilde kendinize en uygun seçeneği (rakamı) yuvarlak içine alınız. Cevaplarınızda veya seçeneklerinizde doğru veya yanlış diye bir şey yoktur. İçten bir şekilde cevapladığınız seçenekler bizim için geçerlidir. Lütfen boş seçenek bırakmayınız.

(1). Ürettiğiniz düşüncelerin sayısını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok az						Orta					Çok fazla
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

(2). Ürettiğiniz düşüncelerin kalitesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Çok az						Orta					Çok fazla
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

(3). Çalıştığınız görevi kendiniz açısından değerlendirin.

Hoşlanmadım						Nötr					Çok hoşlandım
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
İlginç değil						Nötr					Çok ilginçti
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

(4). Yaratıcılık görevinde daha fazla düşünce üretmek için ne kadar çaba gösterdiniz?

Çok az						Orta					Çok fazla
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

(5). Yaratıcılık görevi sırasında yeni düşünceler oluşturmada kendinizi ne kadar iyi olarak değerlendiriyorsunuz?

Çok az						Orta					Çok fazla
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

(6). Konu üzerinde düşüncelerinizi üretirken kendinizi ne kadar rahat hissettiniz?

Çok az				Orta				Çok fazla			
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

(7). Konu üzerinde düşüncelerinizi üretirken kendinizi ne kadar kaygılı hissettiniz?

Çok az				Orta				Çok fazla			
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	

Ek 6: Nötralizasyon Görevi ve Yazım Hızı

Markete gitmeden önce alışveriş listesi hazırladım. Dolmuş bekledim ve dolmuş gelince, alışveriş merkezine gittim. Bir kilo portakal, iki marul, bir kilo patates aldım. Sonra süt ürünleri bölümüne geçtim. İki tane süt, 300 gram peynir aldım. Alışveriş listeme kola ve meyve suyu da ekledim. Kasada sırada önümde 3 kişi vardı. Sıra bana geldiğinde, kasiyere elli lira verdim. Bana geriye 30 lira verdi. Listede aldıklarımı fiyatına tekrar baktım. Dolmuşa bindim, eve geldim. Eve geldiğimde, aldıklarımı yerleştirdim. Sonra fotokopi yapmak için kırtasiyeye gittim. Kırtasiyede ders notlarımın fotokopisini çektirdim.

YUKARIDAKİ CÜMLELERİ EN HIZLI OLACAK ŞEKİLDE AŞAĞIYA YAZINIZ.

Ek 7: Demografik Bilgiler Formu ve Duygudurum Ölçümü

Sevgili öğrenciler,

Aşağıdaki ve diğer sayfalardaki ifadelere yönelik görüşlerinizi, doğru ya da yanlış yanıt arayışında olmaksızın belirtmeniz önemlidir. İfadelere yönelik görüşlerinizi yanında bulunan seçenekleri dikkate alarak ve karşılarında bulunan kutucuklardan yalnızca bir tanesini “X” ile işaretleyerek belirtiniz. Katkılarınız için teşekkür ederiz.

1.Cinsiyet: E ☐ K ☐

2.Yaş:-----

3.Bölüm :------

4.Sınıf:-----

5. Şuanda kendinizi nasıl hissediyorsunuz?

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9
10

Olumlu
Olumsuz

Ek 8a: Manipölasyon Resmi – Deney Koşulu

Ek 8b: Manipölasyon Resmi– Kontrol Koşulu

Ek 9a: Manipölasyon Metni – Deney Koşulu

AŞAĞIDAKİ METNİ BİR KERE OKUYUNUZ. ARDINDAN METİN İÇİNDE GEÇEN SÖZCÜK SAYISINI SAYIP METNİN ALTINDAKİ ‘SÖZCÜK SAYISI’ BÖLÜMÜNE YAZINIZ. İŞLEM BİTTİĞİNDE ARKANIZA YASLANIP BEKLEYİNİZ.

Yine sıkıcı bir güne uyandığımı düşünüyordum(1). Son günlerde yapacak hiçbir şeyimin(2) olmaması hissi canımın daha da çok sıkılmasına neden oluyordu(3). Her zamanki gibi yatağımdan zorla kalktım, etrafıma boş boş baktım. Bugün ne yapabilirim, nasıl işe yarayabilirim diye düşündüm. Bir sürü yapılacak iş sıraladım kendime kafamda. Sonra hiçbirini yapmayacağımı kendime hatırlattım ve kafamın içindeki sesi susturdum. Çünkü bu sıkılma hissi beni öylesine ele geçirmişti ki canım hiçbir şey yapmak istemiyordu(4). Her ne yaparsam yapayım can sıkıntım geçmiyor aksine gittikçe şiddetleniyordu(5). Yaptığım hiçbir şey zevk vermiyor adeta bir zehre dönüşüyordu. Yemek yemek, su içmek bile içimden gelmiyordu. Her geçen gün daha da artarak canım sıkılıyordu. Ne zaman bitecekti bu, ne olacaktı da geçecekti, bu his niye bu kadar çevrelemişti bilmiyordum. Tek hissettiğim ve tek yaptığım canımın sıkılmasıydı(6). Bir şeyler yapmaya karar verdim ama biliyordum ki ne yaparsam yapayım, değişmeyen tek şey vardı: canım çok sıkılıyordu. Son günlerin hepsi birbirinden daha sıkıcıydı zaten. Kara, kasvetli, kapalı, soğuk bu günler adeta beni hiçbir şey yapmamaya itiyordu. Hiçbir şey yapmamak ise daha çok sıkılmama neden oluyordu. Zaten bir iş yapma, bir görevde bulunma daha da sıkıcı geliyordu(7). En iyisi hiçbir şey yapmadan öylece oturmaktı. Bugün de saatlerce hiçbir şey yapmadan öylece oturdum. Boş boş etrafıma baktım ve sadece zamanın geçmesini bekleyerek öylece oturdum. Canım öylesine çok sıkılıyordu ki tek yapabildiğim hiçbir şey yapmamaktı.

Sözcük Sayısı:

YUKARIDA NUMARALI VE ALTI ÇİZİLİ OLARAK YAZILMIŞ CÜMLELERİ AŞAĞIDAKİ BOŞ YERE SIRASIYLA VE OLDUĞU GİBİ YAZINIZ.

Ek 9b: Manipölasyon Metni – Kontrol Koşulu

AŞAĞIDAKİ METNİ HIZLICA BİR KEZ OKUYUNUZ. OKUMA İŞLEMİ BİTTİĞİNDE ARKANIZA YASLANIP BEKLEYİNİZ.

Sabah uyandım. Güzelce ellerimi ve yüzümü yıkadım. Kahvaltı yapmak için mutfığa gittim ve buzdolabını açtım. Buzdolabında yiyecek bir şey kalmamıştı. Alışverişe gitmeye, bir şeyler almaya karar verdim(1). Markete gitmeden önce alışveriş listesini hazırladım(2). Dolmuş bekledim ve dolmuş gelince, alışveriş merkezine gittim(3). Bir kilo portakal, iki marul, bir kilo patates aldım(4). Sonra süt ürünleri bölümüne geçtim. İki tane süt, 300 gram peynir ve 30 adet yumurta aldım. Alışveriş listeme kola ve meyve suyu da ekledim. Son olarak ekmeğimi aldım. Kasada sırada önümde 3 kişi vardı. Sıramın gelmesini bekledim. Sıra bana geldiğinde, kasada kasiyere elli lira verdim. Bana geriye üç lira verdi. Listede aldıklarımın fiyatına tekrar baktım(5). Dolmuşa bindim, eve geldim. Eve geldiğimde, önce aldıklarımı yerleştirdim. Sonra güzelce kahvaltımı hazırladım. Aldığım yumurtaları, patatesleri pişirdim, portakalları sıktım, peyniri ve ekmeği dilimledim. Kahvaltımı bitirdikten sonra ders çalışmaya karar verdim. Ders notlarıma göz attım. Bazı notlarım eksikti. Eksik olan notlarımı belirledim. Sonra fotokopi yapmak için kırtasiyeye gittim(6). Kırtasiyede eksik olan ders notlarımın fotokopisini çektirdim(7). Tekrar eve döndüm. Eve döndüğümde önce notlarımı düzenledim. Ardından ise ders çalışmaya başladım. Bir süre ders çalıştım. Daha sonra okuldan ev arkadaşlarım geldi. Birlikte akşam yemeği hazırlamaya karar verdik. Sabah marketten aldığım malzemeleri kullandık. Hep birlikte güzel bir yemek hazırladık. Akşam yemeğimizi yedik. Tekrar birlikte yemek masasını toparladık ve bulaşıkları yıkadık. Sonra dışarı çıkmaya karar verdik.

YUKARIDA NUMARALI VE ALTI ÇİZİLİ OLARAK YAZILMIŞ CÜMLELERİ AŞAĞIDAKİ BOŞ YERE SIRASIYLA VE OLDUĞU GİBİ YAZINIZ.

Ek 10: Can Sıkıntısı Seviye Ölçeği ve Manipülasyon Kontrol Formu

Aşağıdaki ifadelerden size uygun olan seçeneği “X” ile işaretleyerek belirtiniz. Katkılarınız için teşekkür ederiz.

	Hiç	Az	Kararsızım	Fazla	Çok Fazla
1. Şuanda duygularınıza odaklandığınızda canınızın sıkıldığını ne kadar hissediyorsunuz?	()	()	()	()	()

(0= hiç, 10 = çok fazla OLARAK DÜŞÜNÜN)

1.Okuduğunuz/incelediğiniz metni ne kadar ilgi çekici buldunuz

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Hiç

Çok Fazla

2. Okuduğunuz/incelediğiniz metni ne kadar can sıkıcı buldunuz.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Hiç

Çok Fazla

Ek 11: Yaratıcılık Görevi ve Ödül Manipülasyonu

Bardağı kaç farklı şekilde kullanırsınız?

Örneğin:

Kalemlik yaparım.

Vazo yaparım.

şeklinde aklınıza gelen bütün düşünceleri aşağıya yazınız.

İyi bir performans gösterdiğiniz takdirde araştırmadan 100 puan yerine **200 PUAN** alacaksınız.

Ek 12: Etik Kurul Onay Belgesi

**Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu**

Edanur UĞUR
Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Psikoloji A. B. D

Sayın Edanur UĞUR,

“Can Sıkıntısı ve Ödülün Yaratıcılık Üzerine Etkisi” konulu araştırmanız ile ilgili olarak Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kuruluna yapmış olduğunuz başvuru (Protokol NO. 2016/164) Kurulumuzun 05.12.2016 tarihli ve 2016/07 toplantısında değerlendirilerek etik olarak uygun bulunmuştur. Bilgilerinize sunarız.

Bu toplantıya katılmadı

Prof. Dr. Hamit COŞKUN (Başkan)

M. Eryiğit

Prof. Dr. Mehmet ERYİĞİT (Üye)

A. Eren

Doç. Dr. Altay Eren (Üye)

H. Birol

Doç. Dr. H. Birol YALÇIN (Üye)

S. Alkoy

Doç. Dr. Seval ALKOY (Üye)

A. Durakoğlu

Y. Doç. Dr. Abdullah DURAKOĞLU (Üye)

Z. Demirci

Av. Zuhale Demirci (Üye)